

De rol van bos en natuur in de Achterhoek en in de Kempen

Een economische waarderingsmethode getest in twee gebieden

**Helena Berends
Jan Vreke**

Alterra-rapport 487

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2002

REFERAAT

Berends, Helena en Jan Vreke, 2002. *De rol van bos en natuur in de Achterhoek en in de Kempen. Een economische waarderingsmethode getest in twee gebieden*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 487. 108 blz.; 9 tab.; 105 ref.

Bos en natuur kunnen worden gezien als infrastructuur voor de regionale economie. Voor de analyse van de invloed van bos en natuur op de regionale economie is eerder een input-outputmethode ontwikkeld (Alterra rapport 243). Deze methode is voor delen van de Achterhoek en de Kempen toegepast, kritisch beoordeeld en verbeterd. Tevens is een meer kwalitatief georiënteerde analyse uitgevoerd op basis van de uitkomsten van enquêtes onder bezoekers / recreanten en bedrijven.

Uit de analyses blijkt ondermeer dat de aan bos en natuur gerelateerde bestedingen in de Achterhoek en de Kempen respectievelijk 152 en 366 miljoen gulden per jaar bedragen. Om het effect op de regionale economie te bepalen, kunnen deze bedragen met een factor 1,5 (de via input-outputanalyse berekende multiplier) worden vermenigvuldigd, vanwege de doorwerking van de bestedingen binnen de regio.

Trefwoorden: Achterhoek, de Kempen, economische waardering, geldstromen, horeca, input-outputanalyse, multiplier, bos, natuur, recreatie, regionale ontwikkeling, toerisme

Overige teamleden: Marjanke Hoogstra, Renske Schulting, Wim van Deelen, Cees Niemeijer, Elles Haag, Georgios Martakis

Met dank aan:

De leden van de begeleidingscommissie voor hun constructieve bijdragen en hun commentaar op het concept rapport.

De enquêteurs / veldwerkers.

De belanghebbenden in de proefgebieden voor hun tijd, informatie, meningen en inzichten.

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door € 23 over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 487. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2002 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,

Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.

Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Doel, achtergrond en uitvoering van het onderzoek	7
1.2 Indeling van het rapport	9
2 Methode	11
2.1 Verzameling van gegevens	11
2.2 Benadering van ontbrekende gegevens	14
3 Resultaten in de Kempen	19
3.1 Kwantitatieve resultaten	19
3.2 Kwalitatieve resultaten	21
4 Resultaten in de Achterhoek	31
4.1 4.1. Kwantitatieve resultaten	31
4.2 Kwalitatieve resultaten	33
5 Discussie	43
5.1 Over welke natuur gaat het?	43
5.2 Regionale sectorale informatie	44
5.3 Complexiteit bij het maken van een input-outputtabel	45
5.4 De culturele dimensie	46
5.5 Mogelijke vervolgactiviteiten	47
6 Resultaten, conclusies en aanbevelingen	49
Literatuur	53

Bijlagen

1 Leden van de begeleidingsgroep, teamleden en adviseurs	63
2 Basisbeschrijving van input-outputtabellen en analysemethode	65
3 In de pers verschenen stukken over het project	69
4 Vragen aan bezoekers (vakantie)	85
5 Overzicht van geïnterviewde bedrijven	91
6 Lijst van gebruikte bronnen	93
7 Sectoren die met bos en natuur te maken hebben	95
8 Bestedingen van recreanten die voor bos en natuur komen in de twee onderzoeksgebieden	97

Samenvatting

Doel van deze studie is het toepassen, kritisch beoordelen en verbeteren van een input-outputmethode die in 2000 door Alterra is ontwikkeld om de economische waarde van bos en natuur op regionaal niveau in kaart te kunnen brengen (Berends et al., 2001). Deze methode is ontwikkeld in nauw overleg met potentiële gebruikers, waarna Alterra is verzocht haar te testen in twee gebieden, respectievelijk een deel van de Kempen en een deel van de Achterhoek.

Het gaat hierbij om een eenvoudige en in de praktijk makkelijk toepasbare methode om bruikbare 'harde' financiële cijfers over bos en natuur te produceren. Met name op lokaal en regionaal niveau bestaat er behoefte aan dit soort cijfers ter ondersteuning van besluitvorming over behoud en uitbreiding van bos en natuur en bij afwegingen van groen tegen concurrerende infrastructurele investeringen (bedrijfs-terreinen, woningen, wegen). De financiële cijfers dienen ter aanvulling op andere gegevens, zoals inschattingen van de ecologische en sociale waarde van bos en natuur.

Voor de twee proefgebieden is de volgende informatie verzameld en geanalyseerd:

- Gepubliceerde economische (sectorale) input-outputgegevens voor de betreffende provincies, op basis van de regionale input-outputtabellen van het Centraal Bureau van de Statistiek (CBS).
- Zelf verzamelde sectorale en intersectorale gegevens, bijvoorbeeld omzetcijfers.
- Zelf verzamelde gegevens van bedrijven in de gebieden (91 enquêtes onder ondernemers naar hun productiestructuur en naar het belang van bos en natuur voor hun ondernemingen).
- Zelf verzamelde uitgaven van recreanten en toeristen in het gebied (400 enquêtes in elk gebied, naar doel van bezoek, activiteiten en uitgaven).
- Mening en standpunten van lokale belangengroepen en andere geïnteresseerden op informatieavonden en tijdens interviews.

Op basis van deze informatie:

- is een benadering gegeven van de hoeveelheid geld die het gebied instroomt vanwege de aanwezige bos en natuur, en,
- is de doorwerking van deze inkomsten op andere lokale economische activiteiten berekend (met behulp van de input-outputmethode).

Door deze werkwijze kan enerzijds worden aangegeven wat bos en natuur aan inkomsten genereren en, anderzijds, hoe deze toenemen doordat ze gaan circuleren in het gebied. Het belang hiervan is dat hierdoor beleidsmakers beter dan voorheen in staat zijn verschillende opties, waarin bos en natuur een rol spelen, cijfermatig te vergelijken.

Belangrijkste resultaten en conclusies:

- De input-outputmethode is een geschikt instrument om de economische waarde van bos en natuur cijfermatig te benaderen, althans voor gebieden met bepaalde karakteristieken. Het gaat daarbij om de herkenbaarheid van het gebied als één bos-en natuurgebied en om gebieden die min of meer als economische eenheid fungeren.
- Bos en natuur genereren inderdaad inkomsten. Alleen al de verblijfs- en dagrecreanten in de Kempen en in de Achterhoek, die expliciet voor bos en natuur komen, geven respectievelijk 366 en 152 miljoen gulden per jaar uit.
- Doorwerking van deze bestedingen in de gebieden zelf, resulteren in een toename met een factor van circa 1,5 (multiplier effect).
- De betrouwbaarheid van de resultaten en de vereiste inspanning om deze te verkrijgen zijn sterk afhankelijk van de beschikbaarheid van relevante gegevens. In de onderhavige studie blijkt dat op gemeentelijk niveau weinig of geen gegevens beschikbaar zijn (of worden gesteld). De bij CBS, CVO (Continu Vakantie Onderzoek) en andere organisaties beschikbare informatie is voornamelijk te grofmazig en niet toegespitst op de sector bos en natuur. Dit noodzaakt tot eigen gegevensverzameling. Met CBS en CVO wordt nagegaan of en hoe in deze leemte kan worden voorzien.
- In de proefgebieden betreft het economisch belang van bos en natuur primair recreatie, toerisme, exclusief wonen, verbreding van de activiteiten van de boer en de lokale middenstand.
- Het onderzoek bevestigt de hypothese dat bos en natuur gezien kunnen worden als (een deel van de) infrastructuur voor de lokale economie.

De methode lijkt met name goed bruikbaar te zijn bij besluitvorming in gebieden waar bos en natuur aanwezig zijn en de bereidheid bestaat om het effect hiervan op de regionale economie in de beschouwing te betrekken. Gegeven de huidige stand van zaken ten aanzien van de beschikbaarheid van gegevens, worden de kosten van een input-outputstudie zoals beschreven in dit rapport, geschat op 50 tot 100 duizend Euro per gebied.

1 Inleiding

1.1 Doel, achtergrond en uitvoering van het onderzoek

Dit onderzoek illustreert voor twee gebieden in Nederland de betekenis van de aanwezigheid van bos en natuur voor de regionale economie. De resultaten van het onderzoek worden niet alleen gepresenteerd, maar ook kritisch besproken omdat het project primair was gericht op:

‘Het testen en verbeteren van de input-outputmethode die is ontwikkeld voor de economische waardering van bos en natuur in een regionale context (Berends et al., 2001)’.

Dat er vraag is naar een praktisch toepasbare methode voor de benadering van de economische betekenis van bos en natuur op lokaal en regionaal niveau blijkt onder meer uit de samenstelling van de begeleidingsgroep (zie bijlage 1) en de financiering van het project door de provincies Gelderland en Noord-Brabant en uit het onderzoeksprogramma ‘Functieervulling van bos, natuur en landschap’ van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. In de begeleidingscommissie van dit programma, die de verdeling van het budget over projecten bepaalt, zijn eveneens verschillende maatschappelijke groeperingen vertegenwoordigd.

De legitimiteit van het onderzoek wordt verder ondersteund door de resultaten van een op verzoek van de begeleidingscommissie in december 2000 gehouden workshop, waar de behoefte aan een praktische economische waarderingmethode is bevestigd, en door de reacties van een breed spectrum van belanghebbenden, die in het kader van het project in beide gebieden zijn gecontacteerd. Al met al kan worden gesteld dat er voor dit project een sterke maatschappelijke inbedding bestaat. Ook in 2002 zal het onderzoek worden voortgezet (in de Veluwe).

De doelen van het project kunnen worden beschreven in termen van de wensen van de vragers naar de resultaten van dit onderzoek. Dit zijn achtereenvolgens de publieke en private aanbieders van bos en natuur, de nationale overheid en de lokale en regionale bestuurders.

De **publieke en private aanbieders van bos en natuur** zorgen voor de instandhouding (en soms zelfs uitbreiding) van het areaal bos en natuur. Bos en natuur beïnvloeden de toestand van bodem, water, lucht en landschap en fungeren als basis voor diverse al dan niet economische activiteiten. Hierdoor komen de baten terecht bij een grote groep van directe en indirecte gebruikers. Echter, de lasten die aan deze baten vooraf gaan, worden grotendeels door de eigenaren gedragen. Daarnaast verleent de overheid subsidies, bijvoorbeeld om bos open te houden voor het publiek, en dragen gebruikers bij, via contributie of donaties van organisaties als Natuurmonumenten of IVN (Vereniging voor natuur- en milieueducatie) en soms via betaalde entree bij natuurterreinen.

Voor een eerlijke verdeling van de lasten is inzicht vereist in de totale omvang van de baten en in de verdeling daarvan over de gebruikers (inclusief de eigenaars). Het Bosschap, in de begeleidingsgroep van het project als vertegenwoordiger van alle groeperingen die in/met bossen werken, heeft dan ook steeds het onderzoek gesteund, omdat dit inzichtelijk maakt waar en hoeveel er aan bossen wordt verdiend.

De **nationale overheid**, in casu het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, geeft in de beleidsnota 'Natuur voor mensen en mensen voor natuur' via het tweede deel van de titel aan dat de overheid er niet alleen voor wil staan bij de financiering van bos en natuur. Ook burgers die van de natuur genieten, zullen hun steentje moeten bijdragen. Het is dan ook van belang om te weten hoeveel mensen van de natuur genieten ('natuur voor mensen') en hoeveel ze ter plekke uitgeven, tijdens 'groene' tochtjes en vakanties, in winkels en horeca, bij recreatie-ondernemingen, etc.. Deze kennis ondersteunt het belang van natuur voor mensen en van natuur voor bedrijvigheid in de omgeving (van natuur).

Lokale en regionale bestuurders hebben op een voor hen georganiseerde workshop aangegeven, dat ze bij besluitvorming over ruimtelijke ordening en majeure investeringen (zoals wegen, bedrijfsterreinen, woningen, bos en natuur) behoefte hebben aan economische gegevens, die het belang van bos en natuur aantonen. Dit betreft ondermeer het effect van bos en natuur op de bestedingen en de werkgelegenheid in de regio. Als deze informatie ontbreekt, bestaat het gevaar dat bos en natuur het onderspit delven in de concurrentie met de vormen van ruimtegebruik waarvoor de informatie wel beschikbaar is. In de uiteindelijke beoordeling worden 'zachte' criteria als ecologie en welzijn afgewogen tegen 'harde' criteria als werkgelegenheid en bestedingen. Daarbij leert de geschiedenis dat als er een schatting is van de aan natuur gerelateerde werkgelegenheid en bestedingen, dat er dan wel concrete op de natuur gerichte investeringsplannen kunnen worden gemaakt, zoals het plan 'Veluwe 2010'.

In dit onderzoek wordt het eerder ontwikkelde instrument (Berends et al., 2001), dat de door de genoemde partijen gevraagde informatie kan leveren, verder ontwikkeld en in twee gebieden getest. De aandacht is daarbij primair gericht op de informatie die voor de behartiging van de belangen van bos en natuur is vereist bij onderhandelingen over hoeveel extra groen, of hoeveel extra industrie, of hoeveel extra woningen, of hoeveel extra wegen er in een gebied moeten komen. Bij keuzes tussen groen en rood (wegen, gebouwen, huizen) spelen namelijk 'harde' cijfers over verwachte extra inkomsten en werkgelegenheid een belangrijke rol, terwijl zachtere (op zich heel belangrijke!) waarden, zoals ecologische of sociale waarden van bos en natuur, vaak niet of pro forma in de afweging worden betrokken. In veel gevallen wordt zelfs liever *niet* naar de ecologische en sociale schade of baten gekeken, tenzij dit nadrukkelijk is voorgeschreven door de wetgever. Bij afwegingen zijn kwantitatieve gegevens nu eenmaal eenvoudiger te hanteren dan kwalitatieve oordelen over ecologische aspecten of beleving.

Het ontwikkelde instrument kan informatie leveren voor een vollediger en zorgvuldiger afweging over onder andere bos en natuur, en daarmee bijdragen aan een efficiëntere en effectievere omgang met publieke middelen.

1.2 Indeling van het rapport

Het rapport is als volgt ingedeeld:

Hoofdstuk 2 (Methode) beschrijft de gebruikte input-outputmethode, alsmede welke gegevens er zijn verzameld en hoe dit in zijn werk is gegaan. Voor een uitvoerige beschrijving van de methode (en een vergelijking met andere, zachtere, methoden) wordt verwezen naar het eerder uitgevoerde onderzoek (Berends et al., 2001) en naar bijlage 2 bij dit rapport. In hoofdstuk 2 zijn ook de gemaakte veronderstellingen expliciet weergegeven en beargumenteerd.

De hoofdstukken 3 en 4 (Resultaten) geven de resultaten weer voor de Kempen en de Achterhoek. Dit betreft enerzijds kwantitatieve data, zowel over uitgaven van bezoekers als voor de doorwerking via de input-outputtabel, en anderzijds kwalitatieve en illustratieve gegevens die zijn verkregen uit interviews met lokale ondernemers, gemeentes, instellingen en organisaties.

In Hoofdstuk 5 (Discussie) worden de resultaten besproken. Enerzijds in termen van wat er is geleerd bij de toepassing van de methode, waardoor een volgende keer de methode efficiënter en sneller toegepast kan worden, en anderzijds in termen van mogelijke spin-offs.

Hoofdstuk 6 (Conclusies en aanbevelingen) bevat een samenvatting van de resultaten, conclusies en aanbevelingen.

2 Methode

2.1 Verzameling van gegevens

Keuze van de gebieden en eerste dataverzameling op openbare informatieavonden

De twee proefgebieden zijn in overleg met de begeleidingsgroep gekozen. Daarbij is als belangrijk criterium gehanteerd dat het gebied als een duidelijke eenheid met veel 'groen' moet worden ervaren door mensen van binnen en van buiten het gebied.

Op grond hiervan is voor de Kempen gekozen en wel voor het gebied dat wordt bestreken door de gemeenten Bergeijk, Bladel, Eersel, Reusel-de Mierden, Valkenswaard, Veldhoven en Waalre. In Gelderland was de afbakening van het gebied moeilijker vanwege de toen heersende veeziekte mond- en klauwzeer. Overeenstemming is bereikt over een deel van de Achterhoek, namelijk de gemeenten Vorden, Ruurlo, Zelhem, Hengelo en Lochem.

Voor beide gebieden is dezelfde werkwijze gevolgd. Aan de hand van gegevens in regionale ANWB/VVV en gemeentegidsen zijn belanghebbenden uitgenodigd voor een informatie- en lanceringavond. Vervolgens is via lokale dag- en weekbladen bekendheid gegeven aan deze avond en aan het project. Ook het werven en aannemen van enquêteurs heeft in dezelfde periode plaatsgevonden. De avonden zijn gehouden op respectievelijk 28 juni 2001 in het gemeenschapshuis Eijkholt te Luijksgestel en op 24 juli 2001 in hotel Bakker te Vorden. Ze zijn bezocht door 35 respectievelijk 32 belangstellenden. Bijlage 3 geeft een overzicht van de krantenartikelen.

Een brede vertegenwoordiging van plaatselijke belanghebbenden rond bos en natuur was op de voorlichtingsavonden aanwezig, zoals natuurorganisaties, VVV, campinghouders, wildbeheereenheden, ruiter-, wiel- en wandelverenigingen, boseigenaren, kanoverhuurders, boeren, golfbaaneigenaren, gemeenteambtenaren en raadsleden, wethouders, een burgemeester, Vereniging Particulier Grondbezit en eigenaren van landgoederen en vakantiehuisjes.

De bijeenkomsten zijn gehouden omdat de lokale bedrijven en bewoners het recht hebben om te weten wat in hun gebied onderzocht zou worden en waarom. Een bijkomend doel is om een eerste indruk te krijgen van de belangstelling voor dit soort onderzoek en van de heersende belangen bij bos en natuur. Er zijn duidelijk tegengestelde belangen in de gebieden: de natuurgroepen en 'groene' gemeenteraadsleden willen meer rust en natuur, boseigenaren zeggen dat een groter deel van de inkomsten van goed lopende recreatiebedrijven bij hen terecht zou moeten komen, boeren vinden natuur soms minder belangrijk of zijn rancuneus dat ze stukjes land in hebben geleverd voor natuurontwikkeling om vervolgens te constateren dat een andere ondernemer (in de recreatiesector) er de vruchten van

plukt! Ook is duidelijk geworden dat veel vrijwilligersgroepen ijveren voor behoud en ontwikkeling van bos en natuur en vaak interessante samenwerkingsinitiatieven ontwikkelen (bijvoorbeeld van ruiters, wandelaars, wielersporters).

Door tijdens de bijeenkomsten te vragen wie mee wil doen met het onderzoek, is een eerste lijst verkregen met namen van personen en organisaties, die in een later stadium hebben meegewerkt aan het onderzoek door uitgebreide interviews te geven.

Het enquêteren van bezoekers aan het gebied

De volgende stap is het maken van vragenlijsten voor het onderzoek naar bestedingen en gedrag van verblijfs- en dagrecreanten (bijlage 4). De vragen gaan over de reden van het verblijf, de plaats van herkomst, de tijdelijke verblijfplaats (bij kennissen, in huisje, caravan, tent, hotel, pension, etc.), de duur van het verblijf, de activiteiten en het uitgavenpatroon (verblijf, activiteiten, consumpties, ...). Na de training van de enquêteurs zijn de vragenlijsten in het veld getest. In de operationele fase is er dagelijks feedback geweest tussen de enquêteurs en het onderzoeksteam.

In de periode van het veldwerk, juli (Kempen) en augustus (Achterhoek), zijn er per gebied ongeveer 400 enquêtes afgenomen onder vakantiegangers en dagtoeristen (dagrecreanten) in de twee studiegebieden. Over het algemeen is de bereidwilligheid om mee te werken zeer groot. De interviews met vakantiegangers duren ongeveer 15 minuten. Voor dagrecreanten, geïnterviewd op plaatselijke markten, braderieën of op strategische plaatsen zoals bij een ijsjesverkoper of een café met groot terras, is een kortere vragenlijst gebruikt.

De enquêtes leveren veel gegevens op, die allemaal zijn gecodeerd. In het onderzoek zijn alleen de bestedingen (totaal en naar type verblijf) gebruikt als invoer voor de input-outputanalyse. De resultaten zijn weergegeven in hoofdstukken 3 en 4 (en in bijlage 8).

Het enquêteren van bedrijven en instellingen

Eigenaars en medewerkers van een aantal bedrijven en instellingen in de studiegebieden zijn ondervraagd met een afzonderlijke enquête (bijlage 5). De gestelde vragen gaan over het soort activiteit, hoe lang men al in het gebied actief is, de reden van vestiging in het gebied, welk deel van de omzet afkomstig is van bos en natuur (o.a. via de recreanten), welk deel van de omzet lokaal wordt gekocht en verkocht etc.. Deze laatste cijfers geven aan hoe de sectoren van elkaar afhankelijk zijn en worden gebruikt om de technische coëfficiënten van de input-outputtabel van het onderzoeksgebied te bepalen.

Via makelaars, notarissen, banken e.d. is enig inzicht verkregen in het percentage inwoners dat zich heeft gevestigd in het gebied vanwege het groene karakter ervan.

Interviews zijn afgenomen in de volgende soorten bedrijven en instellingen:

- *Accommodaties*: eigenaren van campings, hotels, pensions, B&B, groepsaccommodaties, conferentieoord, bungalowparken, landgoederen met vakantiewoningen.
- *Overige Horeca*: restaurants, snackbars, cafés, ijsjesverkoper.
- *Handel*: supermarkten, slijters, bakkers, drogisten, warenhuis, fotozaak, boekhandel en kaartenzaak, curiosa zaak, (sport)kledingzaken, schoenenzaak, sport en kampeerartikelen, tentenmaker en –verkoper, caravanzaak, elektriciteitszaken. Maar ook: ondernemers die betrokken zijn bij streekdagen, braderieën, kasteelconcerten, vierdaagse wandeltochten, meerdaagse fietstochten.
- *Diensten en attracties*: fietsverhuur, musea, manege, golfbaan, zwembad, kanoverhuur plus outdoor activiteiten, natuur educatiecentrum, huifkarverhuur, caravanstallingen, adviesbureau bosbeheer, banken, makelaars, notaris, financieel beheerder.
- *Bouw*: elektriciteitsinstallatiebedrijf, indicatie uit gesprekken met makelaars en waarde van investeringen van bedrijven.
- *Industrie*: een zagerij, diverse ondernemers die niet direct met bos en natuur te maken hebben maar die soms aangaven de locatie te hebben gekozen vanwege het eigen woongenot in een landelijk gebied.
- *Boeren/ landbouwers*

In de Kempen zijn de interviews bij bedrijven afgenomen door leden van het onderzoeksteam. Na deze ervaring zijn in de Achterhoek zowel teamleden als de ingehuurd enquêteurs ingezet voor de interviews.

In totaal zijn er 91 enquêtes bij bedrijven afgenomen. Ook hier was de medewerking zeer groot, deels omdat er ter voorbereiding van de interviews een duidelijke brochure van het project beschikbaar was, deels doordat kon worden verwezen naar artikelen in de lokale pers.

Het enquêteren van politieke- en vakorganisaties en andere verenigingen

Op zoek naar regionale en sectorale data zijn er ook interviews afgenomen bij natuurorganisaties, VVV, Recron, Kamer van Koophandel, gemeentelijke en regionale verenigingen en overkoepelende lokale organisaties van winkeliers, horeca, toerisme, handel.

De gesprekken met gemeenteambtenaren, wethouders, burgemeester, provincieambtenaren en met vertegenwoordigers van streekcommissies, regionale diensten en van commissies van het ministerie van LNV (Dienst Landelijk Gebied) hebben twee doelen. Enerzijds het verzamelen, voor zover aanwezig, van (regionale) omzetcijfers voor sectoren als handel, horeca, recreatiesector, bouw en landbouw en anderzijds inzicht krijgen in de relaties tussen deze sectoren. Daarnaast dienen deze gesprekken om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van het beleid en in de prioriteiten.

Met deze gegevens (totalen voor de sectoren), aangevuld met de gegevens over het gedrag van de bedrijven (over inkoop en afzet oftewel input en output) kan men de regionale input-outputtabellen bouwen. Als de bestedingen van de bezoekers in deze tabellen worden ingevoerd, wordt duidelijk hoeveel deze bestedingen aangroeien vanwege de door hen geïnitieerde bestedingen van bedrijven bij andere bedrijven in de regio (de structuur en dynamiek van de regio). Omdat de vereiste sectorale gegevens niet beschikbaar zijn, zijn de input-outputtabellen benaderd op basis van CBS gegevens (zie volgende paragraaf).

Het maken van de input-outputtabellen voor de twee gebieden

Input-outputtabellen kunnen worden opgesteld als de totale omzet van de economische sectoren in het gebied beschikbaar is en als bekend is welk percentages van goederen en diensten in de regio worden gekocht en verkocht. De (economische) sectoren die in dit project in kaart zijn gebracht, zijn:

Land- en bosbouw
Industrie
Handel
Recreatiesector
Horeca
Bouw
Gezondheid
Tertiaire sector

Dit is een selectie uit een langere lijst van sectoren die potentieel met bos en natuur te maken hebben (zie bijlage 7).

Vanwege het ontbreken van de vereiste economische gegevens over deze sectoren op het niveau van de onderzochte gebieden, is er teruggегреpen naar de officiële statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), aangevuld met andere, zelf verzamelde gegevens. Nadeel van de CBS-cijfers is dat de meest recente regionale input-outputtabel dateert uit 1992 en dat de gegevens niet beschikbaar zijn in de vereiste mate van detaillering (zowel qua gebied als qua aantal en aard van de sectoren).

De constructie van de input-outputtabel is dus minder eenvoudig dan gedacht en wordt in paragraaf 2.2. stap voor stap beschreven.

2.2 Benadering van ontbrekende gegevens

Omdat de benodigde informatie voor de invulling van de input-output tabel voor de onderzoeksgebieden niet volledig aanwezig is in bestaande bronnen, moet de ontbrekende informatie op een intelligente en transparante manier worden verzameld.

De gebruikte gegevens (tabel 1) zijn onderscheiden naar het geografisch niveau waarop ze betrekking hebben. Deze niveaus zijn:

- De provincie, Noord-Brabant respectievelijk Gelderland
- Het Coropgebied waarin het gebied ligt, Zuidoost-Noord-Brabant respectievelijk Achterhoek. (Corop staat voor Coördinatie Commissie Regionaal Onderzoeksprogramma)
- De onderzoeksgebieden zelf, een kleiner deel van respectievelijk de Kempen en de Achterhoek.

Tabel 1 - Beschikbare data en (minimaal) gewenste informatie per gebied

	Provincie 6 sectoren	8 sectoren	Coropgebied 8 sectoren	Onderz.gebied 8 sectoren
Omzet van de sector	1992	1995	1995	<i>Gewenst</i>
Interne leveringen	1992			<i>Gewenst</i>
Totaal verbruik	1992	1995	1995	<i>Gewenst</i>
Subsidies / belastingen	1992	1995	1995	
Beloning werknemers	1992	1995	1995	
Overig inkomen	1992	1995	1995	
Toegevoegde waarde	1992	1995	1995	<i>Gewenst</i>
Consumptie huishoudens	1992			
Overige finale vraag	1992			
Totaal finale vraag	1992			<i>Gewenst</i>
Werkgelegenheid		1995	1995	<i>Gewenst</i>
Aantal vestigingen		1999	1999	1999

Bronnen: CBS/ RUG- gegevens 6 sectoren 1992 (provincie)

CBS, Statline - gegevens 8 sectoren 1995 (coropgebied, provincie)

CBS, Statline - aantal vestigingen 8 sectoren 1999 (studiegebied, coropgebied, provincie)

Zoals is aangegeven in 2.1, heeft het onderzoeksteam het liefst informatie over 11 sectoren, maar het CBS onderscheidt in de gepresenteerde regionale input-outputtabellen slechts 6 sectoren. Een input-outputtabel van 6 sectoren is, naar verwachting, te beperkt om de invloed van bos en natuur op de regionale economie goed te kunnen weergeven. Dit komt omdat de voor de bepaling van de effecten van bos en natuur relevante activiteiten zoals handel, horeca, waterbedrijven, instellingen op het terrein van de gezondheidszorg, etc een onderdeel zijn van grotere sectoren, waardoor aan bos en natuur te relateren geldstromen ondersneeuwen in relatief veel grotere geldstromen. De echt relevante effecten kunnen dan niet goed worden geanalyseerd. De bijdrage van deze activiteiten, en daarmee de invloed van bos en natuur, wordt in een 6x6 matrix dus onderschat.

Om dit gedeeltelijk te ondervangen, zijn in de cijfers van het CBS twee sectoren gesplitst. De sector 'handel' is gesplitst in de sectoren 'handel' en 'horeca' en de sector 'tertiaire en quataire sector' in de sectoren 'tertiaire sector' en 'gezondheidszorg'. Een splitsing van de sector 'landbouw', in 'landbouw' en 'bosbouw' is niet doorgevoerd omdat bosbouw, in vergelijking tot de andere sectoren, zo klein is dat splitsing de moeite niet loont. Hiermee is de basis gelegd voor de gewenste 8x8 structuur met de volgende sectoren:

Industrie en delfstoffenwinning
Nutsbedrijven
Bouw
Handel
Horeca
Tertiaire sector
Gezondheidszorg
Landbouw

Vervolgens is deze 8x8 matrix ingevuld op basis van de informatie over de 6 sectoren voor de betreffende provincie (voor 1992). Die invulling gebeurt via de volgende stappen (voor de gebruikte bronnen wordt steeds verwezen naar tabel 1).

Stap 1

Bepaal de omvang van de sectoren plus de waarde van enkele belangrijke variabelen (zie tabel 1) voor het betreffende Coropgebied waarin het gebied ligt (cijfers 1995). De waarde van deze variabelen fungeert als basis bij de raming van de waarde van de variabelen in het gebied.

Verondersteld is dat de 'structuur' in het gebied meer overeenkomt met die in het Coropgebied dan met die in de provincie. Deze veronderstelling geldt zowel bij de indeling in zes sectoren als bij die in acht sectoren.

Stap 2

Bepaal het aantal bedrijfsvestigingen per sector in het gebied en in het Coropgebied (voor 1999). Bereken vervolgens de omvang van de sectoren en de waarde van de variabelen voor het gebied (voor 1995), op basis van de waarde in het Coropgebied en de verhouding tussen het aantal vestigingen in het gebied en in het Coropgebied.

Verondersteld is dat voor iedere sector het gemiddelde bedrijf in het gebied gelijk is aan dat in het Coropgebied (ten aanzien van alle variabelen) en dat de verhoudingen tussen gebied en Coropgebied in de aantallen vestigingen voor 1995 niet significant verschillen van die in 1999. Deze veronderstellingen gelden zowel bij de indeling in zes sectoren als bij die in acht sectoren.

Stap 3

Bepaal de interne leveringen voor het gebied met zes sectoren (voor 1995), door de matrix met de input-outputverhoudingen voor de provincie (voor 1992) te vermenigvuldigen met de omvang van de sectoren in het gebied (uitkomst stap 2). De getallen in de cellen van een input-outputtabel zijn of uitgedrukt in geld (totale besteding), of in verhoudingen (besteding per eenheid omzet). Deze laatste worden de technische coëfficiënten genoemd. Deze geven aan hoeveel input er nodig is om tot de productie van één eenheid output te komen.

Verondersteld is dat de technische coëfficiënten voor het gebied niet significant verschillen van die voor de provincie en dat de technische coëfficiënten van 1992 ook in 1995 nog valide zijn. De laatste veronderstelling is algemeen aanvaard (zie RUG / CBS, 1992, pagina 12), onder meer omdat de cijfers in een input-outputtabel de economische structuur beschrijven en deze structuur niet zo snel verandert. De absolute hoogte van de bedragen in de input-outputtabel verandert uiteraard wel,

mede onder invloed van inflatie. De veronderstellingen gelden zowel bij de indeling in zes sectoren als bij die in acht sectoren.

Stap 4

Dit is de extra stap die bij acht sectoren nodig is, om de in stap 3 berekende interne leveringen door en aan de ‘ongesplitste’ sectoren (handel en tertiaire & quataire sector) te verdelen over de sectoren waarin zij zijn gesplitst. Bij beide ongesplitste sectoren betreft dit de verdeling van de leveringen door en de afnamen van (leveringen aan) de betreffende sector over twee sectoren. Bij de splitsing zijn twee varianten onderscheiden:

- Variant 1 (Evenredig): de verdeling is evenredig aan het totale verbruik (interne leveringen plus invoer) van de ‘nieuwe’ sectoren. De resultaten die de analyse vervolgens oplevert zijn gelijk aan die bij zes sectoren, omdat impliciet is verondersteld dat het gedrag van de gesplitste sectoren niet verschilt van dat van de ongesplitste sector.
- Variant 2 (Intuïtief): bij de verdeling is per afname of levering nagegaan of de kleinste ‘nieuwe’ sector relatief gezien (ofwel per eenheid omvang) naar verwachting meer of minder afneemt respectievelijk levert dan de ongesplitste sector (of de grootste sector). Hierbij is steeds de factor twee gehanteerd, dat wil zeggen dat bij minder dan evenredig de betreffende hoeveelheid is gehalveerd (de andere sector krijgt dit verschil er dan bij) en bij meer dan evenredig dat de hoeveelheid is verdubbeld (de andere sector krijgt het verschil dan minder). Dit moet resulteren in significant verschillende resultaten bij de analyse, want anders heeft de splitsing geen zin. De factor twee is gehanteerd omdat er geen nadere informatie over de werkelijke correctiefactor beschikbaar is.

Uit de bespreking van de stappen blijkt dat de meeste veronderstellingen zowel bij de indeling in zes sectoren als bij die in acht sectoren nodig zijn. Het verschil tussen beide alternatieven betreft de veronderstellingen bij de splitsing van de interne leveringen. Omdat het onderzoek is gericht op *de vraag of input-outputanalyse op het niveau van de gekozen gebieden haalbaar en zinvol is*, is het in dit stadium niet onoverkomelijk dat er zo veel veronderstellingen zijn vereist. Immers, het gaat nu nog niet om de exacte waarde, maar om inzicht in de orde van grootte van effecten en dit inzicht wordt ook bij de gevolgde werkwijze verkregen.

Bovendien wordt duidelijk of bij een volgende toepassing van de input-outputmethode, de inspanning om van zes tot acht sectoren te komen de moeite waard is, ofwel of de afzonderlijke bijdragen van de afgesplitste sectoren significant verschilt van de invloed bij niet-gesplitste sectoren.

Op grond van het voorafgaande is in hoofdstuk 6 de aanbeveling opgenomen dat verder overleg met het CBS nodig is om te komen tot een nieuwe input-outputtabel, waarin meer gedetailleerd aandacht wordt geschonken aan economische sectoren die voor bos en natuur van belang zijn.

3 Resultaten in de Kempen

3.1 Kwantitatieve resultaten

De kwantitatieve resultaten komen uit drie bronnen: enquêtes bij recreanten, enquêtes bij bedrijven en de regionale input-outputtabel van het CBS. De enquêtes over de bestedingen van recreanten die voor 'bos en natuur' naar het gebied komen geven inzicht in onder meer het aantal recreanten en de aard en omvang van hun activiteiten en bestedingen. De enquêtes bij bedrijven geven inzicht in enerzijds welk deel van hun omzet afkomstig is van recreanten en anderzijds welk deel van de omzet in het gebied wordt ingekocht, respectievelijk wordt verkocht (de input-output coëfficiënten). Via de voor dit onderzoek geconstrueerde input-output tabel voor het onderzoeksgebied in de Kempen (tabel 4) kan vervolgens o.a. aangetoond en berekend worden hoe de bestedingen van recreanten doorwerken op de regionale economie. Er is daarbij sprake van:

- een direct effect: aantal 'bos en natuur' recreanten (dag en verblijf), bestedingen bij horeca en handel, etc.
- een indirect effect op de regionale economie: doorwerkingen in de vorm van een multiplier.

In tabel 2 is de verdeling van bestedingen door 'groene' recreanten over handel en horeca weergegeven. Hieruit blijkt dat het totaal aan bestedingen gelijk is aan 366 miljoen gulden en dat er 275 miljoen gulden wordt besteed bij de sector horeca en 91 miljoen gulden bij de sector handel.

Tabel 2- Bestedingen van 'bos en natuur' recreanten en toeristen in het onderzoeksgebied in de Kempen (miljoenen gulden, per jaar)

Via de:	Bestedingen
Horeca	275
Handel	91
Totaal	366

De bijdrage van de sectoren aan de productie in het gebied is weergegeven in tabel 3. Dit betreft zowel de productie (omzet) als het arbeidsvolume. Hierbij blijkt dat de horeca goed is voor 2% van de productie en de handel voor 12%. In arbeidsplaatsen is dit respectievelijk 2% en 18%. Dus bestedingen via de handel hebben een grote regionale impact.

Tabel 3- Overzicht omzet (=productie) in het onderzoeksgebied in de Kempen (raming voor 1995)

	Productie		Arbeidsvolume	
	Mln.guldens	%	Eenheden	%
Industrie	6171	46	18194	34
Nutsbedrijven	248	2	369	1
Bouw	1028	8	3990	8
Handel	1574	12	9645	18
Horeca	251	2	1309	2
Tertiaire sector	2966	22	13986	26
Gezondheidszorg	541	4	4611	9
Landbouw	762	6	878	2
Totaal	13541	100	52983	100

Voor alle volledigheid is eveneens de input-outputtabel van het onderzochte gebied weergegeven (tabel 4).

Tabel 4- Input-output technische coëfficiënten voor het onderzoeksgebied in de Kempen (variant 2)

	Industrie	Nuts-bedrijven	Bouw	Handel	Horeca	Tertiaire sector	Gezondheids-zorg	Landbouw
Industrie	0,056	0,010	0,067	0,025	0,016	0,012	0,021	0,113
Nutsbedrijven	0,010	0,057	0,002	0,010	0,015	0,006	0,011	0,025
Bouw	0,003	0,002	0,164	0,009	0,006	0,019	0,014	0,007
Handel	0,007	0,005	0,010	0,021	0,180	0,015	0,034	0,008
Horeca	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,000	0,001
Tertiaire sector	0,033	0,018	0,028	0,071	0,043	0,075	0,033	0,023
Gezondheids-zorg	0,002	0,002	0,002	0,001	0,002	0,001	0,001	0,003
Landbouw	0,047	0,003	0,000	0,001	0,001	0,001	0,001	0,105

Noot: deze zogenaamde technische coëfficiënten geven aan welk deel van de omzet van een sector (rijen) naar een andere sector gaat (kolommen). Dus bijvoorbeeld 11,3 % van de omzet van de lokale industrie gaat naar de lokale landbouw en 18% van de omzet van de regionale handel gaat naar de horeca in de regio.

De vraag is nu hoeveel van de productie direct en indirect is toe te schrijven aan de aanwezigheid van bos en natuur. Met andere woorden: stel dat de in tabel 2 gegeven bestedingen van recreanten er niet zouden zijn, hoeveel zou dat schelen in de productie en het arbeidsvolume van het gebied. Dit kan worden berekend via de zogenaamde multipliers (tabel 5). De multiplier voor een sector geeft aan wat het effect is op de output (omzet of arbeidsvolume) in het gebied als de vraag naar door die sector geleverde producten en diensten met een bepaald bedrag verandert. Als bijvoorbeeld de vraag in de horeca met 1000 gulden toeneemt, neemt de productie in het gebied toe met 1310 gulden toe (dus met 30%).

In tabel 5 zijn de multipliers voor de productie (omzet) en het arbeidsvolume gegeven voor de drie eerder onderscheiden en in 2.2. beschreven benaderingen bij de invulling van de input-outputtabel. De eerste twee benaderingen hebben betrekking op acht sectoren, de derde benadering op zes sectoren. Uit de verschillen tussen de multipliers voor 'handel' en 'horeca' respectievelijk 'tertiaire sector' en 'gezondheids-

zorg' bij acht sectoren blijkt dat het wel degelijk zin heeft om te streven naar acht sectoren en geen genoegen te nemen met zes sectoren. De verschillen tussen de beide benaderingen bij acht sectoren geeft aan dat het bovendien de moeite loont om een goede verdeling tussen de sectoren te zoeken, bij voorkeur door het verzamelen van additionele data. De benaderingen betreffen de splitsing van de interne leveringen van de gezamenlijke sector handel en horeca over de afzonderlijke sectoren handel en horeca en van de gezamenlijke sector gezondheidszorg en tertiaire sector over de afzonderlijke sectoren tertiaire sector en gezondheidszorg.

Tabel 5- Multipliers voor de Kempen

Sector	Multiplier	Acht sectoren		Zes sectoren
		Evenredig	Intuitief	
Horeca	Productie	1,25	1,31	
	Arbeidsvolume	6,36	6,81	
Handel	Productie	1,17	1,16	1,18
	Arbeidsvolume	6,93	6,83	6,87
Gezondheidszorg	Productie	1,12	1,14	
	Arbeidsvolume	9,05	9,11	
Tertiaire sector	Productie	1,16	1,16	1,15
	Arbeidsvolume	5,44	5,40	6,01
Bouw	Productie	1,35	1,35	1,35
	Arbeidsvolume	5,24	5,23	5,24

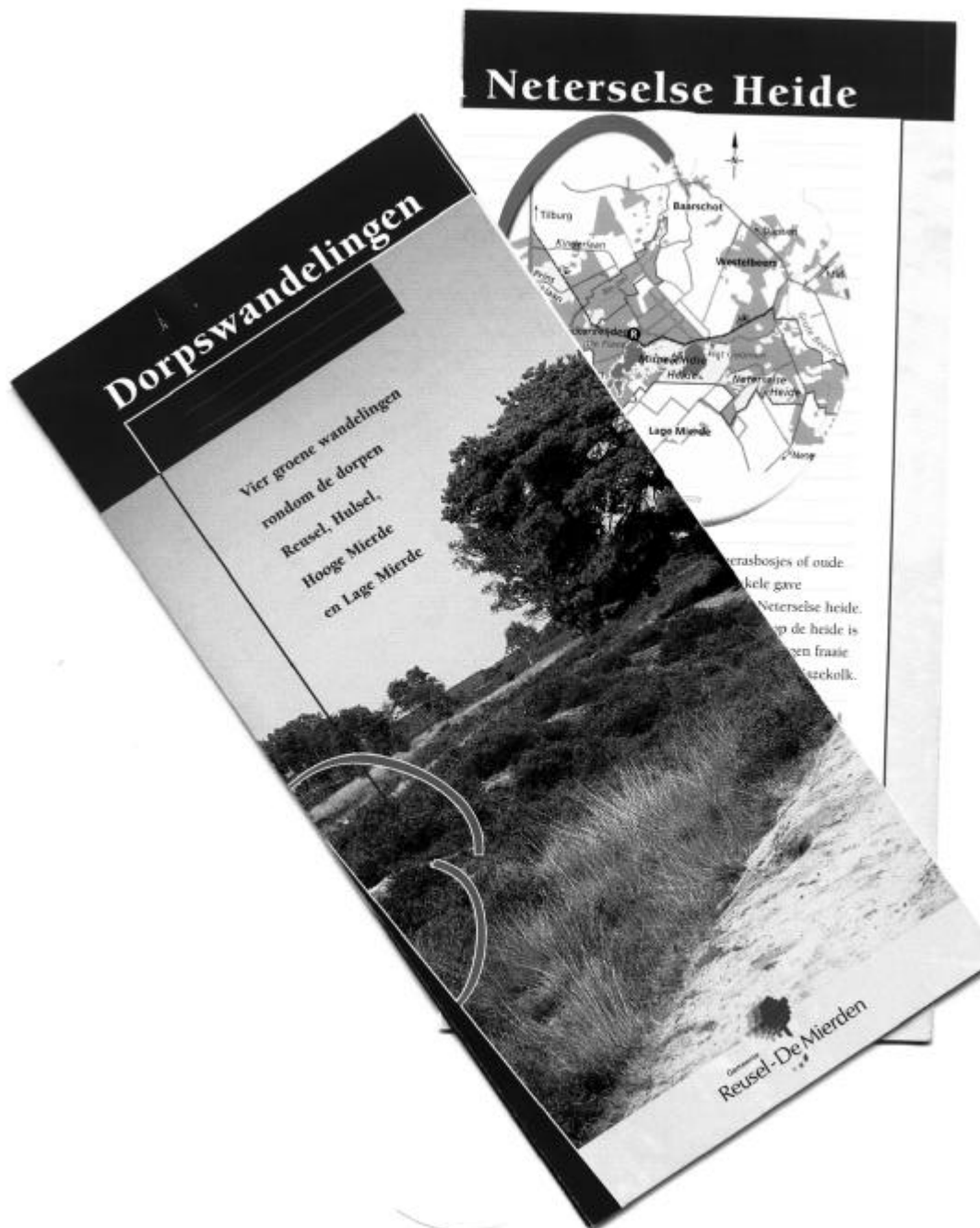
3.2 Kwalitatieve resultaten

Naast de hierboven weergegeven economische gegevens, is er door het verzamelen van additionele informatie (en het voeren van gesprekken met ondernemers en bestuurders) veel inzicht ontstaan in de situatie in de Kempen. Deze informatie, meestal subjectieve impressies, die in de vorm van een aantal conclusies en cases in deze sectie is weergegeven, laat soms nog meer dan de economische cijfers zien hoe interessant en complex de relatie tussen bos en natuur en de regionale economie is.

Enkele highlights van de openbare avonden en interviews zijn:

- Het gebied de Kempen was vroeger arm, heeft slechte grond, ligt in de periferie van Nederland, ver van de Randstad en is daarom deels 'groen' gebleven.
- In het gebied zijn veel grote en gerenommeerde campings met eigen natuur, waardoor veel bezoekers genoeg natuur en vertier op de camping zelf vinden en daardoor soms nauwelijks het terrein afkomen.
- Vakantiegangers zijn vaker jonge gezinnen met kleine kinderen dan ouderen.
- De landbouw in het gebied loopt terug, boeren doen bijvoorbeeld tijdelijk montagewerk voor 'Eindhoven' maar zodra ze weer iets zelfstandig en op eigen land kunnen doen (bijvoorbeeld het exploiteren van een mini-camping of manege) schakelen zij meteen over. Landbouwers verkopen hun grond liever niet.
- Er is veel druk om de industriële infrastructuur en het wegennetwerk uit te breiden vanwege de dynamiek en de ruimteclaims vanuit het westen.
- Er is veel gezellige horeca in de dorpen.
- In de Kempen spelen zaken als de varkensproblematiek en de Reconstructiewet.

Hierna wordt een aantal cases uit het bedrijfsleven, de (natuur)recreatie sector, van gemeentelijke inspanningen voor de natuur, en van vrijwilligers inzet voor natuur gepresenteerd.



Natuur en Bestuur

Voorbeeld van een gemeente: Reusel-de Mierden

Reusel-de Mierden is een groen en mooi gelegen gemeente in de Kempen en gaat zich daar bewuster en meer op profileren. Er is in de directe omgeving van de gemeente 1000 ha bos. In 1998 is men begonnen te werken aan een bestemmingsplan voor dit buitengebied. Het gemeentebestuur betrok de provincie erbij en vroeg een particulier bedrijf om een ontwerp voor een toeristisch en recreatief actieplan (TROP) te maken. Voor de uitvoering van dat plan is nu jaarlijks 50 duizend gulden beschikbaar. Reusel-de Mierden wil groen en recreatie tot speerpunt van de gemeente maken. Twee actieve wethouders, Antonius en Van Limpt, respectievelijk voor recreatie en voor bossen hebben daar wezenlijk aan bijgedragen.

Er wordt veel gedaan in het kader van het actieplan. Bestaande routes en bewegwijzering zijn verbeterd, er zijn fraaie folders gemaakt over drie bijzondere natuurgebieden in de gemeente (het Zwartven, het Beleven, de Misperleindse en Neterselse heide) en over (groene) wandelingen rond de dorpen Reusel, Hulsel, Hooge en Lage Mierde. Voor de komende jaren staan op de begroting:

- het realiseren van 5 poelen per jaar op gemeente- en landbouwgronden,
- het realiseren van landschapselementen samen met het Brabants Landschap,
- het ontwikkelen van diverse arrangementen samen met particulieren,
- erfbeplanting samen met de Land- en Tuinbouw Organisatie Zuid Nederland (ZLTO),
- aanschaf van educatief materiaal voor weidevogelbescherming, samen met een werkgroep van agrariërs,
- het ontwikkelen van paardenpensions en overnachtingsmogelijkheid voor ruiters samen met een particuliere manege in het gebied,
- uitbreiding van faciliteiten rond de recreatievijver 'de Spartelvijver',
- het visualiseren van de waterscheiding (Maas, Schelde),
- het ontwikkelen van een landschapspark en van een volkstuinencomplex.

Voor de eigen bossen is men samen met de lokale partners (bosgroep, privé eigenaren, provincie, waterschap, ZLTO en Brabants Landschap) bezig een nieuw bosbeleidsplan te maken, met meer loofhoutbeplanting, met geïntegreerd bosbeheer en multifunctionaliteit om beter aan de wensen van de recreanten te voldoen. Om loofbomen meer kans te geven worden uit de bestaande bossen vooral grove- en corsicaanseden gedund. Het is ook de bedoeling dat er meer buitenmeubilair geplaatst wordt.

Ondanks het bescheiden fonds van het actieplan, is men er toch in geslaagd synergie met andere financiers te bewerkstelligen en bewustwording te bereiken bij particulieren voor de baten van natuurbehoud en -bevordering. Zo werd door aanleg van het fietspad richting Recreatiecentrum Zwartven een belangrijke economische impuls gegeven aan het daar aanwezige café/restaurant. Op gemeenteniveau is men nu bezig met een economisch actieplan om de teruglopende landbouw op te vangen (en de bouwsector te stimuleren en te ondersteunen) zodat er genoeg werk komt voor jongeren.

Het economisch belang van groen wordt duidelijk ingezien en er wordt in dat verband gewezen op:

- de noodzaak om het aantal accommodaties te vergroten (er zijn nu slechts 30 kamers),
- de goede zaken die gedaan worden bij fietsverhuurbedrijven,
- het succes van de manege van de dressuurkampioenen Tineke Bartels en dochter,
- een grote caravanverkoper die zegt: "Ik wil hier graag blijven, de campings in de buurt zijn mijn beste showroom! Kijk, dat is nou typisch zo'n gezin, ze komen samen en zoeken naar die mooie caravan die ze op de camping hebben zien staan. Ze denken nu al aan hun volgende vakantie in dit gebied."



Natuur en Bedrijfsleven

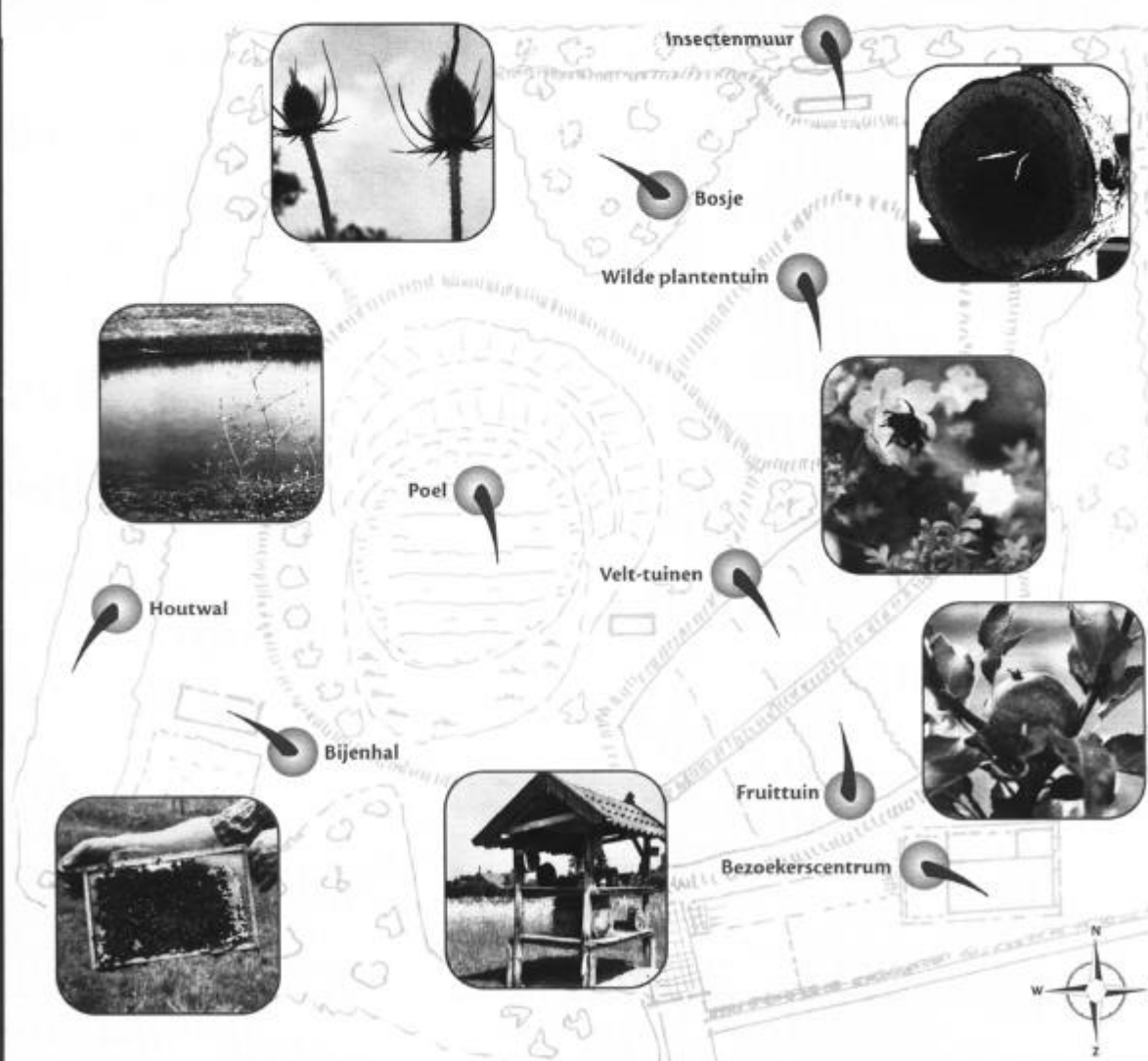
Tenten- en caravanverkopers

Op een doorgaande weg tussen twee stadjes in de Kempen, waar plaatselijk verkeer, fietsers, luxe Belgische personenauto's en zware landbouwmachines door elkaar rijden, bezochten wij een grote zaak van camping- en recreatieartikelen. Van binnen blijkt het enorm te zijn. Er is ook een werkplaats voor reparaties en eigen fabricage van tenten. In een tijdperk waarin veel in lage lonenlanden geproduceerd wordt, blijkt de zaak zelf tenten te produceren. En niet zomaar tentjes, maar kwaliteitstenten. Eén ervan kreeg zelfs één van de ANWB prijzen dit jaar. De zaak bestaat al bijna 25 jaar en geeft werk aan meer dan twintig personen. Dat natuur, recreatie en economie nauw verboden zijn met elkaar is voor de eigenaar overduidelijk. In de zomerperiode zijn er ongeveer honderdduizend passanten in de Kempen en dat zijn allemaal potentiële klanten. En op die aantallen doet hij zijn inkoop. Zo koopt hij soms 200 fietsen in één keer in. Ook werkt hij nauw samen met de plaatselijke campings en soms is er een actie waarbij wie een tent bij hem koopt een weekje gratis mag kamperen in de buurt.

In een ander dorp is er een grote caravanverkoper. Ook hier een gezellige drukte door kampeersers die allerlei artikelen nodig hebben zoals een gasfles, kampeerstoelen, etc en tegelijk kijken ze naar een betere tent of caravan voor volgend jaar. Beide zaken zeggen dat kampeersers in de zomer komen kijken, in het najaar komt men terug om te bestellen en in het voorjaar wordt geleverd en uitgeprobeerd. Zo blijft het geld in de regio en is er een duidelijke interactie tussen de aanwezige bos en natuur in de regio en beide zaken. Hoe dit met elkaar verbonden is blijkt uit de uitspraak van de caravanverkoper: de plaatselijke campings zijn mijn beste showroom, daar zien ze wat ze zouden willen en komen ze hier kopen.

Beide zaken hebben ook een spin-off naar andere ondernemingen in de regio, met name de bouw. Eén van hen was net verbouwd voor 5 miljoen, de ander ging een nieuw pand bouwen voor 6 miljoen, allebei met inschakeling van lokale bouwondernemingen.

Plattegrond Natuurtuin



Natuur en Recreatie

Een inspirerend initiatief op een ondergelopen voetbalveld

Natuurtuin 't Loo in Bergeijk is 16 duizend vierkante meter groot en een initiatief van 3 regionale verenigingen, te weten de Vereniging voor Natuureducatie IVN Eersel-Bergeijk, de Vereniging voor Ecologische Leef- en Teeltwijze VELT Eersel-Bergeijk en een Bijenhoudersvereniging die samen een open tuin hebben gemaakt. De betreffende verenigingen hebben gezamenlijk een stichting opgericht, nl. Stichting Natuurtuin 't Loo. De tuin met een recreatieve en educatieve functie, wordt door zo'n 25 vrijwilligers onderhouden. Er worden natuurcursussen en rondleidingen verzorgd en er zijn volkstuinactiviteiten. Men kan er kennis maken met het 'mystieke leven van insecten, vlinders en vogels', er is een bezoekerscentrum, een poel met bruine kikkers en alpenjagersalamanders, een wilde plantentuin, 'een levende apotheek', een 'insectenhotel', een helofytenfilter (waterzuivering met oever- en moerasplanten), een moes- en fruittuin en met compostering wordt de kringloop gesloten.

De Stichting Natuurtuin 't Loo startte in 1999 en is officieel geopend in augustus 2000. De tuin is opgezet met financiële steun van de Provincie Noord-Brabant, Gemeente Bergeijk, Stimulus, Brabants Landschap, Fonds VSB en anderen. De totale startsubsidie voor investeringen was ruim € 136.134,-- (f 300.000,--). De gemeente Bergeijk heeft de grond voor 10 jaar gratis beschikbaar gesteld.

De tuin is voor wat betreft de exploitatie nog niet financieel zelfstandig. Bij aanleg zijn vooral vrijwilligers ingezet. Een plaatselijke grondbewerker en de bouw van een bezoekerscentrum werden wel betaald. Gereedschap, zaden, fruitbomen en de kastanjehouten palen voor de houtwal en houtstapels zijn ook aangekocht. Naast deze startinvesteringen is de dekking voor de lopende kosten (energie, telefoon, koffie en thee voor het bezoekerscentrum en brandstof voor het grasmaaaien) nog niet rond. Men heeft wel enkele inkomsten: eens in de maand wordt er een vegetarische maaltijd geserveerd voor € 9,08 (f 20,--) en via de 'stichting vrienden' beginnen bedrijven te sponsoren.

De doelstelling van de Stichting is natuur dicht bij de mensen (vooral kinderen) te brengen. Op woensdagmiddag kunnen kinderen komen werken in de kindertuinen, vaak samen met ouders. Er is een 'halt-project' voor kinderen die wat ontspoord zijn. Deze kinderen krijgen als 'taakstraf' werken in en aan de tuin; naast de sociale beweegreden is er eenvoudigweg ook veel werk te doen.

In principe is iedereen welkom, maar de tuin is nu nog vooral nog op de naaste omgeving gericht. Wellicht zullen tijdelijke recreanten straks belangrijker worden.



Natuur en Burgers

Aanleg van mountainbikeroutes: lange adem en onderhandelings talent

Wat individuele burgers, in samenwerking met officiële instanties kunnen doen zien we in de Kempen. Mountainbikeliefhebbers hebben een aantal routes gemaakt voor terreinfietzers. Er zijn nu vier routes bewegwijzerd, er zijn kaarten gedrukt die in de verkoop zijn. De paden gaan vooral door bossen en terreinen van Staatsbosbeheer en van de gemeentes Eersel, Bladel, Luyksgestel en Reusel.

Initiatiefnemer Leo Jansen heeft in samenwerking met leden van een aantal wielclubs en ATB (all terrain bike) clubs bijna 150 km paden bewegwijzerd en 38 km nieuwe paden aangelegd. De deelnemende clubs zijn: T.W.C de Grensrijders, TWC de Contente, RWC Reusel, Kempisch ATB club 26 Inch. Er zit zo'n vijfduizend uur vrijwilligerswerk in. Ze hebben eenmalig honderdduizend gulden subsidie gekregen van de EU, van boven genoemde gemeente en van Staatsbosbeheer (via de Samenwerking Regio Eindhoven) voor de aanleg van de routes en het maken van de routekaarten. Bij de opening van de routes vertelde namens Staatsbosbeheer dhr. De Beaufort dat de groep hem 5 ton had uitgespaard omdat het hem anders zo'n 6 ton had gekost. Er komen per week ongeveer 150 fietsers op de routes waarvan 50% uit de regio (incl. België). De routes zijn zo gemaakt (smal, met scherpe bochten) dat ze voor motorcrossers niet prettig berijdbaar zijn.

Gemaakte kosten, die voor een groot deel terugvloeien in de regio, zijn:

- 2600 palen à f 13,- voor markering van de paden
- bordjes voor op de palen à f 3,-
- een grondboor f 1800,-
- een bosmaaier f 800,-
- een klepelmaaier f 300,-
- info-panelen f 15.000,-
- benzine en diesel.

Het aanleggen van de nieuwe fietspaden zelf is gedaan door een plaatselijke aannemer voor 15 duizend gulden. Het overgebleven bedrag werd o.a. besteed aan het drukken van tienduizend routekaartjes. Jaarlijks komt er vijfduizend gulden subsidie binnen voor onderhoud van de bewegwijzering, brandstof voor de werktuigen en de trekker. De gemeente of Staatsbosbeheer leegt de vuilnisbakken langs de route.

4 Resultaten in de Achterhoek

4.1 Kwantitatieve resultaten

De kwantitatieve resultaten komen uit drie bronnen: enquêtes over bestedingen van recreanten, enquêtes bij bedrijven en de input-outputtabel van het CBS. De enquêtes bij recreanten die voor 'bos en natuur' naar het gebied komen geven inzicht in onder meer het aantal recreanten en de aard en omvang van hun activiteiten en bestedingen. De enquêtes bij bedrijven geven enerzijds inzicht in welk deel van hun omzet afkomstig is van recreanten en anderzijds welk deel van de omzet in het gebied wordt ingekocht, respectievelijk wordt verkocht (de input-output-coëfficiënten). Via de voor dit onderzoek geconstrueerde input-outputtabel van het onderzoeksgebied in de Achterhoek, (tabel 8) kan vervolgens o.a. aangetoond en berekend worden hoe de bestedingen van recreanten doorwerken op de regionale economie. Er is daarbij sprake van:

- een direct effect: aantal 'bos en natuur' recreanten (dag en verblijf), bestedingen bij horeca en handel, etc.
- een indirect effect op de regionale economie: doorwerkingen in de vorm van een multiplier.

In tabel 6 is de verdeling van bestedingen door 'groene' recreanten over handel en horeca weergegeven. Hieruit blijkt dat het totaal aan bestedingen gelijk is aan 152 miljoen gulden waarvan 116 miljoen gulden wordt besteed bij de sector horeca en 36 miljoen gulden bij de sector handel.

Tabel 6- Bestedingen van 'bos en natuur' recreanten en toeristen in het onderzoeksgebied in de Achterhoek (miljoenen gulden, per jaar)

Via de:	Bestedingen
Horeca	116
Handel	36
Totaal	152

De bijdrage van de sectoren aan de productie in het gebied is weergegeven in tabel 7. Dit betreft zowel de productie (omzet) als het arbeidsvolume. Hierbij blijkt dat de horeca goed is voor 2% van de productie en de handel voor 11,5%. In arbeidsplaatsen is dit respectievelijk 3 % en 19 %.

Tabel 7- Overzicht productie in het onderzoeksgebied in de Achterhoek (raming voor 1995)

	Productie		Arbeidsvolume	
	Mln.guldens	%	Eenheden	%
Industrie	1484	35	4557	28
Nutsbedrijven	185	4,5	172	1
Bouw	393	9	1665	10
Handel	479	11,5	3143	19
Horeca	70	2	434	3
Tertiaire sector	835	20	3768	23
Gezondheidszorg	211	5	1918	12
Landbouw	547	13	591	4
Totaal	4204	100	16248	100

Voor alle volledigheid is eveneens de input-outputtabel van het onderzochte gebied weergegeven (tabel 8).

Tabel 8- Input-output technische coëfficiënten voor het onderzoeksgebied in de Achterhoek (variant 2)

	Industrie	Nuts-bedrijven	Bouw	Handel	Horeca	Tertiaire sector	Gezondheids-zorg	Land-bouw
Industrie	0,047	0,008	0,061	0,017	0,025	0,010	0,007	0,186
Nutsbedrijven	0,013	0,079	0,002	0,012	0,017	0,009	0,006	0,025
Bouw	0,003	0,001	0,133	0,007	0,010	0,017	0,011	0,007
Handel	0,006	0,004	0,009	0,031	0,046	0,013	0,009	0,007
Horeca	0,001	0,001	0,002	0,007	0,010	0,003	0,002	0,002
Tertiaire sector	0,029	0,022	0,023	0,055	0,080	0,064	0,043	0,020
Gezondheids-zorg	0,005	0,004	0,004	0,009	0,014	0,011	0,007	0,004
Landbouw	0,073	0,004	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,064

Noot: Deze zogenaamde technische coëfficiënten geven weer welk deel van de omzet van een sector (rijen) naar een andere sector gaat (kolommen). Dus bijvoorbeeld 18,6 van de omzet van de industrie in het gebied gaat naar de regionale landbouw en 4,6% van de omzet van de lokale handel gaat naar de horeca in het gebied.

De vraag is nu hoeveel van de productie direct en indirect is toe te schrijven aan de aanwezigheid van bos en natuur. Met andere woorden: stel dat de in tabel 6 gegeven bestedingen van recreanten er niet zouden zijn, hoeveel zou dat schelen in de productie en het arbeidsvolume van het gebied. Dit kan worden berekend via de zogenaamde multipliers (tabel 9). De multiplier voor een sector geeft aan wat het effect is op de output (omzet of arbeidsvolume) in het gebied als de vraag naar door die sector geleverde producten en diensten met een bepaald bedrag verandert. Als bijvoorbeeld de vraag in de horeca met 1000 gulden toeneemt, neemt de productie in het gebied toe met 1310 gulden toe (dus 30%).

In tabel 9 zijn de multipliers voor de productie (omzet) en het arbeidsvolume gegeven voor drie eerder onderscheiden en in paragraaf 2.2. beschreven benaderingen. De eerste twee hebben betrekking op acht sectoren, de derde benadering op zes sectoren. Uit de verschillen tussen de multipliers voor 'handel en horeca' respectievelijk 'tertiaire sector en gezondheidszorg' bij acht sectoren blijkt dat het wel degelijk zin heeft om te streven naar

een 8 x 8 matrix en niet genoeg te nemen met een 6 x 6 matrix. De verschillen tussen de beide benaderingen bij acht sectoren geeft aan dat het de moeite loont om een goede verdeling tussen de sectoren te zoeken, bij voorkeur door het verzamelen van additionele data. De benaderingen betreffen de splitsing van de interne leveringen van de gezamenlijke sector handel en horeca over de afzonderlijke sectoren handel en horeca en van de gezamenlijke sector gezondheidszorg en tertiaire sector over de afzonderlijke sectoren tertiaire sector en sector gezondheidszorg.

Tabel 9- Multipliers voor het onderzoeksgebied in de Achterhoek

Sector	Multiplier	Acht sectoren		Zes sectoren
		Evenredig	Intuitief	
Horeca	Totale productie	1,24	1,31	
	Arbeidsvolume	7,36	7,90	
Handel	Totale productie	1,16	1,15	1,17
	Arbeidsvolume	7,33	7,20	7,35
Gezondheidszorg	Totale productie	1,14	1,10	
	Arbeidsvolume	7,99	9,50	
Tertiaire sector	Totale productie	1,16	1,15	1,14
	Arbeidsvolume	6,04	5,17	6,10
Bouw	Totale productie	1,22	1,29	1,29
	Arbeidsvolume	6,53	5,41	5,43

4.2 Kwalitatieve resultaten

Naast de hierboven weergegeven economische gegevens, is er door het verzamelen van additionele informatie (en het voeren van gesprekken met ondernemers en bestuurders) veel inzicht ontstaan in de situatie in de Achterhoek. Deze informatie, meestal subjectieve impressies, die in de vorm van een aantal conclusies en cases in deze sectie is weergegeven, laat soms nog meer dan de economische cijfers zien hoe interessant en complex de relatie tussen bos en natuur en de regionale economie is.

Enkele highlights van de openbare avonden en interviews zijn:

- Het onderzochte gebied in de Achterhoek heeft vruchtbare gronden en is zeer rijk, in het gebied liggen 7 kastelen en een aantal landgoederen en er leven bewuste bewoners die groen belangrijk vinden.
- Het is een mooie omgeving, met het zg. coulisselandschap.
- Vakantiegangers zijn vaker ouderen dan jonge gezinnen.
- In het gebied zijn zowel luxe vakantie woningen en bungalows als puur-natuur campings, er zijn geen grote campings zoals in de Kempen.
- Er is niet genoeg toeristische infrastructuur.
- Er is niet genoeg werkgelegenheid om de jongeren in het gebied te houden.
- Men mikt op het hoger segment van de toeristische markt en “men wil geen Drenthe worden”.

Hierna volgt een aantal cases, uit het bedrijfsleven, de (natuur)recreatie sector, van gemeentelijke inspanningen voor de natuur en van vrijwilligers inzet voor natuur.



Natuur en Bestuur

Een impressie van een gemeente in de Achterhoek

De gemeente Ruurlo heeft (nog) geen actieplan voor recreatie en toerisme of voor een goede benutting van het mooie groen in het gebied maar de burgemeester, mevrouw De Zeeuw-Lases, is een actief lid (en vice-voorzitter) van de streekcommissie die in negen maanden een plan van aanpak moet maken voor de komende 12 jaar. Hierbij zijn agrariërs, landgoederen, recreatiebedrijven en ambtenaren betrokken in het kader van de Reconstructiewet. Deze commissie is de opvolger van de werkgroep die zich bezig hield met Waardevolle Cultuurlandschappen. Milieuwetten, bijvoorbeeld over minimale afstand tussen veehouderijen en andere bedrijven (zoals campings) zijn een belemmerende factor voor de nodige groei van accommodatie voor het groene toerisme.

Natuur en cultuurhistorie zijn belangrijk voor het gemeentebestuur. Rond het stadhuis, een prachtig kasteel in het groen, worden veel acties ondernomen om het landelijke karakter van de gemeente te onderstrepen. De 13 tuinlieden zorgen voor de openbare en mooie tuinen, waar o.a. zomerconcerten worden gegeven. Het kasteel, dat een gewilde plek is voor een huwelijksluiting van mensen die van groen en allure houden, heeft een gracht met een echt huwelijksbootje. De orangerie van het oude kasteel wordt opnieuw opgebouwd en zal een restaurant gaan herbergen. Braderies en oude ambachten in het dorp worden gesteund. Een gerestaureerde molen in het dorp werkt als zagerij; het verwerkt hoogwaardig hout uit het buitenland voor de restauratie van meubels. Deze molen kan bezichtigd worden. Onder één van de nieuwe laagbouw luxe appartementen die in het centrum zijn gebouwd is net een zaak geopend met artikelen voor het landelijk leven.

De gemeente kan niet kwantificeren wat het landelijke en het groene van het gebied aan inkomsten opleveren. Om het karakteristieke van het dorpscentrum te bewaren is een rondweg gepland; dat gaat zo'n 20 miljoen gulden kosten. Er zijn in de dorpskern vier cafés / restaurants die goede zaken doen plus een snackbar annex eetcafé. Ze cateren het hele jaar door voor vakantiegangers en dagjesmensen die naar het gebied komen. Door de aan te leggen rondweg krijgen deze horecazaken een betere locatie, met minder lawaai en meer ruimte voor terrassen. Het grootste café/restaurant gaat uitbreiden met een hotel. Een ander goed lopend café/restaurant wordt gerund door een jonge ondernemer die zich daar heeft gevestigd omdat hij het een mooie omgeving vond voor zijn gezin.

Een andere aanwijzing dat de handel en horeca goed verdienen aan het groene toerisme ziet men in het feit dat het dorp drie grote supermarkten en twee slijters heeft, duidelijk teveel voor het kleine aantal bewoners. Deze ondernemers beamen dat er goede zaken worden gedaan vanwege de vakantiegangers. Een eigenaar van een elektriciteitszaak zegt veel business te hebben bij campings en minicampings. In de etalage van de fotozaak ziet men veel foto's van huwelijken in het karakteristieke stadhuis.

Plaatselijke ondernemers, met name de tweede generatie eigenaren van familie zaken, zeggen dat het groene toerisme erg is toegenomen de laatste jaren, en dat ze dat toejuichen mits het gebied zijn landelijk karakter behoudt. De dure appartementen die zijn gebouwd op lege plekken in het centrum worden deels bewoond door welgestelde gepensioneerden uit het westen van het land. De ondernemers heten deze 'welgestelde asielzoekers' welkom omdat ook zij het landelijke karakter van het gebied steunen, maar klagen wel voorzichtig dat deze nieuwe bewoners erg stads blijven: op zichzelf en met een nog weinig ontwikkeld gevoel voor 'naberschap' een menging van burenhulp en sociale controle.



Natuur en Bedrijfsleven

Van importeur naar producent, van krap naar ruim aanbod van arbeid

Het bedrijf Rendisk, in Ruurlo, maakt grootkeukenmateriaal voor bedrijfsrestaurants, instellingen, ziekenhuizen, kazernes enz. Het heeft 103 personen in dienst en beschikt over een bedrijfsruimte van 6000 m², met plannen voor uitbreiding met 1000 m². Begonnen met 80% import uit Zweden en Duitsland, is de lokale productie inmiddels gestegen tot 60%.

Dhr. Brasser, één van de twee oprichters, heeft zich 30 jaar geleden in het gebied gevestigd, waarbij met name voor deze Amsterdamse ondernemer de natuur en de lage grond- en huizenprijzen van groot belang waren. Hij zou nu dezelfde keuze maken, ondanks de betere infrastructuur elders in het land. Een groot voordeel van de Achterhoek is de grote inzet en de kwaliteit van de werkkrachten.

Bij het aantrekken van personeel speelt de natuur geen noemenswaardige rol. Integendeel, het was in 't verleden moeilijk om hoger opgeleid personeel uit het westen aan te trekken, omdat de lokale kansen tot verandering te klein werden geacht. Recentelijk echter is het aantal open sollicitaties toegenomen, ook van hoger opgeleiden.

Van clustering is geen sprake: nieuwe bedrijven vestigen zich niet in de regio omdat zich daar al toeleveranciers of afnemers bevinden. Incidenteel wordt wel samengewerkt. Zo gebruikt Rendisk voor het transport van zijn keukens de op hetzelfde terrein gelegen transporteur Eijgenhuizen. Pogingen om binnen de Industriële Kring Ruurlo tot samenwerking te komen, bijv. op het gebied van inkoop van energie, hadden geen succes omdat de totale industriekring als geheel niet interessant bleek te zijn voor de energieleverancier(s). Nieuwe bedrijven vestigen zich in de regio voornamelijk vanwege de lage grondprijs (ca. 160 gulden / m²).

De Industriële Kring Ruurlo is vertegenwoordigd in het overleg in de gemeente en is dus op de hoogte van voorbereiding en uitvoering van beleid. Hun inbreng heeft geen duidelijke bos- en natuurcomponent.



Finse bungalow

LANDGOED ZELLE



Finse bungalow (5 pers.)



Zonneveld (7 pers.)

Natuur en Recreatie

Een dynamisch beheerd landgoed in de regionale economie

Het landgoed Zelle bij Hengelo (Gld) is het eigendom van twee broers en twee zusters, en het is ondergebracht in een BV (Landgoed Zelle geheten). Het doel van de BV is het instandhouden van het landgoed dat sinds 1834 in handen is van de adellijke familie Van Dorth tot Medler. Het landgoed is 350 ha groot; de helft hiervan is bos. We spraken met Gijs van Dorth tot Medler en zijn echtgenote die zich vanaf 1981 inzetten voor het landgoed. Hun werk is een voorbeeld van hoe met visie, durf en veel inzet het behoud van natuur gecombineerd kan worden met socio-economische en regionale doelstellingen.

De inkomsten uit het landgoed komen uit de pacht van twee boerderijen (akkerbouw en veeteelt), de verhuur van 11 vakantiehuizen (ex-pachtboerderijen, boswachtershuis en enkele Finse bungalows in het bos), de verhuur van een in de natuur aangelegde golfbaan en de exploitatie van een eigen boerderij (met Limousin-runderen) en uit de houtopbrengst van de eeuwenoude bossen. De veeteelt en akkerbouw leveren weinig op, maar horen nou eenmaal thuis op een landgoed. Zo heeft men bv de limousins aangeschaft voor de extra kleur die de dieren geven aan het landschap. Tot slot, openstelling voor wandelaars levert wat subsidie op via de bosbijdrage.

Per hectare levert het verhuur van het golfterrein 3 keer meer op dan de pacht van landbouwgrond. Rond 90% van de inkomsten draait om natuur en recreatie. Vertaald in termen van lokale werkgelegenheid is dat 8 full-time en 3 part-time krachten op de golfbaan, het vakantiehuizenverhuurbedrijf en de inkomens verdiend op twee grote pachtboerderijen.

Naast de personeelsuitgaven van het landgoed, wordt inkomen gegenereerd bij de plaatselijke cateraar, chinees en bakker; door aanschaf en onderhoud van inboedel voor de vakantiehuizen; landbouwwerktuigen voor de boerderij en maaimachines voor de golfbaan. Verbouwing/verbetering van de vakantiehuizen levert ook geld op voor lokale bouwondernemingen. In het voorjaar 2001 werd 3 ton daaraan besteed. De aanleg van de golfbaan kostte zo'n 6 miljoen gulden en 2,5 jaar werk en vereiste de aankoop van een nabijgelegen boerderij, het inhuren van een landschapsarchitect, het laten uitvoeren van een milieueffectrapportage, het verplaatsen van stukjes bos, het aanleggen van de baan, het inzaaien en de aanschaf van een machinepark ter waarde van 1 miljoen.

Naast deze economische stromen levert het landgoed ook sociale baten aan de regio: de aanwezigheid van de discreet in de natuur aangelegde golfbaan maakt het wonen in de regio aantrekkelijker. Het bos wordt in de weekenden druk bezocht door wandelaars. Er is zelfs, samen met een wandelorganisatie, een wandelroute uitgezet over het landgoed en bezoekers kunnen er een kaart van kopen.

Voor de toekomst willen de eigenaars de productieve en recreatieve structuren behouden en onderhouden en waken voor de kwaliteit van het (verblijf in het) groen. Ze zouden meer willen doen voor de ruitersport als andere partijen (financieel) mee doen. Het is nu te gevaarlijk voor ruiters op de lokale wegen en paden, die ook gebruikt worden door landbouwmachines.

Verder vinden de eigenaars het essentieel dat kleinschaligheid en afwisseling in het landschap, zo kenmerkend voor de regio, behouden blijven. In de toekomst zal ook het vraagstuk van betaling voor gebruik/bezoek aan het landgoed aan de orde moeten komen. Wat er nu is aan moois en groen is er gekomen door eigen inspanning, op eigen risico en met eigen middelen. Het is niet meer dan redelijk dat degenen die daarvan genieten een vergoeding betalen, die dan als baten terugvloeien naar het landgoed.



Grenzeloos Rijden
der Euregio Rhein-Waal

Grenzeloos Paardrijden
in de Euregio Rijn-Waal



Natuur en Burgers

Samenwerking tussen ruiters en ondernemers in en rond Vorden

De Stichting Hippisch Toerisme Nederland heeft in de Achterhoek ca. 570 km routes voor ruiter en koetsier uitgezet. Plaatselijk is een Vereniging Paardentoerisme opgericht door verschillende ondernemers met als doel:

- Het opzetten en uitbreiden van een fijnmazig routenetwerk als aftakking van de hoofdroutes van de Stichting,
- Het maken van routekaarten,
- Het betrekken van ondernemers langs de routes.

De ongeveer 60 ondernemers die lid zijn van de Vereniging kunnen diensten aanbieden aan paard en ruiter zoals maaltijden of een overnachtingsplaats.

Gerrit Dijkman, voorzitter van de Vereniging, hoorde van de Kamer van Koophandel dat er een subsidiepot voor vernieuwing en ontwikkeling van het platteland was. Samenwerking, vernieuwing en het functioneren als voorbeeldfunctie waren essentieel. Samen met 40 andere ondernemers heeft hij bijna drie ton aan subsidie ontvangen van WCL (Waardevol Cultuur Landschap) Winterswijk, WCL de Graafschap, Provincie Gelderland en LASER. Dit geld hebben ze gebruikt voor de opstart en voor de instandhouding van ruiterroutekaarten, routebewijzing, bordjes voor de pleisterplekken en natuurlijk voor de organisatie van het netwerk van ondernemers die mee doen aan het initiatief.

Het gaat de Stichting vooral om een mooie ruiterroute voorzien van bordjes. Maar zij willen ook de ondernemers langs de route erbij betrekken. In het informatiemateriaal dat men maakt (o.a. www.paardentoerisme.nl) zijn alle deelnemende ondernemers fullcolour opgenomen. Zo kan iedereen zien welke routes en accommodaties er zijn voor de toerist met zijn/haar paard.

Er zijn drie categorieën leden, met het volgende aanbod:

- Cat. 1) Een aanbindpaal of –ring, water voor het paard en een bankje voor de ruiter b.v. bij museum Lebbenbrugge. Ondernemers en particulieren die dit bieden, doen dat vaak puur uit liefhebberij.
- Cat. 2) De onderdelen van categorie 1 + wc en koffie enz.
- Cat. 3) De onderdelen van categorie 2 + overnachtingsmogelijkheid voor de ruiter. Zo heeft bijv. Hotel Bakker in Vorden, waar je kunt eten en overnachten, ook een paardenstalling aan de overkant van de straat. Men kan ook met een paard terecht bij camping het Sikkeler. De kosten van de stalling liggen rond de vijftig gulden.

Lidmaatschap voor een ondernemer kost fl. 350,-. Daarvoor krijgen zij een vermelding in de informatieklaapper en op internet. De bedrijven uit categorie 1 kunnen gratis meedoen (maar dan zonder vermelding in de klapper of op internet); contributie voor categorie 2 is 100 gulden en voor categorie 3 200 gulden. Veel van de leden waren eerder (fulltime) rundveehouder op zoek naar andere opties. De aangesloten ondernemers zoeken naar mogelijkheden om meer te kunnen aanbieden en ze kunnen b.v. de routekaarten verkopen.

Het grootse struikelblok van de Vereniging is dat er niet veel mag in het buitengebied. De wetgeving maakt het de ondernemer vaak onmogelijk om mee te liften op de nieuwste voorstellen van de wetgever (ministeries). De routes gaan nu nog vaak over openbare wegen want landgoedeigenaren zijn niet zo enthousiast om ons door hun bos te laten rijden. Toch lijkt het dat ze meer interesse krijgen in samenwerken met ons. Er zijn niet veel problemen met de fietsers, want er zijn hier voldoende fietspaden waar je met een paard niet op mag.

5 Discussie

Omdat het bij dit project gaat om het testen van een methode, is het van belang om bij gebleken problemen en successen stil te staan en lering te trekken voor de toekomst. Het eerste gebeurt in dit hoofdstuk, het laatste in hoofdstuk 6, in de vorm van concrete suggesties voor verder operationele toepassing van deze methode.

5.1 Over welke natuur gaat het?

In de eerste fase van dit onderzoek (het uitwerken van de input-outputmethode in Berends et al, 2001) betrof de onderzoeksvraag de rol van *bossen* in de regionale economie. Omdat het onderzoeksprogramma waaronder dit vervolgonderzoek valt, breder is dan alleen bos, is de titel veranderd in 'De rol van bos *en natuur* in de regionale economie'. De toevoeging 'en natuur' is echter nooit uitvoerig omschreven. In de praktijk is dat geen probleem, omdat in de gebruikte enquêtes expliciet gevraagd is naar waarom recreanten naar de onderzoeksgebieden komen. Maar er is hierover toch iets meer te zeggen, wat een volgende keer meer aandacht zou kunnen krijgen.

De gekozen gebieden om de methode te testen, bevatten veel bos maar daarnaast ook andere natuur en cultuurlandschap (boerenland dus). Dat met name in de Achterhoek het coulisselandschap, dat is ontstaan door menselijke ingrepen, aantrekkelijk is voor natuurliefhebbers (bezoekers en bewoners), is duidelijk. Maar waar de objectieve grens ligt tussen een gebied met veel 'groen kapitaal', en dus de moeite waard om met de input-outputmethode te analyseren, en een gebied dat dat niet heeft, is in dit project niet verder onderzocht. De vraag is of de input-outputmethode ook kan worden toegepast in gebieden met veel natuur maar weinig bos, bijvoorbeeld een gebied met veel heide of meren, of op de Waddeneilanden. Elk natuurgebied heeft zijn eigen identiteit en zijn eigen markt, zowel qua economische mogelijkheden en beperkingen als qua aanbieders en kopers.

Om de vraagstelling zuiver te houden, zou daarom in eerste instantie moeten worden gesproken over 'natuur' en niet over 'bos en natuur'. Als de aanwezigheid van 'natuur' of van 'groen kapitaal' voor een concreet gebied door iedereen wordt aanvaard en erkend, kan vervolgens worden besloten om de economische impact ervan te bestuderen. En dat kan dan gaan, bijvoorbeeld, over bos in delen van de Achterhoek, heide in Drenthe, plassen en meren in delen van Friesland, Zuid-Holland, strand en duin op de Waddeneilanden en aan de Noord- en Zuid-Hollandse en Zeeuwse kust etc. Als die regionale natuur maatschappelijk of lokaal wordt erkend als zodanig, dan kunnen de relevante economische actoren worden geïdentificeerd, kunnen er gerichte vragen worden geformuleerd en kunnen onderlinge interacties in kaart worden gebracht voor een input-outputanalyse. Een belangrijke voorwaarde daarbij is, dat het gebied of de economie in het gebied voldoende groot moet zijn om een zinvolle input-outputanalyse uit te voeren. Als een gebied economisch gezien te

klein is, dan moeten de ondernemers hun aankopen (bestedingen) elders doen. Omdat het geld dan weglekt is er geen sprake van doorwerkingen binnen het gebied (de multiplier is bijna één).

In de tweede plaats gaat het aan de vraagzijde (dus bij bezoekers, bewoners en bedrijven die de natuur opzoeken) niet altijd primair over 'natuur', maar veelal over wat daarmee wordt geassocieerd, met name rust, stilte en ruimte. En naar dat 'stilte' aspect van natuur zou wel eens meer vraag kunnen bestaan dan naar het 'flora en fauna' aspect. In andere gevallen kan dat totaal anders liggen: hoeveel mensen gaan naar Scheveningen voor de rust? Daar domineert een gezellige pretinfrastructuur, die is ontstaan op de ruïnes van wat eens een bescheiden accommodatie was om van zee, strand, duin en stilte te genieten en om gezond te worden. En toch kan men ook zeggen dat er zelfs in Scheveningen nog veel ruimte en natuur zijn (zee, golven, zon, wind, duinen, wolken) en dat deze bovendien ook nog veel geld opleveren! Dus ook een studie waard.

5.2 Regionale sectorale informatie

Voor het maken van regionale input-ouputtabellen zijn diverse gegevens nodig zoals de totale omvang van de voor bos en natuur belangrijke economische sectoren in het gebied en informatie over het deel van de sectorale omzet dat bij andere sectoren in het gebied wordt afgenomen en dat aan andere sectoren in het gebied wordt geleverd (de input-outputverhoudingen).

Zoals eerder opgemerkt beschikken plaatselijke organisaties en bestuur over zeer weinig of geen (regionale) sectorale gegevens. Het alternatief, de beschikbare CBS-cijfers gebruiken, is ook al niet ideaal omdat deze cijfers oud zijn (1992) en bovendien niet de vereiste mate van detaillering hebben om een volledige inbedding te laten zien van bos en natuur in de regionale economie.

Over de vaak teleurstellende zoektocht naar sectorale gegevens kan het volgende worden opgemerkt. Door omstandigheden (o.a. mond- en klauwzeer in veel regio's) viel de keuze van de proefgebieden twee maanden later dan gepland, namelijk eind mei 2001. Omdat de vakanties toen voor de deur stonden, is het voorbereidingswerk voor de gegevensverzameling onder toeristen en recreanten direct van start gegaan, zonder eerst het gebied economisch in kaart te hebben gebracht. Ook zijn er direct bedrijven geïnterviewd. Omdat overheidsdiensten en andere organisaties, die de sectorale gegevens zouden moeten leveren, na deze snelle start op vakantie waren, is met de sectorale data verzameling gewacht tot na de zomer.

De resultaten van de interviews en gesprekken bij de officiële instanties zijn teleurstellend. De gecontacteerde instanties (zie bijlage 6) blijken of geen economisch cijfermateriaal te hebben (met name sectorale omzetcijfers) of die niet te willen overleggen in verband met geheimhouding. Er wordt verwezen naar de provincie of naar de regionale commissies, die in het kader van de reconstructiewet zijn opgericht. Voor de Kempen zijn die commissies verder gevorderd dan in de Achterhoek, maar

zij beschikken ook niet over alle benodigde gegevens. Wel heeft het Samenwerkingsverband Regio Eindhoven (SRE) veel data, maar dit betreft de toe- of afname van omzet (dus niet de benodigde absolute cijfers) of de werkgelegenheid.

Vervolgens heeft het onderzoeksteam nog geprobeerd om de gezochte cijfers op tafel te krijgen door de betreffende gemeenteambtenaren uit het onderzoeksgebied bijeen te brengen, samen met iemand van de provincie of van de reconstructiecommissie. Maar vanwege tijd- en geldgebrek is besloten deze weg niet te vervolgen en de constructie van de input-outputtabellen te baseren op de beschikbare CBS-cijfers.

Bij volgende toepassingen zijn de interviews met het verzoek om gegevens voor deze instanties niet nodig. Er kan dan worden volstaan met enquêtes onder bezoekers en bedrijven en met het bewerken van CBS-cijfers. Een mogelijk bezwaar is dat er dan minder kwalitatieve gegevens over de gebieden beschikbaar komen, maar voor de input-outputanalyse heeft dit geen consequenties. De cases in de hoofdstukken 3 en 4 geven een impressie van het lokale klimaat en schetsen in grove lijnen de achtergrond waartegen de kwantitatieve gegevens moeten worden gezien.

Opgemerkt kan nog worden dat de enquêtes onder bedrijven soms zeer verrassende inzichten geven in de rol van bos en natuur voor de regionale economie. Voor sommige bedrijven komt 50 % van hun jaaromzet van bos en natuurrecreatie (bijvoorbeeld snackbars), voor supermarkten is het zo'n 10%, voor de overige handel varieerde dat van 80% (antiek en curiosa) tot 20% bij drogisterijen, speelgoedzaken en hobbyartikelen en 5% bij kleding en schoenen. Ook zijn er succesvolle verhalen van verkopers van sportartikelen, tenten en caravans. Bij attracties zoals overdekte speelplaatsen, maneges, kayak- en fietsenverhuurders komt een groot deel van de omzet van de bos- en natuurrecreanten. Daar komt bij dat bij de renovatie van winkels en grote campings (iets wat ongeveer elke 7 jaar gedaan wordt, o.a. om belastingtechnische redenen) lokale bouw- en installatiebedrijven ingeschakeld worden. En ook dat draagt bij aan de economie van bos en natuur.

5.3 Complexiteit bij het maken van een input-outputtabel

Het onderzoeksteam had het liefst eigen input-outputtabellen gemaakt voor de twee gekozen gebieden. In het voorgaande is uiteengezet waarom dit niet is gelukt in het korte tijdsbestek. Als second-best oplossing heeft het team de CBS-cijfers gebruikt, waarvan bekend is dat ze 10 jaar oud zijn en niet zijn aangepast aan ons doel. Hieronder is een aantal aspecten van het werk rond de constructie van de input-outputtabel besproken.

Afgezien van het nodige dataverzamelwerk, dat is beschreven in hoofdstuk 2 en in sectie 5.2, zit de uitdaging bij het maken van een input-outputtabel in de betrouwbaarheid van de resultaten en in de mate van economische complexiteit, die men wil laten zien en mee wil laten tellen. Het team heeft een lange en een korte lijst van sectoren gehanteerd (zie respectievelijk bijlage 7 en sectie 2.1).

Elk van deze sectoren heeft een verband met bos en natuur en dus met de economie van bos en natuur. Doel van de input-outputmethode is zoveel mogelijk de werking van al deze sectoren in relatie tot bos en natuur te kwantificeren. De opdracht van het onderhavige project was om kritisch te kijken hoe ver men daarmee kan komen.

Conclusie van deze test is dat zowel het CBS als de regio's wel regionale cijfers hebben, maar niet in de vereiste mate van detaillering. Uit de berekeningen met 6 x 6 en met 8 x 8 matrices (secties 3.1 en 4.1), is te zien dat de multiplier van bos en natuur verandert als er meer economische sectoren bij de analyse worden betrokken. Zolang er geen gedetailleerde regionale input-output CBS-cijfers zijn, zal altijd een afweging moeten worden gemaakt tussen de constructie van tabellen op basis van meer of minder sectoren. Daarbij geldt, dat een toename van het aantal (relevante) sectoren een betere weergave van het effect van bos en natuur op de regionale economie geeft, maar dat de constructie van de tabel dan meer tijd en moeite kost. Aanbevelingen over dit punt staan verder in hoofdstuk 6.

5.4 De culturele dimensie

Het is mogelijk dat de economische dimensie van de onderzochte groene gebieden niet alleen wordt bepaald door de aanwezige natuur (en de vraag ernaar), maar ook (mede) wordt bepaald door de lokale of regionale cultuur. Net als tussen verschillende landen, zijn er tussen gebieden in Nederland veel culturele verschillen, die verschillen kunnen worden geoperationaliseerd en meegewogen (zie bijvoorbeeld Berends en Coeterier, 2000 of Hofstede, 1998). Het gaat dan om zaken als hoe men om gaat met mensen (zowel zakelijk als privé), met tijd en met de natuur. Het kan zijn dat in gebieden met veel groen kapitaal juist deze 'culturele dimensie' een rol speelt in de economie.

Zo komt bijvoorbeeld in de Kempen regelmatig naar voren dat de bewoners van oudsher gezelligheid en lekker eten belangrijk vinden, en dat ze dat graag met anderen (bezoekers) delen. En dat de bezoekers van de Kempen dat weten en daarvoor komen. Wat verder opvalt is dat alle fietsroutes door dorpen slingeren, waar veel terrasjes zijn en waar toeristen neerstrijken voor een lokaal of Belgisch biertje. De zo geplande (fietspaden-)infrastructuur levert bourgondisch genot en een extra economisch impuls! Dat dit een specifiek kenmerk is van het gebied, blijkt ondermeer uit de uitspraak van een hoteleigenaresse in de Kempen. Zij is een keer op vakantie naar de Veluwe geweest, maar vindt daar niets aan, omdat je daar bijna nergens iets kunt consumeren tijdens een fietstocht.

Een ander voorbeeld van regionale cultuur betreft de wijze waarop in agrarische streken (van ouds) zaken worden gedaan. Men speelt daarbij 'elkaar de bal toe', omdat men altijd al op elkaar is aangewezen. Dit betekent ondermeer dat bestedingen lokaal en aan bekenden worden gegund, zelfs als de prijs wat hoger uitvalt (als er überhaupt prijsopgaaf wordt gevraagd!). Voor aanbestedingen van openbare instanties, zoals gemeenten, lijkt eenzelfde gedrag te gelden. In de Achterhoek komt herhaaldelijk in interviews naar voren dat men, als ondernemer, altijd een andere

plaatselijke ondernemer zal nemen als leverancier omdat dat nu eenmaal gebruikelijk is. Dit cultureel bepaald gedrag (ook noaberschap genoemd, een menging van sociale controle en solidariteit) vergroot de economische multiplier van zo'n gebied. Het geld blijft namelijk langer circuleren in het gebied zelf, voordat het weglekt, en groeit dus aan. Geert Mak zegt het zo (Mak, 1996):

“Hij vertelde over zijn oom, die altijd dezelfde mensen op het erf had: dezelfde veehandelaar, dezelfde smid en dezelfde veevoederfabriek. Het was een vertrouwensrelatie tussen vaste klanten en vaste leveranciers. Bij het andere familielid dat de boerderij had overgenomen liepen voortdurend nieuwe mensen rond: hij lette allereerst op de prijs, hij calculeerde scherp, speelde ze soms tegen elkaar uit.”

Stadsmensen die boerderijen opkopen en die bij de politie over stankoverlast klagen als hun burens, de nog overgebleven echte boeren, gaan gieren, dragen bij tot verdere afbraak van 'noaberschap', aldus één van de geïnterviewde makelaars in de Achterhoek. En hoewel culturen langzaam veranderen, lijkt het onvermijdelijk dat steeds meer goederen en diensten zullen worden gekocht op basis van andere overwegingen dan die welke eeuwenlang in agrarisch gebied van primair belang werden geacht. Maar zolang deze overwegingen nog een rol spelen zal cultuur deel moeten uitmaken van het (economisch) onderzoek.

Deze culturele 'kijk' betekent ook dat resultaten verkregen in de ene regio niet zomaar overdraagbaar zijn naar een andere regio, waar een andere cultuur heerst als gevolg van andere ontwikkelingen in beroepsactiviteiten, bevolkingssamenstelling, scholing, etc.

5.5 Mogelijke vervolgactiviteiten

Op grond van de in het voorgaande gemaakte opmerkingen, zijn in het onderzoeksteam de volgende ideeën naar voren gekomen.

- Er wordt onder andere door de landeigenaren geconstateerd, dat de houtopbrengst van bossen niet veel voorstelt. Een andere geïnterviewde, van een regionaal ontwikkelingskantoor, bevestigt dat en vraagt zich af of dat hout niet kan worden veredeld, zodat het meer opbrengt. Het is interessant na te gaan wat de status is van diverse onderzoeksinspanningen, o.a. bij TNO, om de duurzaamheid van hout te verhogen en wat de mogelijkheden zijn voor een demonstratieproject in de Achterhoek, met EZ of EU fondsen.
- Er blijken veel vrijwilligers (VVV-personeel, natuur-, wandel-, fiets- en ruiterverenigingen) bij te dragen aan de economie van bos en natuur. Een inschatting van de hiermee gepaard gaande onzichtbare geldstromen kan een economische studie van bos en natuur verrijken.

- Het is interessant om ook het bestedingspatroon van allochtone (d.w.z. niet uit de streek afkomstige) bewoners van deze 'groene' gebieden in de analyse te betrekken. Velen verdienen of verdienden (respectievelijk forensen en gepensioneerde bewoners) een inkomen elders en doen het grootste deel van de uitgaven bij lokale bedrijven.
- Het is interessant een onderzoek te doen naar culturele en juridische problemen, die een internationaal regionale samenwerking op het gebied van natuurbeheer in de weg staan of juist kunnen stimuleren. Gezien het internationale karakter kan een dergelijk project mogelijk in het kader van één van de EU programma's worden uitgevoerd.

6 Resultaten, conclusies en aanbevelingen

Gebieden met veel natuur en bos kunnen een hierdoor bepaalde eigen economische structuur en dynamiek hebben. Het in dit rapport besproken onderzoek is een pilotproject met als doel te testen of die structuur en dynamiek met de input-outputmethode in kaart kunnen worden gebracht. Het belangrijkste resultaat van het onderzoek is, dat het inderdaad mogelijk is regionale input-outputtabellen te maken die de rol van bos en natuur in de regionale economie kunnen becijferen, door de aan bos en natuur gerelateerde geldstromen zichtbaar te maken. Niet alleen wordt duidelijk hoeveel geld bos en natuur aantrekt via recreanten, toeristen, 'groenbewoners', lokale middenstand en bedrijven, die een groene omgeving prefereren, maar ook wat er met dat geld gebeurt als het eenmaal gaat circuleren in dat gebied.

Op basis van bestaande gegevens en op basis van gegevens die in het kader van het project zijn verzameld, zijn de multipliers van de bestedingen van recreanten en toeristen die voor 'bos en natuur' komen in beide gebieden via input-outputanalyse geschat. Deze multiplier is in beide testgebieden ongeveer 1.5. Dat betekent dat elke gulden die in het gebied binnenkomt vanwege bos en natuur (besteding door recreanten) 1,5 gulden aan bestedingen oplevert, of te wel met 50% vermeerderd door de economische structuur en de dynamiek in het gebied. De werkelijke multiplier als men ook andere bestedingen in kaart had gebracht die met 'bos en natuur' te maken hebben (zoals rond groen wonen of via de aanwezige gezondheidsinstellingen) zal hoger zijn.

Nu is aangetoond dat de multiplier volgens de in dit rapport beschreven methode kan worden berekend, kunnen de met bos en natuur verbonden economische belangen cijfermatig worden bepaald. Hierdoor kan het economisch belang van bos en natuur op gelijke voet worden afgewogen tegen dat van andere vormen van ruimtegebruik in scenario's, ruimtelijke plannen en ontwerpen voor de besluitvorming over bijvoorbeeld andere infrastructuren als wegen, bruggen, nieuwe bedrijfsterreinen, nieuw woonwijken, etc. Bos en natuur moeten hierbij worden gezien als een bestaande, groene infrastructuur waarmee inkomsten gegenereerd en banen gecreëerd kunnen worden ter versterking van de regionale sociaal-economische positie. Omgekeerd kunnen regionale inkomsten en werkgelegenheid verloren gaan, als bos en groen verdwijnen, worden vernietigd of in kwaliteit achteruit gaan.

De problemen die bij dit onderzoek zijn opgetreden en die vrijwel uitsluitend te maken hebben met de beschikbaarheid van relevante gegevens op het niveau van de onderzoeksgebieden, lijken op termijn oplosbaar indien:

- Het bestaande Continu Vakantie Onderzoek (CVO) wordt uitgebreid met een grotere steekproef in gebieden met veel bos en natuur.
- Het CBS actuelere en meer gedetailleerde regionale input-output cijfers gaat produceren.

- De betrokken gemeentes beter op de hoogte zijn van de omzet van de economische sectoren in hun gebied en van de financiële instroom in hun gebied vanwege bos en natuur.

Wanneer, in overleg met de provincies, CVO en CBS, de gegevensproblematiek kan worden opgelost, zal de overgang van de huidige pilotstudies naar een volledige operationele fase slechts worden beperkt door de mate waarin gemeenten bereid zijn de onderzochte methode in hun besluitvorming op te nemen.

Tijdens het veldonderzoek is gebleken dat de bereidheid om aan het onderzoek mee te werken groot is. Dit geldt voor zowel geïnterviewde vakantiegangers en andere toeristen, als voor bedrijven, burgemeesters, wethouders en gemeenteamtensaren. Hierbij speelt wellicht een rol, dat er een folder over het project beschikbaar is en dat aan de uitvoering van het project de nodige publiciteit is gegeven via de lokale media. Van groot belang zijn ook de informatieavonden aan de start van de studie in de betreffende gebieden geweest. Deze avonden vervullen volgens het onderzoeksteam een belangrijke functie, namelijk het informeren van burgers en bedrijven over wat in hun gebied gaat gebeuren. Maar het is gebleken dat deze avonden (die door de provincies in kwestie zijn gefinancierd) ook inhoudelijk zeer nuttig zijn, omdat aanwezigen actief hebben meegewerkt aan het onderzoek.

Uit de interviews blijkt dat maar weinig gemeenten een raadscommissie of een wethouder hebben, die zich specifiek richt op bos en natuur. Veel gemeenten hebben dan ook geen beleid of plan voor bescherming of ontwikkeling van de natuur. Waar dat wel het geval is, wordt de behoefte geuit aan een instrument waarmee kan worden bepaald of, en zo ja in hoeverre, er vooruitgang is met betrekking tot bos en natuur. De in dit project met succes geteste methode kan in deze behoefte voorzien, waardoor de bewustwording van het belang van bos en natuur wordt vergroot en gemeenten in staat zijn een duidelijker en transparanter beleid te voeren.

Gezien het lokale en regionale belang van de methode lijkt het initiatief tot toepassing ervan voornamelijk te liggen op gemeentelijk niveau, waarbij een hecht samenwerkingsverband tussen de gemeenten waarover het bos / de natuur zich uitstrekt, onontbeerlijk is. Voor een volledig inzicht in de waarde van bos en natuur verdient het aanbeveling om niet alleen de economische baten van bos en natuur in kaart te brengen, maar ook de ecologische en sociale (belevings)waarde ervan.

Naast de gemeenten is de betrokkenheid, inbreng en fiat van de provincie en van het ministerie van LNV (met name van de Regio Directies) bij het onderzoek van essentieel belang.

Tot slot een conclusie van financiële aard. De totale kosten van het onderzoek bedragen circa 250 duizend gulden. In aanmerking nemende dat dit twee pilotprojecten betreft en in de verwachting dat de beschikbaarheid van relevante lokale en regionale gegevens op termijn kan worden verbeterd, worden op grond van de ervaring die in dit onderzoek is opgedaan de kosten van een meer routinematige bepaling van lokale/regionale multipliers geschat te liggen tussen 50 en 100 duizend

Euro, afhankelijk, onder meer, van de grootte van het onderzoeksgebied. Vanuit financieel oogpunt lijken er dan ook geen onoverkomelijke bezwaren te bestaan om de kwaliteit en de transparantie van het lokale en regionale beleid te verbeteren door de waarde van aanwezige natuur te kwantificeren volgens de in dit rapport beschreven methode.

Literatuur

Becker, M. 1999. New regional initiatives for forestry development in Germany. Paper presented at IUFRO Symposium Group 6.11.02, Aberdeen August 1999

Beek, H. van der 1999. Plattelandsvernieuwing: wie plukt de vruchten? Hulpmiddelen bij het bepalen van het economisch effect van het plattelandsvernieuwingsbeleid. Landbouw-Economisch Instituut, den Haag. LEI-rapport 4.99.17

Berends, H., M.A. Hoogstra, J. Vreke, 2001. De rol van bossen in de regionale economie, Alterra rapport 243, Wageningen.

Berends, H., F. Coeterier, 2000. Nature in Mind- an international project on how visions of nature influence nature policy, Alterra, Wageningen.

Berends, H. et al., 2000. Een multidisciplinaire benadering van de gebruikswaarde van natuur, Werkdocument 200/17 in de reeks "Werk in uitvoering" van het Natuurplanbureau, Bilthoven.

Berg, A. van den en M. van den Berg, 2002. Van buiten word je beter- Een essay over de relatie tussen natuur en gezondheid, Alterra jaar boek 2001, Wageningen.

Bervaes, J.C.A.M., 2001. Groen en de waarde van onroerende goed, interne nota, afdeling Ecologie en Samenleving, Alterra.

Boman, M. and L. Mattsson, 1998. Environmental Economics: a Young and Vital Branch on the Swedish Forest Economics Tree. Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för skogsekonomi. Arbetsrapport 262

Boman, M., 1997. Forest Environmental Economics. General framework, contingent valuation methodology, and welfare analysis of threatened species. Swedish University of Agricultural Sciences. Silvestria 45

Borsted, G. and L. Mattsson, 1995. The value of forests for tourism in Sweden. In: Annals of Tourism Research, vol. 22, no. 3, p. 671-680.

Braat, L.C., 1992. Sustainable multiple use of forest ecosystems- An economic – ecological analysis for forest management in the Netherlands, academisch proefschrift, Vrije Universiteit, Amsterdam.

Broekhuizen, R. van, L. Klep, H. Oostindie, J.D. van der Ploeg (red.), 1997. Atlas van het vernieuwend platteland. Doetinchem. Misset uitgeverij bv

Cleeg J. et al., 1999. Scottish Forestry: an input-output analysis, universiteit van Aberdeen, mei 1999 en 'Welsh Forestry Multiplier Study', door de Welsh Economy Research Unit (Cardiff), the Welsh Institute for Rural Studies (Aberystwyth) en de School of Agriculture and Forest Sciences (Bangor).

Constanza, R., 1999. Social goals and the valuation of ecosystem services. In: *Ecosystems* (2000) 3: p 4-10

Dixon, J.A. and M.M. Hufschmidt, 1986. *Economic Valuation Techniques for the Environment. A Case Study Workbook*. Baltimore: The Johns Hopkins University press.

Constanza, R., R. d'Árge, R. de Groot et al. 1997. The value of the world's ecosystem services and natural capital. In: *Nature*, vol. 387, 15 May 1997. p 253-260

Economic Valuation of Landscape. In: *Landscape research*, 1994, vol. 19, number 1.

Eleftheriadis, N. The role of Forestry in Regional Development: Drama County Case study, *EFI Proceedings* nr 9, 1996.

Expertisecentrum LNV, 2000. *Kennis voor natuurbeleid 2002-2005*. Auteur: P.S. Wagenmakers.

Fennema, A.T., F.R.Veeneklaas en J. Vreke, 1966. Meerwaarde woningen door nabijheid van groen, *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, nr. 3, p. 33-35.

Filius, A.M., 1993. Financial and non-financial valuation in forestry. An overview and assessment of methods. Wageningen: Department of Forestry, Agricultural University Wageningen. Hinkeloord Report, nummer 6.

Fredman, P., 2000. *Environmental Valuation and Policy: Applications in the management of endangered species, recreation and tourism*. Umeå: Swedish University of agricultural Sciences, Dept. of Forest Economics. *Silvestria* 136

Garrod, G. and K.G. Willis, 1993. The environmental economic impact of woodland: a two stage hedonic price model of the amenity value of forestry in Britain. In: W.L. Adamowicz and W. White (ed). *Forestry and the environment: economic perspectives*. p. 198-226

Grayson, A.J., 1972. *Valuation of Non-Wood Benefits*. London: Forestry commission; Research and Development Paper 93

Green, G. 1983. Use of mangrove areas as sewage treatment plants. In: *Proceedings of Interdepartment Workshop*, Suva, Fiji. Technical Report of the Ministry of Agriculture and Fisheries, Fisheries Division, Suva, Fiji, (5): 49-55.

Groot, R. S. de, 1992. Functions of Nature. Evaluation of nature in environmental planning, management and decision making . Wolters-Noordhoff

Hagendoorn, J.A.J. (red.), 2000. Naar een doelenboom voor het doelthema Verzilveren. Door de doelenboom het bos weer zien. Expertisecentrum LNV, werkgroep Verzilveren. Wageningen.

Hanley, N. and C.L. Spash, 1993. Cost-benefit Analysis and the Environment. Edward Elger Publishing Ltd.

Hemelaar, L., 1995. Economic-Ecologic Modelling: The Input-Output Analysis Approach, Part 1: Environmental Input-Output Models for Policy Analysis in a Regional Setting- Concepts and an Application for the Province of Zeeland”, Resource Analysis, Delft.

Heide, C.M. van der, J.C.J.M. van den Bergh en E.C. van Ierland, 2000. De onschatbare waarde van biodiversiteit. In: Economische en Statistische Berichten (ESB), 25-8-2000.

Hemelaar, L., 1995. Economic-Ecologic Modelling: The Input-Output Analysis Approach, Part 2: Foundations and Extensions of Input-Output Analysis- Technical Background Document”, Resource Analysis, Delft.

Hinssen, P.J.W., A.M. Filius, J.H.A. Hillebrand, M. Jókovi, M.S. van Kerkvoorde en M.G.W. Klaasen, 1998. De maatschappelijke en economische betekenis van bossen in Nederland; stand van zaken. Wageningen: IBN-rapport. Niet voor publicatie.

Hoevenagel, R., 1994. The contingent valuation method: scope and validity. Amsterdam: s.n.

Hofstede, G., 1991. Cultures and Organisations, the Software of the Mind, McGraw-Hill, London.

Hoogstra, M. en M. van Kerkvoorde, 1995. De maatschappelijke waarde van een natuurgericht bosbeheer. Een case-study voor Landgoed De Eese met behulp van de Contingent Valuation Method. Wageningen: Vakgroep Bosbouw, Landbouw Universiteit Wageningen.

Hoogstra, M.A. 1999. Maatschappelijke betekenis van nieuwe bossen. Een model ter bepaling van de optimale locatie, omvang en inrichting van nieuwe bosgebieden vanuit maatschappelijk oogpunt. Delft: Delft University Press, WBBM Report Series 41

Houtkap in Nederlandse bossen....moet dat nou écht? Zeist: Bosschap

Hufschmidt, M.M., D.E. James e.a.1983. Environment, natural systems, and development. An Economic Valuation Guide. London: The John Hopkins University Press

Huisman, H. 1980. Evaluatie van bosbouw via input-output analyse met betrekking tot economische ontwikkelingsaspecten. Wageningen, Vakgroep Boshuishoudkunde, Landbouwhogeschool Wageningen.

Hyttinen, P., A. Mononen and P. Pelli (eds.), 1996. Regional Development based on Forest Resources – Theories and Practices. Joensuu: European Forest Institute. EFI Proceedings No. 9.

Hyttinen, P., A. Niskanen and A. Ottitsch. 2000. New Challenges for the Forest Sector to Contribute to Rural development in Europe. Joensuu: European Forest Institute.

ICIS, 1998. Het denkmodel voor POL. Maastricht: ICIS, working paper I98-D004, Maastricht University.

IFF, 1999. Valuation of Forest Goods and Services. Report of the Secretary-General. Secretary-General's report on IFF II.d (5) Valuation- TM wpd value.wb – 14 February 1999.

Jacques, R., 1988. Impact of forestry Activity on the Economy of Canada and Its provinces: an Input-Output Approach. Ottawa: Canadian Forestry service; Information Report E-X-39

Jansen, H.M.A., G.J. van de Meer, J.B. Opschoor en J.H.A. Stapel, 1972. An estimate of damage caused by air pollution in the Netherlands in 1970'. Series A, nr. 8a, Institute for Environmental Studies, Vrije Universiteit, Amsterdam.

Jepson, E.J., D.W. Marcouiller and S.C. Deller, 1997. Incorporating Market and Nonmarket values into regional planning for Rural Development. In: Journal of Planning Literature, vol. 12, no 2, p. 220-257

Johnson, A., 2000. Forests' Contribution to the Rural Economy: UK Experience. Paper presented to the Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe, Vienna 5-7 July.

Kengen, S. 1997. Forest valuation for decision-making. Lessons of experience and proposals for improvement. Rome: FAO

Kenyon, W. and C. Nevin. 1999. The use of economic and participatory approaches to assess forest development: a case study in the Ettrick Valley. Paper presented at IUFRO Symposium Group 6.11.02, Aberdeen August 1999

Koch, N.E. en J.F. Rasmussen, 1998. Forestry in the Context of Rural Development. Final report of COST Action E3. Danish Forest and Landscape Research Institute, Hørsholm.

KPMG & LEI-DLO, 2000. Geldstromen verbonden met natuur, bos en landschap: De Brabantse Biesbosch en de Utrechtse Heuvelrug.

KPMG, 1999. Natuurgebieden als drager van de regionale economie.

Lacy, T de, M.. Lockwood, M.. Munasinghe, 1994. Estimating the non-market conservation value of protected landscapes in Australia in : M. Munasinghe en J.A.MacNeely (eds.): Protected Area Economics and Policy: linking conservation and sustainable development, World Bank, pag. 181-9, Washington.

Leatherman, J.C. 1994. Input-output analysis of the Kickapoo River Valley. Wisconsin: Center for Community Economic development, Dept. of agricultural Economics University of Wisconsin-Madison. Staff paper 94.2

Leuwen, E. van, E. Bos en J. Vleugel, 2001. Regionale input-outputanalyse- In welke regio's en sectoren heeft een vraagimpuls het hoogste rendement?, rapport 4.01.03, LEI (Landbouw Economisch Instituut), Den Haag.

Liston-Heyes, C. and A. Heyes, 1999. Recreational benefits from the Dartmoor National Park. In: Journal of Environmental Management, 55 (2), p. 69 - 80.

Lubbe, M. van der, 1996. Economic assessment of ecological costs and benefits. Methods and tools: a review of current literature. Leusden: ETC Netherlands

Luttik, J., 1997. Functiecombinatie als alternatieve financieringsbron voor natuurbeleid- De combinatie natuur-waterwinning, natuur-wonen en natuur-recreatie bezien vanuit een economische invalshoek. Wageningen, SC-DLO.

Luttik, J. en M. Zijlstra, 1977. Woongenot heeft een prijs- Het waardeverhogend effect van een groene en waterrijke omgeving op de huizenprijs, SC-DLO (Starrig Centrum-Dienst Landbouwkundig Onderzoek), rapport 562, Wageningen.

Maatschappelijke betekenis van bos en natuur, Diktaat F500-004, Sectie Bosbouw, Wageningen Universiteit, met name deel 3: Macro-economische betekenis van bossen en natuurterreinen (A.M. Filius), 1999.

Mak, G. 1996. Hoe God verdween uit Jorwerd, Olympus.

Mantau, U., B. Mertens, B. Welcker and Birgit Malzburg. 1999. Risks and chances to market recreational and environmental goods and services –experience from a hundred case studies. Paper presented at IUFRO Symposium Group 6.11.02, Aberdeen August 1999.

MCPFE, 2000. Work Programme on the Follow-up of the Third Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe. Vienna: MCPFE Liaison Unit.

MCPFE, 2000. The role of forests and forestry in rural development - Implications for forest policy. A contribution to the work of the MCPFE. International seminar, 5-7 July, Vienna, Austria. Vienna: MCPFE Liaison Unit

MCPFE. 2000. General Declarations and resolutions adopted at the Ministerial Conferences on the Protection of Forests in Europe (Strasbourg 1990, Helsinki 1993, Lisbon 1998) Vienna.

Midmore, P. and L. Harrison-Mayfield. 1996. Rural Economic Modelling. An Input-Output approach. Oxon: CAB International

Ministerie van LNV, 1993. Bosbeleidsplan: regeringsbeslissing. 's-Gravenhage: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Natuur, Bos, Landschap en Fauna.

Ministerie van LNV, 2000. Plattelands Ontwikkelings Programma Nederland. (versie augustus 2000, met Bijlagen). 's Gravenhage: Regiebureau POP Nederland

Ministerie van LNV, 2000. Plattelands Ontwikkelings Programma Nederland 2000-2006 (samenvatting). 's Gravenhage: Regiebureau POP Nederland

Ministerie van LNV, 2000. Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage

Molenaar, J. de, 1998. Een verkennende beschouwing over grondhoudingen, natuurbeelden en natuurvisies in relatie tot draagvlak voor natuur. Wageningen, IBN/DLO.

Natuurmonumenten, 1999. Een AEX voor de natuur? Verslag van voorjaarsforum van Natuurmonumenten dd 22 april 1999.

NEI, Regionale en Stedelijke Ontwikkeling. Rotterdam, 2000. Auteurs: Briene, M.F.M., A.W. Verkennis en A.F.W. Verschuren. Economische betekenis van het IJsselmeergebied.

NEW, Interreg IIIB Community Initiative Programma. Augustus 2000.

NN, 1999. Heertje: waarde natuur niet ion geld uit te drukken. In: de Volkskrant, 23-4-1999

NN, 1999. Economen rukken op in clubs voor natuurbescherming. In: de Volkskrant, 23-4-1999

NN, 1999. Een AEX voor de natuur. Natuurplanbureau ontwikkelt methode om biodiversiteit te meten. In: NRC-Handelsblad 24-4-1999

PACEC, 2000. English Forestry Contribution to Rural Economies. Final report. Cambridge: PACEC

Powe, N.A., G.D. Garrod, C.F. Brunsdon and K.G. Willis, 1997. Using a geographic information system to estimate an hedonic price model of the benefits of woodland access. In: Forestry, vol. 70, no. 2, p. 139-149.

Propst, D.B. 1984. Assessing the Economic Impacts of Recreation and Tourism. Conference and Workshop mei 1984, Michigan State University.

Provincie Gelderland, 2000. Veluwe2010. Een kwaliteitsimpuls! Arnhem: Provincie Gelderland

Provincie Limburg, 1998. Bosnota Limburg

Roberts, D. 1999. Scottish forestry: an input-output analysis. MLURI, John Clegg & Co and the University of Aberdeen

Rijksuniversiteit Groningen/Centraal Bureau voor de Statistiek, 1999. Regionale samenhang in Nederland; bi-regionale input-outputtabellen en aanbod- en gebruiktabellen voor de 12 provincies en de twee mainport regio's, Stichting Ruimtelijke Economie Groningen, Groningen, REG-publikatie 20.

Ruijgrok, E.C.M. 2000. Valuation of nature in coastal zones. Amsterdam: Vrije universiteit

Sagoff, M., 1990. The Economy of Earth: Philosophy, Law and the Environment. Cambridge: Cambridge University Press.

Scott Farrow, R., C.B. Goldberg and M.J. Small, 2000. Economic valuation of the environment: a special issue. In: Environmental science & technology, vol. 34, no 8, 2000. p. 1381-1461

Schroder, H. 1999. Merging economic and environmental input-output analysis. Helsing: Danedi

Slee, B., 2000. Methods for measuring the contribution of forestry to rural development. Aberdeen: University of Aberdeen, Department of Agriculture and Forestry. Paper presented at the BOKU/MCPFE Seminar on the Role of Forests and Forestry in Rural Development – Implications for Policy, Vienna 5-7 July.

Sterk, N., 1999. Natuurbehoud is toch het bewaren van het leven zelf. In: Reformatorisch Dagblad 23-4-1999

Straelen, R.A. van en P.H. Virenque, 1961. De input-output analyse, een methode voor het kwantitatief onderzoek der economische structuur. Leuven

Sustaining Profits and Forests: the business of sustainable Forestry. 1997. John D. and Catherine T. MacArthur Foundation. Chicago.

Timmermans, W. en J.G. de Molenaar, 1999. Biodiversiteit in de bebousde omgeving. Wageningen, Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek. IBN-rapport 457.

Trompenaars, F., C. Hampden-Turner, 1997. Riding the waves of culture, understanding cultural diversity in business, Nicholas Brealey Publishing, Londen.

Veeneklaas, F., W. van Eck en B. Harms, 1994. De twee kanten van de snip- Over economisch en ecologische duurzaamheid van natuur. Wageningen, SC-DLO .

Verordening EG 1257/1999. Het plan, de zogenaamde POP Nederland 200-2006, is te raadplegen op www.minlnv.nl. Er bestaat een samenvatting in gedrukte versie.

Vliet, C.J.M. van en E.A.P. Wieman, 1998. De toekomstige financiering van de bosbouw. Bos: collectief belang of marktproduct? Startnotitie Symposium Schovenhorst, 18 mei 1998.

Vries, S. de, R.A. Verheij en P.P. Groenewegen, 2000. Natuur en gezondheid- Een verkennend onderzoek naar de relatie tussen volksgezondheid en groen in de leefomgeving, Mensen Maatschappij, jaargang 75, nr. 4, pag. 320-339.

Vullings, J., 1999. Economische waarde natuur moeilijk uit te drukken. In: Agrarisch Dagblad 23-4-1999

Wagenmakers, P.S., 2000. Kennis voor het natuurbeleid 2002-2005. Werkdocument Expertisecentrum LNV nr 187. Wageningen

Welsh Economy Research Institute (Cardiff), Welsh Institute for Rural Studies (Aberystwyth), School of Agriculture and Forest sciences (Bangor). 1999. Welsh Forestry Multiplier Study. Final Report november 1999.

Wibe, S., 1995. Non wood benefits in forestry: a survey of valuation studies. UN-ECE/FAO Timber and Forest Discussion Papers, ECE/TIM/DP/2

Wiersum, K.F. and Birgit H.M. Elands. 1999. Multifunctional forestry and rural development; towards specification of region-specific relations. Paper presented at IUFRO Symposium Group 6.11.02, Aberdeen August 1999

Willis, K., G. Garrod, R. Scarpa e.a., 2000. Non-market Benefits of Forestry, phase 1. Newcastle: Centre for Research in Environmental Appraisal and Management, University of Newcastle

Willis, K.G. and G.D. Garrod, 1993. The contribution of trees and woodland to the value of property. In: *Arboricultural Journal*, vol. 17, p. 211-219.

Bijlage 1 Leden van de begeleidingsgroep, teamleden en adviseurs

Leden begeleidingsgroep

Mw. ir. B.J.M. Claessens	Provincie Gelderland
Dhr. R.M.W.J. Nas	Bosch
Ing. T.T. Hagedoorn	Provincie Noord-Brabant
Ir. G.M.W. Ronden	LNV-O
Ir. L.F.H. Janssen	Provincie Limburg
Mw. ir. J.A.J. Hagendoorn	EC-LNV
Ing. A.J.M. Reumkens	LNV-Z
Mw. ir. M. Veer	KIC- Stichting Recreatie

Teamleden

Mw. drs. H. Berends	Alterra – projectleider
Drs. J. Vreke	Alterra
Mw. Ir. M. Hoogstra	Wageningen Universiteit
Mw. Ing. R. Schulting, MSc	Onafhankelijke consultant
Ir. W. van Deelen	(Volontair)
Ing. C.M. Niemeijer	Alterra
Drs. G. Martakis	Alterra

Meedenkers vanuit de regio's

Dhr. F.J. de Zee	VVV-Vorden
Dhr. P. Seesink	SPA
Ing.Th. Molenaar	Provincie Gelderland, landelijk gebied/Graafschap
Ir. A.J.G. Rots	Bosgroep Zuid-Nederland
Mw. Marionne van Dongen	Gemeente Bergeijk, afd EZ-toerisme
Dhr. W. Harmsen	Recron

Bijlage 2 Basisbeschrijving van input-outputtabellen en analysemethode

In dit rapport is de input-outputanalyse gebruikt om de invloed van bos en natuur op de regionale economie in kaart te brengen.

Input-outputanalyse is een economische analysemethode die wordt gebruikt om de interacties tussen de verschillende bedrijfstakken in de economie in een bepaald gebied en in een tijdsperiode te analyseren. Bij input-outputanalyse worden de stromen van goederen en diensten binnen de economie van een gebied en de stromen van en naar buiten het gebied beschreven.

Het uitgangspunt van input-outputanalyse is een economische eenheid, bijvoorbeeld een land, een regio of een bedrijf. In de input-outputanalyse van bijvoorbeeld een regio wordt deze eenheid opgedeeld in bedrijfstakken. Elke bedrijfstak of sector produceert en elke bedrijfstak of sector consumeert weer van andere bedrijfstakken. In een regio is er meestal een groot aantal verschillende bedrijfstakken, waaronder landbouw, industrie, diensten, etc.

Bij input-outputanalyse wordt ervan uitgegaan dat bijvoorbeeld een toename van de vraag naar de producten van één bedrijfstak niet alleen de direct toeleverende bedrijfstakken treft, maar ook de bedrijfstakken die op hun beurt weer verbonden zijn met de kring van direct toeleverende bedrijfstakken. Om papier te kunnen produceren heeft een papierfabriek bijvoorbeeld rondhout, houtsnippers, chemicaliën, machines, verzekeringen en verschillende andere zaken nodig. Een ander voorbeeld: een bos dat ingericht wordt voor de recreatie heeft bewegwijzering, hekwerk, banken en picknicktafels nodig. Deze goederen en diensten worden weer in andere bedrijfstakken geproduceerd. Als we meer papier, c.q. meer bos willen produceren, dan wordt er extra economische activiteit in andere bedrijfstakken gegenereerd. Dit wordt het directe effect genoemd. Echter deze tweede kring van bedrijfstakken heeft op haar beurt, om aan de vraag van de papierfabriek (c.q. van het bos) te kunnen voldoen, weer een vraageffect op andere bedrijfstakken van de economie. Dit wordt ook wel het tweede effect genoemd. Deze tweede kring van toeleverende bedrijfstakken kent op haar beurt opnieuw een groep van toeleverende bedrijfstakken (het derde effect). Dit proces zet zich voort totdat het toegevoegde effect heel klein is. Al deze effecten worden ook wel indirecte effecten genoemd. De som van al deze effecten wordt het multiplier-effect genoemd, waarbij “multiplier” slaat op het feit dat de totale impuls op de economische eenheid groter is dan de oorspronkelijke toename in vraag, dwz groter dan alleen het directe effect.

Naast de directe en indirecte effecten zijn er ook nog enkele afgeleide effecten: een grotere output in een sector kan betekenen dat er meer winst of meer inkomen ontstaat in de producerende bedrijfstak, en dit inkomen zal worden besteed aan goederen en diensten uit andere bedrijfstakken. Dit levert dus ook weer economische activiteit op in andere bedrijfstakken van de economie.

Deze economische verbanden kunnen in een input-outputtabel worden weergegeven (figuur 1).

Figuur 1- Algemene gedaante input-outputtabel

	Ontvangende sectoren:				Finale vraag	Totale productie van sectoren
	1	2	-----	n	totaal	
Leverende sectoren:						
1						
2		A			B	
N						
Totaal						
Invoer (van buiten het gebied)		C			D	
Primaire invoer						
Totale productie						

Om te kunnen produceren (output te kunnen genereren) heeft elke sector inputs nodig. Kijk naar een kolom in kwadrant A. Een kolom laat zien dat elke sector producten (goederen en diensten) gebruikt (afneemt) uit andere sectoren (binnen het gebied). Het gebruikt (zie kwadrant C) ook producten en diensten van buiten het gebied (import) en het gebruikt zogenaamde primaire invoer (zoals arbeid).

Omgekeerd (kijk naar een rij in kwadrant A) zien we dat geproduceerde goederen of diensten van een sector als input worden gebruikt bij de productie van andere sectoren binnen hetzelfde gebied. Of ze gaan (kwadrant B) direct naar de consumenten binnen het gebied, of ze worden aangewend voor kapitaalvorming of uit het gebied uitgevoerd.

Figuur 1 laat de omvang van de sectoren zien en, per sector, de opbouw van de productie en de samenstelling van de afzet.

De input-outputtabel bestaat uit vier kwadranten, waarvan voor het onderzoek vooral de kwadranten A, B en C van belang zijn. Kwadrant A beschrijft de onderlinge leveringen van sectoren aan sectoren in het gebied bij de productie, kwadrant B beschrijft het verdere afzet van de producten (goederen en diensten) en kwadrant C de bij de productie gebruikte producten van buiten het gebied en de primaire invoer (zoals arbeid).

Voor beide onderzoeksgebieden is op basis van data van het CBS een input-outputtabel opgesteld voor acht sectoren. De onderscheiden sectoren zijn industrie (en delfstoffenwinning), openbare nutsbedrijven, bouwnijverheid,

handel, horeca, dienstverlening, gezondheidszorg en landbouw (bosbouw en visserij). De verwachting is dat met name horeca, gezondheidszorg en de handel, door de aanwezigheid van bos en natuur worden gestimuleerd.

Als de input-output tabel voor een gebied is bepaald, kunnen effecten van veranderingen in de vraag naar producten uit een bepaalde sector op de productie en de werkgelegenheid in het gebied worden benaderd.

Bijlage 3 In de pers verschenen stukken over het project

EINDHOVENS DAGBLAD

Online

[email](#) [advertenties](#) [abonneren](#)
[Zoeken](#) | [Service](#) | [Colofon](#) |

Zoeken

Zoeken

Voorpagina
Koppen
Specials
Weer
Verkeer
Kleintjes
Regiolink
Banen
Auto's
Poll
Puzzel
Voordeelbonnen
Restaurants
Reizen
Cinema
Zoek op Internet

Zoeken in nieuws

**Huren of
kopen?**

**Kies uw eigen
NVM makelaar**


Artikel uit Eindhoven's Dagblad van 25-06-2001

Economische waarde bos onderzocht

Maandag 25 juni. LUYKSGESTEL - Bossen hebben niet alleen ecologische waarde; ook voor de economie zijn ze van belang. Hoe groot die waarde is wil het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in cijfers uitdrukken. Daarom gaat onderzoeks- en adviesinstelling Alterra aan de slag in de gemeenten Reusel-de Mierden, Bladel, Eersel, Veldhoven, Bergeijk, Waalre en Valkenswaard.

In gemeenschapshuis Eijkholt in Luyksgestel is op 28 juni om 19.30 uur een informatieve bijeenkomst over dit project, 'De rol van bossen in de regionale economie'. Renske Schulting is één van de onderzoekers die in de Kempen aan de slag gaat. 'Nog steeds moet bos soms plaatsmaken voor woonwijken, infrastructuur en bedrijventerreinen. Bij de afweging wat voor een bestemming een gebied moet hebben, wordt meestal voorbijgegaan aan de economische waarde van het bos. Projectontwikkelaars, aannemersbedrijven en gemeenten kunnen vaak exact duidelijk maken wat de waarde van een gebied wordt als het wordt gebruikt om te wonen of te werken. Voor het bos kan dat nooit. Dit maakt de onderhandelingspositie aan de vergadertafel er niet sterker op.'

Dit project moet daar verandering in brengen. Het moet het economisch belang van het bos voor een regio in objectieve cijfers uitdrukken. 'In hoeverre is het inkomen van een bedrijf, direct of indirect, gelieerd aan het feit dat ze in een bos liggen? Daar willen wij inzicht in krijgen. Niet in de zin van hoeveel centen ze precies binnenkrijgen, maar hoe de verhouding ligt. We willen die economische waardering van het bos in een percentage uitdrukken.'

■Kayakclub

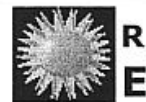
De bijeenkomst in Luyksgestel is bedoeld voor 'iedereen die op enigerlei wijze economische belangen heeft bij natuur en bos'. 'Van raadsleden en de kayakclub tot bosbouwondernemers,' legt Schulting uit. 'We willen uitleg geven over het doel van ons project. Bovendien zijn we op zoek naar bedrijven en organisaties die ons meer informatie kunnen verstrekken.'

Het veldonderzoek gebeurt in juli en augustus en in oktober worden de eerste voorlopige uitkomsten verwacht. 'De Kempen en een gebied in Gelderland zijn de eerste twee regio's waar het onderzoek wordt verricht. Als daar voldoende relevante informatie uitkomt, moet het onderzoek op grote schaal in Nederland worden verricht.'



Klik op het log
voor het laatste
Tour-nieuw

**Wonen in de
RegioMakel**

Groeten ui

Brab

VERKEER
Totale filelengte:

WEER

DI WO

Louis
Coolen:

**"Dat snijdt
geen koek**

Dossier Mi





de Gelderlander



| Adverteren | Archief | wo

Archief

Archief

Voorpagina

Nieuws

Examens

Internet

Dossiers

De Stemming

Forum

Hulzenmarkt

Banen

Kleintjes

Auto's

Regiolink

Restaurants

Relzen

Voordeelbonnen

Geboren

Overleden

Puzzel

Bloscoopagenda

Zoek op Internet

Verkeer

Weer

Zoeken in nieuws

Geld nodig?



W-TERUG

Economisch belang van bos is te meten

Door onze verslaggever

VORDEN - In het Vordense hotel Bakker wordt vanavond om 19.30 uur een bijeenkomst gehouden over de rol van bossen voor de regionale economie.

Afgelopen jaar heeft onderzoeksbureau Alterra uit Wageningen in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij een methode ontwikkeld om te laten zien hoe belangrijk bossen zijn voor de regionale economie. In hoofdlijnen meet deze analyse de zichtbare geldstromen in het gebied en laat zien hoeveel economische activiteiten er zouden verdwijnen als er geen bossen meer zouden zijn. Hierbij kan men denken aan boscijgenaren, verblijfsaccommodaties, horeca en middenstand. De provincie Gelderland ondersteunt het rapport en heeft Alterra gevraagd een stuk van Gelderland als proefgebied op te nemen. Hierbij viel de keuze op Vorden, Ruurlo, Lochem en Zelhem.

Tijdens de informatieve bijeenkomst kunnen belanghebbenden hun mening geven over het belang van de aanwezigheid van bos en natuur voor hun bedrijf.

Het bos is in een voortdurende strijd om ruimte verward met andere grondgebruikers. Evengoed wordt er tegenwoordig meer waarde aan bos gehecht en breidt het areaal bos zich langzaam uit. Was in 1870 nog maar drie procent van Nederland bedekt met bos, tegenwoordig is dat al bijna tien procent. Belanghebbenden als projectontwikkelaars, aannemers en gemeenten kunnen vaak exact aangeven wat de waarde is van een gebied als het gebruikt wordt voor de functie wonen en werken. Voor het bos kon dat nooit en dat maakte de onderhandelingspositie van de bos-delegatie er aan de vergadertafel niet sterker op. Dit project moet daar verandering in brengen moet het economisch belang van het bos voor een regio in objectieve cijfers uitdrukken.

W-TERUG

W-TERUG

W-TERUG

Meld je aan
als bezorg

Zoeken met Tra

WEER



WO DO

VERKEER

Totale filelengte:

Clubdossie

- De Graafsch
- NEC
- Vitesse
- Ajax
- Feyenoord
- PSV

Eredivi
2000



Neem nu
abonnement
op proef!



| Adverteren | Archief | wo

Nieuws

Binnenland

Buitenland

Regio

Sport

Cultuur

Achterhoek

Voorpagina

Nieuws

Examens

Internet

Dossiers

De Stemming

Forum

Huizenmarkt

Banen

Kleintjes

Auto's

Regiolink

Restaurants

Reizen

Voordeelbonnen

Geboren

Overleden

Puzzel

Bioscoopagenda

Zoek op Internet

Verkeer

Weer

Zoeken in nieuws

Geld nodig?

**drogisterij
parfumerie**

TERUG

'Enquête relatie bos en economie'

Door onze verslaggever

VORDEN - Hoeveel geld besteedt de recreant in het gebied Vorden, Zelhem, Ruurlo en Vorden? Wat gebeurt daar precies mee en wat is de economische relatie met bos en natuur?

Op die vragen moet een onderzoek antwoord geven dat de komende vier tot vijf weken wordt uitgevoerd door Alterra, een onderzoeks- en adviesinstelling voor de groene ruimte.

Alterra ontwikkelde op verzoek van het rijk een methode om aan te kunnen geven hoe belangrijk bos, natuur en landschap zijn voor de regionale economie.

De provincie Gelderland heeft Alterra gevraagd om het gebied Vorden, Zelhem, Ruurlo en Lochem als proefgebied voor nader onderzoek te gebruiken.

Gisteravond werd in hotel Bakker in Vorden een informatieve avond gehouden waarin projectleider Helena Berends aan dertig belangstellenden het een en ander vertelde over het onderzoek. Onder de belangstellenden landgoedeigenaren, boeren, vertegenwoordigers van natuur- en milieuorganisaties, politici en een enkele particulier.

De reacties liepen nogal uiteen waarbij als kritiekpunt de beperktheid van het onderzoek (vooral interviewen van recreanten) regelmatig naar voren kwam.

"Als je kijkt naar de economische waarde van bos en natuur, dan moet je bijvoorbeeld toch ook naar landschapsbeheer, de agrariërs en natuurlijk ook de eigen inwoners kijken. Alleen de geldstroom van de recreant in beeld brengen levert een zeer beperkt beeld op", aldus een van de aanwezigen.

"En hoe zit het de economische waarde van de vrijwilligers? Wordt die wel meegenomen?", aldus een ander.

Berends stelde dat bewust voor een kleinschalig onderzoek is gekozen om zo duidelijk mogelijke informatie te kunnen vergaren.

"Het gaat om een pilotproject, net als in de Kempen in Noord-Brabant waar een soortgelijk onderzoek loopt. Pas als de resultaten bekend zijn, zal blijken of dat genoeg is om actie te ondernemen of dat een vervolgonderzoek nodig is. Dat kunnen we nu nog niet zeggen."

Van politieke zijde werd nog eens aangegeven dat het maken van plannen nuttig en interessant is, maar dat zo gauw er geld van de provincie of het rijk moet komen, deze instanties vaak afhaken.

Algemene teneur van de aanwezigen was wel dat het goed is om de economische waarde van bos en natuur beter in kaart te brengen, maar dat je er vervolgens wel voor moet oppassen hoe je met eventuele investeringen omspringt.

Kies een re

- Achterhoek
- Arnhem
- Betuwe
- Ede / Wager
- Graafschap
- Liemers
- Maas en Wa.
- Maasland
- Nijmegen
- Rijk van Nijn
- Tiel / Neder-
- Veluwe-Oost
- Wijchen / Be



Zoeken met Tra



WEER



"Hoewel investeren in bos en natuur op zich een goede zaak kan zijn, moeten we er in dit gebied wel voor oppassen dat we niet te veel mensen hier naartoe halen", zo merkte een aantal aanwezigen op.

Verder werd geopperd dat het toekennen van een economische waarde aan bos, natuur en landschap ook een manier zou kunnen zijn waarmee de rijksoverheid later een soort natuurbelasting zou kunnen gaan heffen. Maar daar wilde Berends niet zoveel van weten. "In eerste aanleg gaat het erom hoe je je eigen gebied kan versterken en dan heb je meer inzicht nodig in de geldstromen, anders kom je er niet."

WO DO

Dossiers:

- » Ontwerp PI
- » Kabeltram
- » Tracé kabe
- » Extra dijk t
- » Betuwerout

TERUG

VERDER

PRINT

**Neem nu
abonnement
op proef!****Geld nodig?**

Voor elk persoon en voor elk doel een
passend krediet

Copyright © 2001 De Gelderlander - alle rechten voorbehouden

EINDHOVENS DAGBLAD

Online

[email](#) [advertenties](#) [abonneren](#)
[Zoeken](#) | [Service](#) | [Colofon](#) |

Zoeken

Zoeken

[Voorpagina](#)
[Koppen](#)
[Specials](#)
[Weer](#)
[Verkeer](#)
[Kleintjes](#)
[Regiolink](#)
[Banen](#)
[Auto's](#)
[Poll](#)
[Puzzel](#)
[Voordeelbonnen](#)
[Restaurants](#)
[Reizen](#)
[Cinema](#)
[Zoek op Internet](#)
[Zoeken in nieuws](#)

[ZOEK](#)
[Uit eten?](#)
[Kies uw eigen
NVM makelaar](#)
[TERUG](#)
Artikel uit Eindhoven's Dagblad van 29-06-2001

Economische waarde van bos onderzocht

Vrijdag 29 juni. LUYKSGESTEL - 'Dat bossen een aanzienlijke economische waarde hebben, heeft de MKZ-crisis wel bewezen. Geen toerist in het bos betekent ook geen klant in ons restaurant', zei gisteravond in Luyksgestel één van de bezoekers van de informatieve bijeenkomst over het project 'De rol van bossen in de regionale economie'.

De avond in gemeenschapshuis Den Eijkholt was georganiseerd door Onderzoeks- en adviesinstelling Alterra. Die onderzoekt voor het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij hoe de economische waarde van bos en natuur in cijfers valt uit te drukken. Alle mogelijke instanties in de regio die economisch belang hebben bij bos en natuur waren uitgenodigd. Tien van de dertig bezoekers waren boseigenaar. Zij drukten dan ook een stempel op de discussie.

'De boseigenaar moet financieel voordeel hebben van het feit dat hij zijn bos op een presenteerblaadje aanbiedt', klonk het. 'Allerlei instanties en bedrijven hebben profijt van het feit dat ze in de bossen zitten. Maar de eigenaar haalt geen rendement uit zijn bos.' Ieder was het er mee eens dat bossen economisch belang hebben. Alterra bezoekt in de zomerbedrijven om na te gaan welk deel van hun omzet is toe te schrijven aan het feit dat het bedrijf is gevestigd in of bij bossen. Toeristen worden benaderd met de vraag waarom ze voor een bepaalde locatie in de Kempen kozen en wat ze er spenderen.

[TERUG](#)
[VERZEND](#)
[PRINT](#)

Klik op het log
voor het laatste
Tour-nieu

Wonen in de
RegioMakel.

LIN

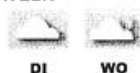


Groeten ui

Brab

VERKEER
Totale filelengte:

WEER



DI

WO

Louis
Coolen:

"Dat snijdt
geen koek

Dossier Mi



http://www.eindhoven'sdagblad.nl/CDA/regiportal/1,2078,1505__666628_1,00.html

4-7-01

Ruurlo : CONTACT 18-7-01 Bos, natuur en landschap belangrijk voor de economie

Afgelopen jaar heeft Alterra op verzoek van het Ministerie van LNV een methode ontwikkeld om te laten zien hoe belangrijk bos, natuur en landschap zijn voor de regionale economie.

De provincie Gelderland ondersteunt deze benadering en heeft Alterra gevraagd om een gebied in de provincie Gelderland als proefgebied op te willen nemen. Het gekozen onderzoeksgebied omvat de gemeenten Vorden, Ruurlo, Lochem en Zelhem.

Op dinsdagavond 24 juli wordt in Hotel Bakker een informatieve bijeenkomst gehouden voor belang-

hebbenden en belangstellenden (groeperingen en particulieren).

Men kan dan 'n mening geven over wat naar het idee het belang en de meerwaarde van de aanwezigheid van bos en natuur in de omgeving voor 'n bedrijf kan zijn ten opzichte van een situatie waarin natuur schaars aanwezig is.

Deze bijeenkomst is tevens het startsein voor het onderzoek in de regio. Mocht men vragen hebben over het nut van het geheel dan kan men contact opnemen met ing. Renske Schulting die de gegevens gaat verzamelen 0317-478014 of 0317-478716.

Het Gelder Dagblad

25-7-01

Economisch belang bos in onderzoek

van een onzer verslaggevers

VORDEN - De gemeenten Vorden, Ruurlo, Lochem en Zelhem vormen het proefgebied voor een onderzoek van het economisch belang van bos voor de regio. Het bureau Alterra uit Wageningen voert het project uit.

Het onderzoeksbureau heeft in opdracht van het ministerie van landbouw, natuurbeheer en visserij een speciale methode ontwikkeld. Het gaat daarbij om een analyse van zichtbare geldstromen in het bosgebied. Bovendien toont het project volgens Alterra aan hoeveel economische activiteiten zouden verdwijnen als geen bossen meer

in een bepaald gebied zijn.

Het bos is voor velen een belangrijke bron van inkomsten. Te denken valt daarbij aan bijvoorbeeld boseigenaren, beheerders van verblijfsaccommodaties, horeca en middenstand.

Het bos is verder van belang, aldus Alterra, als zuiveraar van water en lucht, als leefomgeving voor flora en fauna, als plaats om te ontspannen.

Bij het verdwijnen van bos, voor bijvoorbeeld een woonwijk, wegen of bedrijven, kon volgens het onderzoeksbureau tot dusver nooit de waarde van het bos precies duidelijk worden gemaakt. „Dit maakte de onderhandelingspositie van de bosdelegatie er niet sterker op”,

meldt Alterra. De speciaal ontwikkelde methode moet daar verandering in brengen.

Voor het project voert het bureau gesprekken met vertegenwoordigers van bedrijven en instanties die een economisch belang zien in bos, natuur en landschap. Ondernemers uit horeca, bosbedrijven, houtverwerkende industrie, recreatie en vertegenwoordigers van gemeenten, VVV, Kamer van Koophandel, gezondheidszorg en makelaars kunnen daaraan meedoen.

Met een informatieve bijeenkomst gisteravond in Hotel Bakker in Vorden is het startsein gegeven voor het onderzoek. Wie bij het project betrokken wil worden, kan contact opnemen met H.A. Berends van Alterra (telefoonnummer 0317 478716).



Wat geeft toerist uit in het bos?

Vakantiewerkers onder-
vragen voor Alterra toeris-
ten op boerderijcamping
Wetjewel in Eersel (N.-Br.)
naar hun uitgaven tijdens
de vakantie. Alterra ziet
bos als infrastructuur en
wil de waarde ervan in geld
uitdrukken. Dat kan een
extra impuls geven aan de
gemeenten en agrarische
bedrijven met neventak-
ken om te investeren in
natuur. Alterra merkt dat
de bedrijven de mogelijk-
heden niet volledig benut-
ten. Boeren zouden meer
kunnen samenwerken op
het gebied van lokale pro-
ducten en wandelpaden
om de winsten langer in de
regio te houden. Volgende
week start eenzelfde pro-
ject in de Gelderse Achter-
hoek.

FOTO: BERT JANSSEN

Natuur, bos en landschap van belang voor regionale economie

LOCHEM/VORDEN - In Hotel Bakker in Vorden is onlangs een bijeenkomst gehouden over het belang van bos, natuur en landschap voor de regionale economie. Zowel particulieren als instellingen en groeperingen konden hun mening over dit onderwerp kenbaar maken. De avond was georganiseerd door het Wageningse onderzoeksinstituut Alterra.

Alterra is door het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) gevraagd om een methode te ontwikkelen

om het belang van bossen voor de regionale economie aan te tonen. De onderzoekers hebben daarvoor als proefgebied de gemeenten Lochem, Vorden, Ruurlo en Zelhem gekozen. In een vol land als Nederland is ruimte schaars, terwijl bos veel ruimte vraagt. Toch blijft bos bewaard, omdat het grote aantrekkingskracht heeft op mensen. Het is, net als zee, strand en rivier, tijdloos. Een foto van een bos van honderd jaar geleden ziet er precies zo uit als nu, terwijl de maatschappij steeds sneller verandert.

Het bos is, als zuiveraar

van lucht en water, als leefomgeving voor flora en fauna en als geluidsdemper belangrijk voor het milieu. Het economische belang komt tot uiting in de productie van hout, maar bovenal in de recreatiesfeer. De Veluwe trekt jaarlijks dertig miljoen bezoekers, die met zijn allen twee miljard gulden uitgeven. Een bosrijke omgeving is verder steeds aantrekkelijker voor bedrijven en conferentieoord, terwijl een huis bij het bos al gauw tien tot vijftien procent meer waard is. Gelukkig wordt aan bos tegenwoordig meer waarde gehecht dan vroeger. In tegenstelling tot de heersende gedachte is het areaal bos in Nederland de afgelopen eeuw gegroeid. In 1870 was nog maar drie procent van het land met bos bedekt, nu is dat bijna tien procent.

Bedoeling van het project is om de waarde van bos meetbaar te maken, zodat die waarde voortaan meetelt in onderhandelingen en politieke besluitvorming over nieuwe (bouw-) projecten. Het moet mogelijk worden om de economische waarde van bos in objectieve cijfers uit te drukken. In het rapport 'De rol van bossen in de regionale economie' is een input-output analyse gemaakt. De methode wordt nu getest in onder meer deze regio.

Wie daarbij betrokken wil worden, kan contact zoeken met drs. Helena Berends, ecooloog, econometrist en projectleider bij Alterra. Zij is via e-mail bereikbaar op het adres H.Berends@Alterra.wag-ur.nl en telefonisch op het nummer (0317) 478716.

Magere tijden voor bosbedrijven

Van onze redacteur

DEN HAAG – De particuliere bosbedrijven hebben vorig jaar minder hout geoogst dan ooit en flink verlies geleden. Om het tijt te keren, stelt het Bossschap voor bedrijven en burgers mee te laten betalen aan het in stand houden van de bossen.

Uit gegevens van het Landbouw Economisch Instituut (LEI) over 2000 blijkt dat particuliere bosbezitters moeilijke tijden doormaken. Gemiddeld maakten ze vorig jaar f 133 verlies per hectare. De opbrengst uit de verkoop van hout daalde terwijl de arbeidskosten, de waterschapslasten en beheerskosten alleen maar stegen. De vergoedingen die de overheid geeft (zogenoemde beheersvergoedingen voor recreatie en natuur) zijn niet voldoende om de kosten te dekken.

De particulieren, veelal landgoedeigenaren, moeten het daarom hebben van de verkoop van hout. In 2000 werd echter minder hout geoogst dan ooit. Dit komt onder meer doordat de subsidie voor herplant is afgeschaft waardoor kaalkap niet interessanter meer is. In plaats daarvan vindt bijna alleen nog verduunning plaats. Het kappen van bomen roept bovendien steeds meer weerstand op onder burgers, zeker in het broedseizoen.

Ondertussen streeft het Rijk ernaar dat 80% van de particuliere bosbedrijven groter dan 50 hectare in 2003 een positief bedrijfsresultaat heeft. Tussen het overheidsbeleid en de werkelijkheid zit echter een gapend gat. Uit de cijfers van het LEI blijkt dat de grote bedrijven in 2000 per hectare gemiddeld f 52 verlies leden. De doelstelling voor 2003 lijkt daarom verre van haalbaar. 'Het is een zorgelijke trend. We zien dat de kosten alleen maar stijgen terwijl de inkomsten dalen,' vertelt R. Nas van het Bossschap, een bedrijfschap voor de bosbouw en houtteelt. 'Niet alleen de particuliere bosbedrijven hebben het moeilijk, dat geldt ook voor de overige eigenaren.' De particulieren bezitten 23% van het Nederlandse bosareaal, organisa-

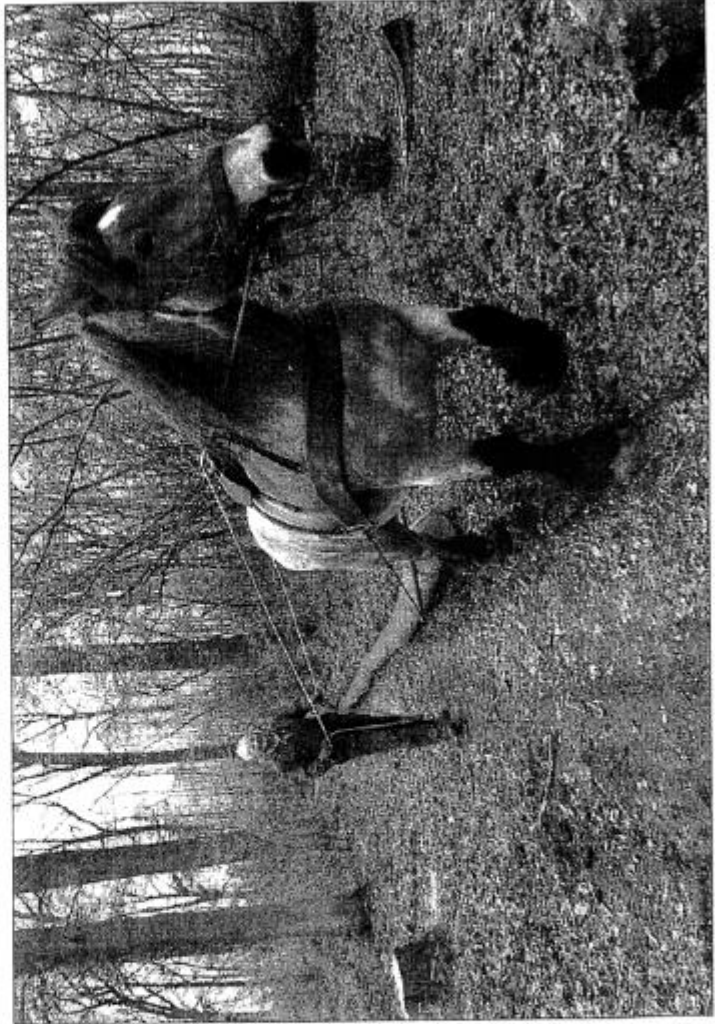
midenstanders trekken tenslotte profijt van de aanwezigheid van een bos. Het brengt toerisme teweeg en maakt woningen meer waard.

'Een bos geeft kwaliteit aan een gebied waarvan anderen profiteren. Het zou reëel zijn om deze partijen mee te laten betalen in de vorm van bijvoorbeeld een belastingheffing.'

vindt Nas. Dat is geen geheel nieuwe gedachte. De Vereniging Natuurmonumenten opperde al eens de gedachte dat gemeenten die grenzen aan een natuurgebied, mee zouden kunnen betalen, maar werkte het idee nooit verder uit.

Altarra, een wetenschappelijk onder-

zoekscenarium voor de groene ruimte, brengt momenteel in kaart in hoeverre regionale economieën nu eigenlijk profiteren van de aanwezigheid van natuur. Eind dit jaar is het rapport klaar, maar nu alvast kan onderzoekster H. Berends vertellen dat menig dorpje in de Kempen en Achterhoek meer supermarkten telt dan gezien het inwonertal nodig is. Een groot deel van de omzet is te danken aan het toerisme. 'Wij laten zien wat het groene kapitaal van deze gemeenten is. Of gemeenten en bedrijven moeten meebetalen aan de instandhouding daarvan, daar doen wij geen uitspraak over.'



De verkoop van hout is een belangrijke inkomstenbron voor particuliere bosbezitters. Op het landgoed Den Eng in Ommeren worden paarden ingezet om gerooide bomen weg te slepen. Tractoren zouden te veel schade toebrengen aan het landschap. Foto WFA

Een bos levert meer op dan hout

De rol van bossen in de regionale economie



Foto: Guy Ackermaas

De waarde van een huis in het bos is hoger dan op een Vinex-locatie.

Discussies over de inrichting van infrastructuur, bedrijventerreinen of winkelcentra worden met krachtige argumenten gevoerd en met harde cijfers onderbouwd. Maar als het over bossen gaat, wordt het moeilijker. De waarde van bossen wordt immers meestal weergegeven in sociale en ecologische termen, terwijl die van een kantorencomplex of woonwijk vaak in economische termen wordt uitgedrukt. Dat is dus appels met peren vergelijken. Alterra ontwikkelde daarom een methode om de economische waarde van bossen te bepalen.

Wandelen, rustig wonen, een weekend er tussenuit, opname van CO₂, ruimte voor bijzondere plantensoorten en een thuis voor talloze insecten, vogels en zoogdieren: dat is doorgaans de wijze waarop de waarde van een bos wordt uitgedrukt. Het ministerie van LNV zette een onderzoek in gang naar de rol van bossen in de regionale economie.

Houtproductie

Alterra-onderzoeker drs. Helena Berends leidt het onderzoek. Over het belang van de economische waardering van bossen zegt zij: 'Bij de economische waarde van bossen wordt vaak gedacht in termen van houtproductie. Die is in Nederland niet spectaculair. Door recreatie of toerisme kan een bos echter belangrijke inkomsten voor de regio genereren. Wanneer bestuurders weten wat een bos in financiële zin "waard" is, kunnen zij de verschillende maatschappelijke partijen beter betrekken bij het ontwerp, de uitvoering en de financiering van plannen voor bossen in de regio. Uiteraard is het met die kennis ook makkelijker een economische strategie en een ontwikkelingsplan op te stellen. Daarnaast kan het bos bij bestemmingsplannen langs de economische meetlat worden gelegd. Dat maakt het voor de bosdelegatie een stuk gemakkelijker aan de onderhandelingstafel.'

Alterra-onderzoeker drs. Jan Vreke vult aan: 'We moeten verder kijken dan het inkomen van de boseigenaar uit verkoop van hout. De houtproductie zorgt ook voor banen in zagerijen, meubelmakerijen en papierfabrieken en maakt zo deel uit van de economie van het bos. Dat geldt ook voor de bedrijfstakken die bosaanplant, onderhoud, padenaanleg en andere beheersactiviteiten verzorgen.'

BOOMBLAD OKTOBER 2001

Er zijn vooral regionale partijen betrokken bij de inrichtingsplannen van gebieden. Daarom wilden de onderzoekers juist de rol van bossen in de regionale economie in kaart brengen. Daarvoor is vooral de recreatieve functie van belang. De inkomsten hieruit reiken verder dan de huur van een bungalow of caravan: de plaatselijke horeca, supermarkten, fietsverhuurders, souvenirzaken en sportkledingzaken profiteren ook mee. Berends: 'Zo sprak ik de eigenaar van een kleine supermarkt die bijna zes procent van zijn omzet uit vakantiegangers haalt. Dat was op jaarbasis wel zeven ton! Een caravanbedrijf heeft zich expres in een bosgebied gevestigd, omdat de naburige campings de beste showroom zijn. Op de Veluwe genereren dertig miljoen bezoekers jaarlijks meer dan twee miljard gulden aan inkomsten. Ze houden zo 20.000 mensen aan het werk.'

Bedrijven en instellingen die ervoor kiezen zich in een rustige omgeving te vestigen, vormen een andere bron van inkomsten in een bosrijk gebied. Conferentieoord, zorginstellingen en bedrijven of onderzoeksinstituten die een bepaalde uitstraling wensen, kiezen vaak voor een bosrijke omgeving. Daarnaast is wonen in het bos zeer gewild: de waarde van een huis in een bosrijk gebied is veel hoger dan die op een Vinex-locatie.

Geldstromen in kaart

Om na te gaan hoeveel geld er in bossen wordt geïnvesteerd en hoeveel dit oplevert voor de verschillende partijen, heeft Alterra de relevante geldstromen en de waardevermeerdering met een input-outputanalyse



Het bos is een bijzondere plek voor openluchtconcerten.

in kaart gebracht. Wanneer een boscigenaar een miljoen in zijn bos investeert, genereert dat méér dan een miljoen aan inkomsten, iedere keer dat dit geld in hetzelfde gebied wordt uitgegeven, levert het weer inkomsten op voor de regio.

Om een beeld te krijgen van het belang van bossen in de regionale economie kan men nagaan in welke mate de economische activiteit toeneemt als er meer bos in de regio is. Een grotere verwevenheid van lokale economische activiteiten en bossen geeft een vliegwieleffect aan de regionale economie. Berends: 'We hebben onderzocht welke relaties de bossector heeft met andere bedrijfstakken waaraan het bos levert of die aan het bos leveren. We hebben allerlei geldstromen tussen verschillende actoren en functies in beeld gebracht. Te denken valt aan de onderlin-

ge stromen tussen boscigenaars, aanbieders van accommodatie en andere horecافaciliteiten, attracties als musea en bezoekerscentra, de plaatselijke middenstand, bedrijven, zorginstellingen, projectontwikkelaars en makelaars. We weten nu hoe we de economische waarde van een bos voor een regio in kaart kunnen brengen: voor alle genoemde bedrijfstakken geven we in een input-outputtabel aan hoe groot of klein de input- en outputverhoudingen zijn.'

Het echte werk

Het ontwerp van deze analysemethode was het eerste deel van het onderzoek. Nu komt 'het echte werk'. In een aantal bosrijke gebieden zullen de nodige data worden verzameld door bestaande bronnen te raadplegen – zoals het CBS en de Kamer van Koophandel – en door studenten in te zetten die bezoekers van het gebied over hun bestedingen interviewen. Berends: 'Pas dan kunnen we ondervinden of deze methode werkelijk discussies over gebiedsinrichting kan faciliteren en of de bossen zo een gelijkwaardige stem krijgen in discussies over de inrichting van een gebied.' ■

Meer informatie vindt u in 'De rol van bossen in de regionale economie' door H. Berends, M.A. Hoogstra en J. Vreke

Alterra-rapport 243

Voor prijs en bestelwijze zie pag. 17 e.v.

Over dit onderzoek is ook een gratis brochure verschenen die u kunt opvragen bij Alterra, (0317) 47 77 66



Foto: ANP

Niet iedereen wil aan recreatie verdienen.

De rol van bossen voor de regionale economie

Er bestaat geen enkele twijfel aan het belang van bossen voor zowel natuur en milieu als voor de mens: bos als habitat voor dieren, voor CO₂-opname, voor waterzuivering, voor recreatie en rust, voor hout, als woonomgeving, etc. Maar wat is het belang van bossen voor de regionale economie? In een Alterra-project, in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), is vorig jaar een methode ontwikkeld om deze vraag te beantwoorden.

De methode werd gepresenteerd op een workshop, waarin de belangstelling van lokale en regionale overheden gepeild werd. Het resultaat was dat LNV en enkele provincies dit jaar financiële steun verlenen om de methode toe te passen en te testen in twee regio's. Waar gaat het in dit project om?

Bos als productiefactor

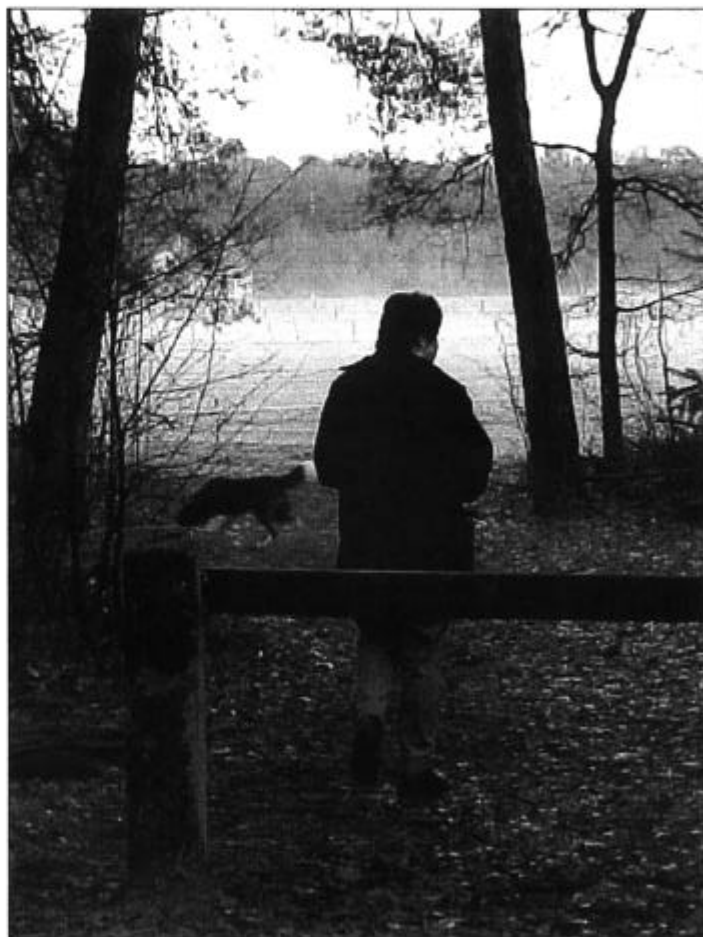
Bij 'de economie van het bos' wordt in de eerste plaats vaak gedacht aan het inkomen van de boscijner als gevolg van de verkoop van bosproducten zoals hout. Maar als ook de 'stroomopwaartse' en de 'stroomafwaartse' economische activiteiten en inkomens worden 'meegenomen', dan zien we al een veelvoud van waarde en inkomen ontstaan. 'Stroomafwaarts' gaat het bijvoorbeeld om inkomens gegenereerd in zagerijen, meubelmakerijen, papierfabrieken, etc. In elk van deze gevallen wordt er een stukje waarde toegevoegd aan de waarde van het hout. 'Stroomopwaarts' zijn er activitei-

ten en bedrijven die goederen en diensten leveren aan boscijners en -beheerders en daarmee een eigen inkomen hebben. Het gaat dan bijvoorbeeld om de productie en verkoop van machines die in de bosbouw worden gebruikt, om bosaanplant, om onderhoud en toezicht, padenaanleg en andere beheeractiviteiten, maar ook om activiteiten rond verzekeringen, krediet en boekhouding, juridisch advies, etc. De geldstromen die met al deze activiteiten gepaard gaan, vormen

een integraal deel van de (regionale) economie van het bos.

Bos als infrastructuur en locatiefactor

Maar naast productiefactor vormt bos ook de infrastructuur voor economische activiteiten zoals toerisme, recreatie, horeca en andere activiteiten (bijvoorbeeld de bejaarden- en gezondheidszorg) die direct verband houden met de aanwezigheid van bos. Daarnaast zijn er ook andere (commerciële) bedrijven en in-



NEDERLANDS BOSBOUW TIJDSCHRIFT 2001



stellingen die omwille van een bepaalde uitstraling kiezen voor een bosrijke omgeving als vestigingsplaats. Voorbeelden zijn onderzoeksinstituten en bedrijven die een bepaald decor wensen of een bepaalde *lifestyle* willen uitstralen (het kantoor van luxe sportkleding McGregor in Zeist is hiervan een voorbeeld). Daar komt bij dat de nabijheid van bossen de prijzen van huizen doet stijgen, dus ook individuele burgers geven een waarde aan bos als locatiefactor. Alle inkomens die in deze sectoren worden gegenereerd bevatten dus componenten die eveneens een integraal onderdeel van de economie van het bos vormen.

Het regionale belang van bossen

Integrale analyses waarbij al deze directe en indirecte activiteiten worden meegenomen om de economie van het bos in kaart te brengen zijn nog niet uitgevoerd, en het belang van de bossector voor de regionale economie is dus nog niet bekend. Dit in tegenstelling tot andere economische sectoren zoals de bouw, de auto-industrie of de voedings-

ductiefactor en als infrastructuur. Als alle relevante geldstromen bekend zijn kan ook de daarmee gepaard gaande totale waardevermeerdering worden aangetoond. Doordat geld van handen wisselt ontstaat er toegevoegde waarde (en winst) en zolang het geld dat met bossen te maken heeft in het gebied zelf blijft stromen, groeit het aan, bijvoorbeeld met geld uit andere inkomstenbronnen. In economische termen heet deze waardevermeerdering *de multiplier*.

Geld moet rollen

Dus hoe meer verwevenheid tussen sectoren en bedrijven in een gebied en hoe langer het geld dat met bos en natuur te maken heeft in het gebied blijft, hoe groter de multiplier. Als een boscigeenaar bijvoorbeeld 1 miljoen investeert in zijn bos, dan kan dat meer dan 1 miljoen aan inkomen voor de regio genereren, met name als hij regionale bedrijven inschakelt en als die weer een deel van het geld in de regio uitgeven. Als bezoekers van een bosgebied samen 1 miljoen uitgeven tijdens hun vakantie, dan profiteert de plaatselijke econo-



mie daar misschien wel in totaal voor 1,5 miljoen van, omdat het geld een aantal keren van hand wisselt. De toerist betaalt de campinghouder, geeft geld uit in de supermarkt, in de kroeg en bij de fietsenmaker, maar de campinghouder geeft ook een deel van het geld plaatselijk uit (bijvoorbeeld voor het plaatsen van nieuwe douches).

Natuurlijk lekt er een deel van het geld weg uit het gebied: bouwondernemingen 'importeren' grondstoffen en (half)producten uit andere regio's en landen, supermarkten (ver)kopen niet alleen lokale producten, etc. Dit weglekken is met name een gevolg van de ééngemaakte Europese markt en de daardoor grotere internationale concurrentie, en van de Europese regelgeving t.a.v. openbare aanbestedingen, waardoor projecten niet vanzelfsprekend, zoals in het verleden, aan regionale bedrijven/instellingen kunnen worden gegund. In die zin heeft de regionale economie, ook die van het bos, er in de loop van de jaren een internationale dimensie bij gekregen en is het niet langer een voornamelijk regionale aangelegenheid, zoals in het verleden.

Input-output analyse

In economische termen kunnen alle relevante geldstromen, waarvan eerder in dit artikel een aantal voorbeelden is genoemd, in kaart worden gebracht met de



zogenaamde *input-output methode*. Bij deze methode, die in de 19e eeuw is ontwikkeld door Leontief en met succes in andere economische sectoren is toegepast, worden eerst alle relevante sectoren geïdentificeerd. Daarna wordt in een matrix op kwantitatieve wijze weergegeven welke sectoren hoeveel aan andere sectoren leveren en wat er weg lekt. Aan de hand van deze stromenkaart kan de multiplier worden berekend.

De ontwikkelde input-output methode voor bossen is beschreven in een Alterra rapport (nr. 243, 2001) en in een meer populair geschreven folder. Beiden kunnen besteld worden. De methode zal in de komende maanden toe-

gepast en uitgetest worden in twee gebieden (de Kempen en Noordoost Veluwe) en de resultaten zullen eind 2001 bekend zijn. Na evaluatie en, waar nodig, aanpassing kan de verbeterde methode vervolgens ook elders toegepast worden, met name in die gebieden die veel 'groen kapitaal' hebben en dat meer op de voorgrond willen brengen en valoriseren.

Informatie over het project kan worden ingewonnen bij
Mw. drs. Helena Berends
Alterra, Postbus 47, 6700 AA Wageningen.
H.Berends@Alterra.wag-ur.nl
Tel. 0317-478716



HOVEEL EURO IS DIT BOS?

Landschap-pletters die het eens zo mooie Nederland volplempen met meer of minder nuttige bouwsels, weten altijd precies voor te rekenen hoeveel economische activiteit en banen hun projecten op gaan leveren. Harde argumenten waar groenpleiters alleen vage waarden tegenover kunnen stellen.

Alterra, kennisinstituut voor de groene leefomgeving, heeft nu een rekenmodel ontwikkeld, waarmee je de economische waarde van een bos in keiharde euro's kunt vaststellen. Het gaat daarbij niet alleen om de directe opbrengsten van een bos; dat is meestal alleen wat houtproductie en die stelt economisch niet veel voor. Alterra telt ook de aantrekkingskracht van een bos mee: wat toeristen en dagjesmensen in het laagje brengen bij de omwonende middenstand, en wat een conferentieoord in de veel gewaardeerde rust van een bos betekent voor de lokale werkgelegenheid en voor de toeleverende bakker, slager en wasserij. Denk ook aan zorginstellingen, bedrijven en onderzoeksinstituten die de status van een bosrijke omgeving zoeken.

Zo is de Veluwe met zijn dertig miljoen bezoekers per jaar goed voor een miljard euro en 20.000 banen. Het is de bedoeling het economische belang van een aantal bosgebieden in kaart te brengen aan de hand van gegevens van het CBS, Kamers van Koophandel en aan de hand van interviews met bezoekers.



INDER REDACTIE VAN FRANS BLISSINK

Bijlage 4 Vragen aan bezoekers (vakantie)

Datum:

Tijdstip:

Lokatie:

Korte inleiding van het onderzoek (onderzoek naar de betekenis van bos en natuur voor de regionale economie en een voorbeeld waarvan je denkt dat die aansluit bij hun beleving)

Mag ik u wat vragen stellen over uw bezoek of verblijf in dit gebied? Zo nee, waarom niet?
Bent u op vakantie of een dagje uit? (daguitstapje → enquête daguitstapje)

1. Vragen over verblijf

In welke plaats woont u (het langste deel van het afgelopen jaar?) Postcode?

Hoe lang blijft u hier?dagen/weken

Hoe lang bent u hier aldagen/weken

Waar verblijft u? camping/hotel/pension/bij bekende/woningruil/

2. Vragen over bezoek

Wat is de reden dat u juist naar de Kempen/Achterhoek komt? *(probeer door te vragen waarom juist naar deze camping/stad/zwembad; heeft het iets te maken met de omgeving)*

Hoe bent u naar de Kempen/Achterhoek gekomen? (auto, fiets, lopend, OV, anders.....)

Hoe bent u naar 'het dorp' gekomen (auto, fiets, lopend, OV, huifkar of anders

Wat onderneemt u hier vandaag? (fietsen in de natuur, wandelen, zwemmen, boodschappen, winkelen, uit eten gaan, attractie park, markt of braderie, bezoeken van dorpjes, cultuur, naar de VVV, anders.....)

Wat onderneemt u tijdens u verblijf in de Kempen/Achterhoek? (fietsen in de natuur, wandelen, zwemmen, boodschappen, winkelen, uit eten gaan, attractie park, markt of braderie, bezoeken van dorpjes, cultuur, naar de VVV, anders.....)

Wat denkt u te besteden aan uw hele verblijf in de Kempen/Achterhoek?

Hoe vaak bent u al in de Kempen/Achterhoek geweest? keer

Zou u ook naar dit gebied komen, als er geen bos of natuur in dit gebied zou zijn? Ja/nee

Zou u ook in dit gebied op vakantie gaan, als het bos afgesloten zou zijn? (MKZ)? Ja/nee

Vervolg Bijlage 4

3. Uitgaven

Wat kosten die activiteiten?

	Waar (let op of dit in of buiten de regio is, past het niet een een vakje gebruik dan een verwijzing	Hoe vaak	Kosten per bezoek (let op of dit in of buiten de regio is)	OF Verdeling in % van totale uitgaven
Uitstapjes				
- zwembad				
- museum				
- kermis				
- attractie park				
- fietsen /wandelen				
- uit eten gaan				
- ijsjes/snackbar				
- winkelen				
Boodschappen				
- eten en drinken				
- preelgoed				
- kampeerspullen				
Verblijfskosten				
- camping/hotel				
Andere uitgaven				
- dokter/tandarts				
medicijnen				

Vervolg Bijlage 4

VRAGEN AAN BEZOEKERS (DAGUITSTAPJE)

Datum:

Tijdstip:

Lokatie:

Korte inleiding van het onderzoek (onderzoek naar de betekenis van bos en natuur voor de regionale economie en een voorbeeld waarvan je denkt dat die aansluit bij hun beleving)

Mag ik u wat vragen stellen over uw bezoek of verblijf in dit gebied? Zo nee, waarom niet?
Bent u op vakantie of een dagje uit? (vakantie → enquête vakantie/uitstapje)

1. Vragen over verblijf

In welke plaats woont u (het langste deel van het afgelopen jaar?) Postcode?

Wanneer bent u gekomen? uur

Met hoeveel personen bent u gekomen?

2. Vragen over bezoek

Hoe bent u naar het dorp gekomen (auto, fiets, lopend, OV, huifkar of anders)

Wat onderneemt u hier vandaag? (fietsen in de natuur, wandelen, zwemmen, boodschappen, winkelen, uit eten gaan, attractie park, markt of braderie, bezoeken van dorpjes, cultuur, naar de VVV, anders.....)

Wat denkt u te besteden aan dit uitstapje?

Hoe vaak bent u al in dit gebied geweest? keer

Zou u ook naar dit gebied komen, als er geen bos of natuur in dit gebied zou zijn? Ja/nee

Zou u ook in dit gebied op vakantie gaan, als het bos afgesloten zou zijn? (MKZ)? Ja/nee

Vervolg Bijlage 4

VRAGEN AAN ONDERNEMERS (winkeliers, camping/hotelhouders, café's, boseigenaren)

Type bedrijf:

Lokatie:

Hoe lang bent u hier al? / Eventueel: u kent uw klanten dus goed?

1. Opbrengsten

Waar verdient u het meeste aan? Als er meer dan 1 categorie producten genoemd is, wat komt op de eerste/tweede/derde plaats? (*vraag in termen van % van de omzet*)

Wie zijn uw klanten, waar komen ze vandaan?

Zijn recreanten/toeristen belangrijk voor de zaak?

Welk deel van uw omzet (ongeveer) komt van die tijdelijke bezoekers?

Een iets bredere vraag: niet alleen toeristen geven geld uit. Zijn er ook andere inkomsten voor u vanwege de aanwezigheid van bos en natuur in dit gebied?

Kunt u concrete cijfers noemen? Uw omzet bijvoorbeeld of hoeveel u denkt te verdienen aan de toeristen/recreanten?

2. Kosten

Hoeveel werknemers hebt u?

Hoeveel werken full-time en hoeveel part-time?

Komen ze allemaal uit dit gebied?

Wat zijn uw grootste kostenposten? (*lijst maken, soms kan men % noemen*)

Personeel?

Huisvesting?

Investerings: machines, bouw/verbouw/uitbreiding

Transport

Inkoop

Energie/water

Reclame

Telefoon

Bij onderhoud van uw zaak/pand, of bij verbouwing/vernieuwing, gebruikt u dan plaatselijke werklui? Welk deel?

Wanneer was uw laatste verbouwing/uitbreiding? Hoeveel kostte dat?

Werd het toen gedaan door mensen uit dit gebied?

Welk deel van ander uitbesteed werk wordt door bedrijven uit dit gebied geleverd?

Welk deel van uw inkoop komt uit dit gebied?

3. Overige vragen

Maakt u deel uit van een samenwerkingsverband in de regio? Welke? Wat doen ze? Gaat u er vaak heen? Bevorderen ze de regio?

Is recreatie in dit gebied erg toegenomen de laatste jaren?

Juicht u dat toe?

Welke toekomstwens hebt u voor dit gebied, als ondernemer?

Vervolg Bijlage 4

VRAGEN AAN MAKELAARS

1. Hoe groot is het percentage kopers van buiten de regio van bestaande en nieuwe woningen?
2. Welke rol spelen bos en natuur in hun vestigingsbeslissing?
3. Wat is het totale koopvolume in de regio?
4. Wie zijn de bouwheren van nieuwe koopwoningen: gemeente, projectontwikkelaars, particulieren.....
5. Hoe groot is het percentage **bedrijven** van buiten de regio dat zich hier vestigt?
6. Welke rol spelen bos en natuur in hun vestigingsbeslissing?
7. Totale volume bedrijfsvestigingen?
8. Werkt u samen met lokale bedrijven, bijvoorbeeld voor het zoeken van woningen voor nieuw personeel?
9. Zou er, als er geen bos en natuur in de regio zou zijn, voor u als makelaar een markt zijn?
10. Heeft u nog suggesties voor ons onderzoek?

VRAGEN AAN ORGANISATIES (KvK, belastingdienst, Recron, gemeente, bosgroep e.d.)

(vooral zelf doorvragen)

1. Wat voor soort bedrijven zijn in deze regio afhankelijk van bos en natuur/recreatie en toerisme (bijv. grote campings, boerencampings, ijscotenten)
2. Hoeveel van dit soort bedrijven zijn hier?
3. Waarom zitten deze bedrijven hier?
4. Wat is het beleid van uw organisatie met deze bedrijven? Toekomstvisie?
5. En tegen welke problemen loopt u op?
6. Met welke andere bedrijfstakken zijn er directe contacten (aankoop van spullen, verkoop van spullen? *(leg lijstje sectoren voor)*)
7. Wat is de totale omzet van deze bedrijfstak in dit gebied?
8. Hoeveel personeel is in deze bedrijfstak werkzaam?
9. Hoeveel blijft daarvan in de regio?
10. Hoeveel gaat daarvan naar buiten dit gebied?

Alleen voor de recreatie sector

- Hoeveel overnachtingen/bezoekers kent dit gebied?
- Wat is de leeftijdsopbouw van de bezoekers/soort bezoekers?
- Hoeveel geld wordt er in deze regio door recreatie en toerisme uitgegeven?
- Besteden recreanten en toeristen vooral hun geld in het gebied of juist daarbuiten en waarom?

Vervolg Bijlage 4

VRAGEN AAN DE POLITIEK

1. Welke beleidsterreinen?
2. Hoe is onderlinge afstemming bij beleidsplannen waar bos en natuur bij betrokken zijn?
3. Wat is de vrije ruimte om dit beleid te definiëren?
4. Hoe komt beleid tot stand?
5. Hoe vaak wordt beleid bijgesteld?
6. Wat is de inbreng van lokale organisaties IKR, VRO etc. of van bedrijven zoals NUON e.d. in de totstandkoming van het beleid?
7. Wat verdient de gemeente aan nieuwbouw?
8. Zijn alle cijfers beschikbaar, die nodig zijn het voeren van een beleid waar bos en natuur een rol spelen?
9. Zo nee, zou u steun verlenen aan een regionale werkgroep van gemeenteambtenaren om die cijfers boven tafel te krijgen?
10. Heeft u nog suggesties voor ons onderzoek?

VRAGEN AAN BEDRIJVEN

1. Is er sprake van clustering in de regio?
2. Zo ja, hoeveel **goederen en diensten** worden betrokken van andere bedrijven in de regio?
3. En hoeveel wordt in de regio afgezet?
4. Welke rol speelt de nabijheid van bos in de keuze van de vestigingsplek van bedrijven?
Aspecten: aantrekkelijkheid voor personeel, afwezigheid van trillingen, schone lucht,
.....
5. Als u nu voor de keus zou staan te kiezen voor een vestigingsplek zou u dan, indien er geen bossen waren, toch weer voor deze regio kiezen? Zo ja, waarom?
6. Tracht de IKR de lokale politiek te beïnvloeden?
7. Zo ja, welke rol spelen bossen en natuur hierin?
8. Heeft u nog andere suggesties voor ons onderzoek?

Bijlage 5 Overzicht van geïnterviewde bedrijven

1. Onderzoeksgebied de KEMPEN

Geïnterviewde bedrijven/ organisaties	32	
HANDEL	14	
Boer		1
curiosa-winkel		1
dames- en herenkleding		1
drogisterij, speelgoed, hobby, strandspullen		1
Electrotechniek (app., installatie)		1
Schoenenzaak		1
Speelgoedzaak		1
Sportartikelen, vrije tijd, camping, tuinmeubelds, kleding, atelier (reparatie e.d.)		1
Supermarkt		1
supermarkt, postagentschap, bloemist, stomerij		1
Tankstation		2
tenten, sport, vrije tijd, tuinmeubelen, sportkleding, schoenen, eigen atelier		1
Vrijetijds-kleding		1
HORECA	13	
Eetgelegenheid		3
Accommodatie		6
eetgel./accommodatie		4
INDUSTRIE	0	
ZAKELIJKE DIENSTVERLENING	5	
verhuur kano's, fietsen, outdoorrecreatie		1
bosbouw adviesbureau		1
Reisbureau		1
Educatie		1
wielerroutes, ATB		1
VERENIGING	0	
BESTUUR	1	

2. Onderzoeksgebied in de ACHTERHOEK

Geïnterviewde bedrijven/ organisaties	59
--	-----------

HANDEL	26	
Bakkerij		3
Boer		1
cadeau artikelen		1
Drogisterij		2
electrische artikelen en installatie		1
Fietsenspeciaalzaak		1
Kampeeraikelen, tenten, caravans, kleding		1
Kantoorboekhandel		1
kleding (dames/heren)		1
Schoenenverkoop, -reparatie		1
Slijterij		1
sport- en modekleding		1
Sportorganisatiebureau en speciaalzaak skates en skeelers		1
Supermarkt		3
supermarkt en bloemen		1
verkoop en reparatie fietsen, gazonmaaier		1
Warenhuis		3
Wereldwinkel		1
Zagerij		1
HORECA	22	
Eetgelegenheid		10
Accommodatie		3
eetgel./accommodatie		9
INDUSTRIE	1	
ZAKELIJKE DIENSTVERLENING	10	
Bank		2
financieel planning, verzekeringen, hypotheek, pensioenen, beleggingen		1
Makelaar		3
makelaar, Federatie Particulier Grondbezit		1
Notariaat		1
paarden toerisme		1
Precisievervoer		1
VERENIGING	1	
BESTUUR	4	

Bijlage 6 Lijst van gebruikte bronnen

Bronnen:

- Bureau ZKA en RECRON impact model.
- NV Rede Economische Ontwikkelingsmaatschappij Regio Eindhoven
- SRE Samenwerkingsverband Regio Eindhoven
- ETIN adviseurs, die regionale plannen maken voor de regio Eindhoven
- Rabobank- Cijfers en Trends – Cijfers en visie op 75 branches in het Nederlandse bedrijfsleven.
- CBS Centraal Bureau voor de Statistiek voor input-output en recreatie data
- Stichting Ruimtelijke Economie Groningen, voor regionale input output data
- ATRO / SpellerCo Meerding
- Stichting Plattelandsontwikkeling Achterhoek
- WCL stuurgroep de Graafschap
- CVO Continu Vakantie Onderzoek

Bijlage 7 Sectoren die met bos en natuur te maken hebben

1. Landbouw, tuinbouw en visserij
 - a. Jacht
 - b. Overig
2. Bosbouw
3. Delfstoffenwinning (turf, aardolie, aardgas, zand, grind, zout)
4. Energie en water
 - a. Winning en distributie van water
 - b. Winning en distributie overig (aardgas, elektriciteit, stoom, warm water)
5. Bouwnijverheid
6. Horeca
 - a. Hotels, pensions en conferentieoord
 - b. Kampeerterreinen en overige voorzieningen voor recreatief verblijf n.e.g.
 - c. Restaurants, cafés, cafetaria's, snackbars e.d.
 - d. Overig
7. Verhuur van en handel in onroerend goed, verhuur van roerende goederen en zakelijke dienstverlening
 - a. Verhuur van en handel in onroerend en roerende goederen
 - b. Speur- en ontwikkelingswerk (onderzoek)
 - c. Overige zakelijke dienstverlening (bijv. boekhoudbureaus, adviesbureaus, etc.)
8. Industrie
 - a. Voedingsmiddelen en dranken
 - b. Vervaardiging van papier, karton en papier- en kartonwaren
 - c. Houtindustrie en vervaardiging van artikelen van hout, kurk, riet en vlechtwerk (geen meubels)
 - d. Vervaardiging van meubels
 - e. Overige industrie
9. Handel
10. Vervoer en opslag
 - a. Vervoer en dienstverlening t.b.v. vervoer
 - b. Post en telecommunicatie
11. Financiële instellingen
12. Overheid
 - a. Overheidsdiensten en verplichte sociale verzekeringen
 - b. Onderwijs
 - c. Gezondheids- en welzijnszorg
 - d. Cultuur, sport en recreatie
 - e. Overig

Bijlage 8 Bestedingen van recreanten die voor bos en natuur komen in de twee onderzoeksgebieden

1. BESTEDINGEN VAN “BOS EN NATUUR” RECREANTEN EN TOERISTEN, PER PERSOON, in guldens

1.1. Bestedingen van “bos en natuur” verblijfsrecreanten/toeristen, in guldens pppd:

	Achterhoek	de Kempen
Bungalow/huisje	70	76
Camping	39	46
Hotel/pension	131	150
Gewogen gemiddelde	55	47
	ABT(jaar)cijfers:	LEI cijfers (Limburg)
Voor overnachting	26 (47%) 38	22 (47%) 36
Voor dagactiviteiten	29 (53%)	25 (53%) 28

Commentaar:

ABT cijfers: 38 gulden pppd uitgaven aan overnachtingen. Dit is voor alle soorten verblijf, het hele jaar door (dus ook voor niet-toeristisch verblijf). Dus hoger dan onze cijfers omdat de ABT cijfers jaarcijfers zijn (de onze zijn zomercijfers, als mensen meer in tenten/caravans overnachten, dus met lagere kosten). NB: ABT zegt elders dat er 5,1 miljoen overnachtingen waren, met 219 miljoen uitgaven aan overnachtingen, en dat is 43 gulden pppd (niet 38...).

LEI cijfers (2001, Limburg): geven ook hoge bedragen aan voor de overnachtingen maar ze nemen de officiële prijslijsten, dus net als bij ABT, gaat het dan om zowel zakelijk- als vakantieverblijf, het hele jaar door.

1.2. Bestedingen van “bos en natuur” dagrecreanten, in guldens pppd:

Achterhoek	de Kempen
28	23

2. TOTALE BESTEDINGEN VAN BOS EN NATUUR RECREANTEN IN GEBIED, guldens per jaar:

2.1. Van “bos en natuur” verblijfsrecreanten

De schatting van de totale bestedingen van verblijfsrecreanten/toeristen die voor groen en natuur komen in de Achterhoek, resp. de Kempen, op basis van de bestedingen per persoon, is als volgt gemaakt:

Stap 1. Kijk naar beschikbare accommodaties in regio (zie verderop, Bijlage)

Stap 2- Bereken de bestedingen bij 100 % capaciteitsbenutting, dus de bovengrens.

Stap 3- Neem aan dat capaciteitsbenutting voor “groen” toerisme ongeveer 33% is (3 maanden in de zomer plus Paassen, Kerst, Pinksteren, etc).

Stap 4- Vermenigvuldig aantal accommodaties (op basis van 33% bezetting) met besteding van verblijfsrecreanten pppd.

Resultaten:

Bestedingen door alle verblijfsrecreanten en toeristen in het studiegebied (zg. “maximale bezetting”) en bestedingen van “bos en natuur” verblijfsrecreanten en toeristen in het studiegebied (zg. “gewogen bezetting”), in miljoenen guldens per jaar:

	Achterhoek	de Kempen	Totaal
Bij maximale bezetting	276	680	
Bij gewogen bezetting	95	272	367
Schatting ABT	219		

ABT cijfers geven aan dat er 5,1 miljoen overnachtingen waren voor de hele Achterhoek, met 219 miljoen aan uitgaven aan alle overnachtingen (zakelijk en vakantie), het hele jaar door.

2.2. Van “bos en natuur” dagrecreanten

Uit ons onderzoek blijkt dat het aantal verblijfsrecreanten ongeveer gelijk is aan het aantal dagjesmensen.

Aantal geïnterviewde toeristen en dagjesmensen

	Achterhoek		de Kempen	
	N	%	N	%
Vakantiegangers	437	59	348	55
Dagjesmensen	303	41	285	45
Totaal	740	100	633	100

Op basis van de accommodatie capaciteit, is het maximaal aantal verblijfsrecreanten, per dag (= aan het aantal dagjesmensen), als volgt:

	Achterhoek	de Kempen
Maximal aantal verblijfsrecreanten pd	17 duizend	34 duizend
Maximaal aantal dagjesmensen pd	17 duizend	34 duizend
Maximaal aantal dagjesmensen in zomer seizoen (120 dagen)	2 miljoen	4 miljoen
Maximale bestedingen, per jaar, van “bos en natuur” dagjesmensen	57 miljoen (bij besteding van 28 fl. pppd)	94 miljoen (bij besteding van 23 fl. pppd)

2.3 Totale “bos en natuur” bestedingen per jaar

De totale (jaar) bestedingen (van zowel “bos en natuur” verblijfsrecreanten als van “bos en natuur” dagrecreanten) zijn dan (miljoenen per jaar):

	Achterhoek	de Kempen
Verblijfsmensen	95	272
Dagjesmensen	57	94
Totaal	152	366

3. Verdeling van bestedingen over sectoren

Dagrecreanten verdelen hun bestedingen met name over de sectoren horeca (80%) en handel (20%).

In beide gebieden gaat 47% van de bestedingen van verblijfsrecreanten naar overnachting (zie onder 1.1). Overdag verdelen ze hun bestedingen (excl. verblijfskosten) gelijk over de sectoren horeca en handel. Voor hen zijn dan ook de bestedingen via de horeca, gelijk aan het bedrag dat zij besteden aan overnachtingen plus het bedrag dat ze overdag in de horeca besteden.

Dit komt op de volgende sectorale bestedingen (miljoenen guldens per jaar)

	Achterhoek		de Kempen	
	Dagrecreanten	Verbl.recreanten	Dagrecreanten	Verbl.recreanten
Handel	11 (20%)	25	19 (20%)	72
Horeca verblijfskosten		45 (47%)		128 (47%)
Horeca overig	46 (80%)	25	75 (80%)	72
Totaal	57	95	94	272

Totale bestedingen van “bos en natuur” recreanten in de Kempen: 366 met 91 via de handel en 275 via de horeca.

Voor de Achterhoek: T = 152 met 36 via de handel en 116 via de horeca.

Bijlages

Overzicht verblijfsrecreatie in het studiegebied in de Achterhoek

Bungalows/vakantiewoningen		
Plaats	Naam	# bungalows
Barchem	Bröcker	1
	Allaart	1
	Mevr. van Felius	1
	't Spiekertje	1
	Nieuwe Wille	1
	Beltman	1
	De Heksenlaak	2
	Het Zwicht	1
	H. Bosman	2
Hengelo	Landgoed Zelle	11
	Buitencentrum Ruighenrode	5
Lochem	Bijkerk	1
	Minicamping en groepsaccommodatie Het Gagel	1
	Mevr. D. Joubert	1
	A. Pelgrom	1
	Mevr. C. vd Zee	1
	Erve Harkink	1
	De Waltakke	1
	Tolzichtdiekske	1
	Tolhuisje	1
	Chalet-park Lochem	14
	's Sikkeler/Sickelars Camp	12
	Boerenhekke	1
Ruurlo	De Höfte	1
	Fam. Vreeling	1
	De Wilghenhoeve	1
	Zonnenberg	1
	De Leeuw	1
Vorden	Van Amstel	1
	E. Berenpas	1
	De Bijvanck	1
	W.H. de Boer	4
	Brunsveld	1
	Bulten	1
	Fam. Derksen	1
	Mevr. Dijkman	1
	Geiteweitje	1
	R. Giessen	1
	't Hagenhuus	1
	Vakantieboerderij Helderboom	2
	B. van der Houwen	2
	Mevr. Jansen-Rozenboom	1
	Fam. Kapper	1
	Klaproos	1
	't Kleine Veld	1
	G.W. Lenselink	1
	Maatman	1
	Fam. Nijland	1

Bungalows/vakantiewoningen		
Plaats	Naam	# bungalows
	H. Siemes	1
	De Slinger	1
	Vogelenzang	1
	Erve Vossenbergh	2
	Wagenvoort	1
	J. Wes	1
	E. Wesselink	1
	A.G. Winkel	1
Zelhem	Het Wolfers Woud	75
	Het Zonnetje	28
	Fam. Berendsen	1
	Kuit	1
	Recreatieboerderij De Reekamp	3
	A. te Stroet	3
	Dhr. Wubben	1
	Landgoed 't Zand	2

Kampeertreinen			
Plaats	Naam	# toer	# vast
Barchem	De Heksenlaak	150	125
	Reusterman	130	70
Hengelo	Kom es an	106	97
Laren	De Bosrand	50	35
	Gelders Laren	65	130
	Leussinkpark	100	-
Lochem	Erve Harkink	40	40
	De Leemkoele	25	60
	Recreatiepark Ruighenrode	450	300
Ruurlo	De Bremstruik	15	62
	De Leeuw	20	120
	Buitengoed 't Sikkeler	167	2
	Tamaring	120	10
Vorden	De Goldberg	70	55
	Kleine Steege	30	65
	De Reehorst	70	140
Zelhem	Evangelische camping De Betteld	165	170
	De Pluimerskamp	8	-

Mini-campings/natuurkampeerterreinen			
Plaats	Naam	# toer	# vast
Barchem	Jolinkhoeve	15	-
	't Fleerhof	15	-
Hengelo	De Nachtegaal	15	-
Laren	Zuivelboerderij Haarman	12	-
	Mini-camping Hietkamp	15	4
	Fam. Kettelarij	10	-
	Nijveld	15	-
	Boerderijcamping Schurink	12	5
Lochem	Zeggemaat	10	-
	De Dinkelman	10	-
	Het Gagel	15	-
	't Groote Veld	10	-
	De Waltakke	15	3
Ruurlo	Brinkman	15	-
	De Dennemaat	10	-
	't Haller	15	-
Vorden	H.J. Berenpas	15	-
	Natuurkampeerterrein Daske	8	-
	't Boshuis	15	-
	De Bijvanck	15	-
	De Grasplas	12	-
	't Haller	15	-
	D.J. Kapper	15	-
	't Lebbink	15	-
	Meulenbrugge	10	-
	J.W. Wagenvoort	15	-
	Wildenborcherhof	15	-
Zelhem	De Bartelshoeve	10	-
	Minicamping 't Bosch	15	-
	Het Bosland	10	-
	De Heidenhoeksevloed	10	-
	Hofs Hoeve	15	-
	De Platwaever	10	-
	Boerderijcamping Schreurskamp	10	-
	Evers Speeltuin	15	-
	Fam Tankink	15	-
	De Toevrugt	15	-
	Landgoed 't Zand	50	-

Hotels/pensions/B&B		
Plaats	Naam	# bedden
Barchem	Van der Leest	2
	Bon Aparte	18
	In de Groene Jager	18
	De Lochemse Berg	32
Hengelo	Leemreis	15
	Landgoed Hotel Het Regelink	14
	G.W. Lijftogt	3
	C.H.M. Thijssen	2
Laren	Exelse molen	15
	't Langenbaergh	17
	Stegeman	24
	Ekkel	3
	Witkamp	15
	Eigen houtje	2
	Oltvoort	2
Lochem	Buitenhotel Alpha	72
	't Hof van Gelre	85
	Buitencentrum Ruighenrode	24
	Golden Tulip De Scheperskamp	97
	Mevr. D. Hiddink	2
	Fam. Koeslag	2
	Pension Hof van Eeden	6
	De Verre Einder	5
	Trefpunt De Poort	4
	De Vijverhof	30
Ruurlo	De Herberg	22
	Logies en ontbijt fam. Arendsen	2
	Cactus Oase	14
	B&B Kettelerij	2
	Fam. de Lange	3
	Mevr. Pyle	4
	Lievestro	12
Vorden	Bakker	40
	Bloemendaal	34
	R. Beeftink	2
	Pensionboerderij de Bijvanck	2
	't Heyink	4
	Fam. H. Groot Roessink	9
	D.J. Kapper	15
	't Lebbink	12
	G.W. Lenselink	2
	D'n olde Kriet	12
	J.W. Wagenvoort	4
	Mevr. Wesselink	2
	Taveerne Wildenborcherhof	16
	De Vosheuvel	2
Zelhem	Dennenhof	15
	Mevr. Groters	2
	Mevr. Hebbink-Luesink	2
	Boerderijpension Hofs	13
	Logies en ontbijtpension Anne Marie Smeitink	6
	B&B De Oude Bakker	10

Groepsaccommodaties		
Plaats	Naam	# bedden
Barchem	De Heksenlaak	50
	Jolinkhoeve	25
	Woodbrookershuis	52
Hengelo	De Haverkamp	132
	Heytinkhorst	54
	De Veldhoek	50
Laren	De Bosrand	64
	Het Gagel	36
Ruurlo	Cactus Oase	14
Vorden	't Olthof	50

Bronnen: VVV gids 2001 Achterhoek, aangevuld met gegevens van VVV's op internet

Overzicht verblijfsrecreatie in het studiegebied in de Kempen

Bungalows		
Plaats	Naam	# bungalows
Eersel	Je Maintiendrai	5
	Ter Spegelt	8
Hapert	Het Vennenbos	542
Hoge Mierde	Zwartven	71
Lage Mierde	De Hertenwei	20
	Vogelenzang	24
Luyksgestel	Weijergaerde	2
	De Zwarte Bergen	28
	Koperteut	19
Westerhoven	Center Parcs De Kempervennen	649

Kampeerterreinen			
Plaats	Naam	# toer	# vast
Bergeijk	De Paal	538	140
Bladel	De Achterste Hoef	325	455
	Camping De Tipmast	8	12
Eersel	Ter Spegelt	420	403
Hoge Mierde	De Vier Linden	15	-
Lage Mierde	De Hertenwei	341	96
Luyksgestel	De Zwarte Bergen	255	300
Netersel	De Couwenberg	100	191
Riethoven	Camping De Volmolen	10	10
Valkenswaard	De Brugse Heide	156	160
	De Dommelvallei	30	125
Veldhoven	Molenvelden	66	236
	Recreatiecentrum 't Witven	94	110
Vessem	Caravanpark Rustika	10	64
	Eurocamping Vessem	500	750
Wintelre	Camping Dennenoord	5	255

Mini-campings/natuurkampeertreinen			
Plaats	Naam	# toer	# vast
Bergeijk	De Beekloop	12	3
	De Bergerhoeve	10	-
	De Bosrand	15	-
	't Haike	15	-
	Minicamping De Linden	15	-
	SVR camping Kleine Witrijt	30	-
	't Tabakspad	15	-
	SVR camping Theuws	15	-
	SVR camping Vosseberg	18	2
	SVR minicamping Van Hoof	15	-
	R. de Backer	15	-
	Natuurkampeertrein De Witrijt	15	-
Bladel	De Ganzenhof	15	-
Eersel	W'tjewel	14	1
	Weidezicht	15	-
Hoogeloon	Hoeve Biestheuvel	14	-
	Maya's Hoefke	15	-
Lage Mierde	SVR minicamping De Vinkenhei	15	-
Luyksgestel	D'n Buytelaer	15	-
Netersel	De Tureluur	15	-
Reusel	De Korenschoof	15	-
	Minicamping De Rijtsche Heide	15	-
Valkenswaard	De Kapel	49	5
	De Punder	15	-
	Het Zwaluwnest	10	-
Veldhoven	't Denneke	15	-
	De Veldhoven	15	2
Vessem	Minicamping de Leemskuilen	10	1
	De Leemskuilen	15	-
Wintelre	't Caves	36	8
	SVR Camping 't Dekske	15	10

Hotels/pensions/B&B		
Plaats	Naam	# kamers
Bergeijk	De Beukenhof	7
	De Droom	8
Bladel	Hotel Auberge Central	5
	Hotel Bladel / Auberge de Sleutel	13
Eersel	Het Gildehuis	5
Luyksgestel	De Drie Linden	8
	De Postelhof	40
Reusel	't Centrum	10
Steensel	B&B Jacobs-Wintermans	3
Valkenswaard	Du Commerce	11
	De Valk	21
	Waranda	13
Veldhoven	De Gigant	6
	Golden Tulip Conference Hotel Koningshof	538
Vessem	B&B Huize Graamans	2
Waalre	Pension De Lang – v.d. Kraan	5
	Pension Ter Berg	3
	Gastenverblijf Fonteijne	2

Groepsaccommodaties		
Plaats	Naam	# bedden
Bergeijk	De Eikenberg	60
	De Bergerhoeve	95
	Johanna Hoeve	106
	Het Koetshuis	30
	De Negende Zeligheit	294
	Petronella Hoeve	80
	De Putse Hoeve	49
Bladel	Willy Hoeve	84
	De Ganzenhof	64
	Hoeve Ten Vorsel	61
	De Vorselse Molen	51
	Blokhut De Zwarte Schuur	14
Eersel	D'n Hazelaar	137
	Paardensportcentrum De Kempen	39
	De Molenvelden	40
	W'tjewel	100
Hoge Mierde	't Zonneke	33
Hogeloon	Hoeve Biestheuvel	175
	De Putte	40
Luyksgestel	Weijergaerde	25
Netersel	Kampeerderij De Tureluur	48
	Het Zwaluwnest	200
Reusel	Van Gompel	62
Riethoven	Polvokamp	44
Valkenswaard	Zonnehoef	60
Veldhoven	De Buitenjan	270
	Blokhut 't Gurke	70
Valkenswaard	NJHC Herberg Valkenswaard	136
Wintelre	't Caves	88

Bronnen: VVV gids 2001 Brabant, aangevuld met gegevens gemeentegidsen Bergeijk, Bladel, Eersel, Reusel-de Mierden, Valkenswaard, Veldhoven, Waalre, aangevuld met gegevens van DLG (concept Verkenningennotitie Toerisme en Recreatie Boven Dommel).